

Finansal, Toplumsal ve
Fikhi Boyutlarıyla

BOYKOT

BOYCOTT
ISRAEL

Palestine vivra
et vaincra per

PALESTINE
OVT

Finansal, Toplumsal ve Fıkhi Boyutlarıyla

BOYKOT

*İsrail tarafından öldürülen
on binlerce masum çocuğa ithaf olunur.*

İLKE YAYINLARI: 248
ARAŞTIRMA RAPORLARI: 19
Finansal, Toplumsal ve Fıkhi Boyutlarıyla Boykot

Proje Yürütücüsü: Ahmet Sait Öner

Editör: Yunus Emre Aydınbaş

Yazarlar: Abdulgani Bozkurt, Faruk Bal, Yusuf Erdem Gezgin, Safa Yıldırım, Muhammed Bedrettin Toprak,
Ozan Maraşlı, Şükrü Çağrı Çelik, Burak Doğan

Yayın Koordinatörü: Mehtap Nur Öksüz

Araştırmacı ve Veri Görselleştirme: Sümeyra Aydın

Katkıda Bulunanlar: Elyesa Koytak, Erol Erdoğan, Fatih Gündoğan, Melih Turan, Ömer Torlak

Tasarım: Seyfullah Bayram

Kapak Görseli: Ayrım Duvarı, Batı Şeria

© İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, İstanbul 2025

E-ISBN: 978-625-7684-26-2

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/ar19>

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

ikam
İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Bu rapor, İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) tarafından hazırlanmıştır. İKAM, yeni bir iktisadi düşüncenin küllü bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/İstanbul | +90 216 532 63 70 | bilgi@ilke.org.tr | ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfının yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Raporda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfını bağlamaz.

İçindekiler

Takdim	7
Giriş	8
Temel Bulgular	10
Öneriler	12
Aksa Tufanı Operasyonu, İsrail İşgali ve Boykot	16
<i>Abdulgani Bozkurt</i>	
İslam Tarihinde Ekonomik Harp ve Boykot	21
<i>Faruk Bal</i>	
Haklar ve Sorumluluklar Çerçevesinde Boykota Fıkhi Bakış	28
<i>Yusuf Erdem Gezgin</i>	
İsrail İşgaline Karşı Dünyadaki Boykot Uygulamaları ve Etkileri	34
<i>Safa Yıldırım</i>	
Boykot Algısı ve Türkiye’de Boykota Katılımın Dinamikleri	48
<i>Muhammet Bedrettin Toprak</i>	
Türkiye’de Boykotun Firma Satışlarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Coca-Cola İçecek (CCI) Örneği	55
<i>Ozan Maraşlı, Şükrü Çağrı Çelik</i>	
Finansal Tablolar ve Hisse Senedi Performansları Üzerinden Türkiye’deki Boykota Dair Bir Değerlendirme	63
<i>Burak Doğan</i>	
Sonuç ve Değerlendirme	72

Tablo, Grafik, Harita ve Şekiller

Tablolar

Tablo 1. Aksa Tufanından Sonraki Bir Ay İçerisinde İsrail'e Karşı Resmî Diplomatik Aksiyonlar (7 Ekim-16 Kasım 2023)	43
Tablo 2. Son Yıllarda Türkiye'de İsrail Menşeli Ürünler ve İsrail'e Destek Sağlayan Firmalara Karşı Yapılan Boykot Çağrılar	58
Tablo 3. Türkiye'de Coca-Cola İçecek Şirketinin Satışları İçin Regresyon Analizi Sonuçları	60
Tablo 4. Boykot Edilen Şirketlerin 3 Farklı Modele göre Beklenen Getiri Oranları	67

Grafikler

Grafik 1. ABD'nin İsrail'e Yıllara Göre Askerî ve Ekonomik Yardımları (Milyar ABD Doları, 1970-2024)	35
Grafik 2. Yıllar İtibarıyla İlk Defa Bir Şirketi Arap Devletler Ligi'nin Kara Listesine Alınan Ülkelerin Sayıları (1954-1968)	37
Grafik 3. Arap Devletler Ligi'nin Kara Listesindeki Şirketlerin Ülkelerine Göre Dağılımı (1976)	38
Grafik 4. ABD'li Şirketler Tarafından Ticaret Bakanlığına Bildirilen Boykot Çağrılar (1976-1983)	39
Grafik 5. BDS Hareketinin Yıllar İtibarıyla Kazanımlarının Sayısı (2005-2022)	42
Grafik 6. Boykot Edilen Şirketlerin Olay Penceresi Boyunca Yaşadıkları Değer Kaybı	68
Grafik 7. Boykot Edilen Şirketlerin 2023-3 ve 2024-2 Çeyrekleri Aktif Kârlılık Oranı Karşılaştırması	68
Grafik 8. Boykot Edilen Şirketlerin 2023-3 ve 2024-2 Çeyrekleri Öz Sermaye Kârlılık Oranı Karşılaştırması	69

Haritalar

Harita 1. 7-27 Ekim 2023 Tarihleri Arasında Filistinlileri Destekleyen Protestoların Ülkelere Göre Dağılımı	44
---	----

Şekiller

Şekil 1. Boykotun Kademeleri ve Paydaşları	36
Şekil 2. Odaklı ve Dağınık Boykot Kampanyaları	40
Şekil 3. Ocak 2024 İtibarıyla BDS Hareketinin Boykot Listelerinde Yer Alan Markalar	41
Şekil 4. İsrail'e Karşı Boykot İçin Üretilen Mobil Uygulama Örnekleri	45
Şekil 5. Mısır'daki Bir McDonald's Şubesinin Filistinlileri Desteklediğine Dair Afişi	45
Şekil 6. Boykot Ürünleri Satmayan İşletmeler	56
Şekil 7. Boykot Ürünleri Satmayan İşletmeler	56
Şekil 8. Olay Çalışması Değişkenlerinin Sayı Doğrusunda Gösterimi	66

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AL	Arap Devletler Ligi
b.	bin/ibn
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BBC	British Broadcasting Corporation
BDS	Boycotts, Divestment and Sanctions
BGU	Ben-Gurion Üniversitesi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
CCI	Coca-Cola İçecek
CIA	Central Intelligence Agency
CMRM	Constant Market Return Model
Ç	Çeyreklik
EKK	En Küçük Kareler
GSS	The General Social Survey
GSYH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HAMAS	İslami Direniş Hareketi
h.	hicri
H.z.	Hazreti
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
KAP	Kamuyu Aydınlatma Platformu
KLP	Kommunal Landspensjonskasse
km	kilometre
m.	miladi
MRM	Market Return Model
MM	Market Model
MUI	Majelis Ulama Indonesia
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
S&P	Standard and Poor's
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TGSS	Turkish General Social Survey
TKBB	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UJ	University of Johannesburg
UN	United Nations
USS	Universities Superannuation Scheme
vb.	ve benzeri

İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM) İslam iktisadı alanında giderek genişleyen talep ve ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı çatısı altında kurulmuş bir araştırma merkezidir. Günümüzde hem Türkiye’de hem de dünyada İslam iktisadı çalışmaları sınırlı kalmakta, bu alandaki araştırmaların çeşitlendirilmesine ve derinleştirilmesine duyulan gereksinim giderek artmaktadır. Kapitalist sistemin sunduğu çözümler zamanla geçerliliğini yitirirken, adil ve sürdürülebilir bir alternatif geliştirme ihtiyacı daha da belirgin hale gelmektedir. İslam iktisadı, inanç temelli ilkeleriyle daha adil bir iktisadi hayat ve bölüşüm sağlama potansiyeline sahiptir. Bu perspektiften hareketle, alandaki akademik ve pratik çalışmaları teşvik etmek, yeni araştırmalara zemin oluşturmak ve yetkin araştırmacıları desteklemek büyük önem taşımaktadır. İKAM gerçekleştirdiği faaliyetlerle “İslam iktisadı” düşüncesinin sistematik bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi ve yeni çalışmalara zemin teşkil etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ders ve okuma grupları, yoğunlaştırılmış seminerler, araştırma raporları, çalışma tebliğleri, yuvarlak masa toplantıları ve konferanslar düzenlemektedir. İslam İktisadı ve Finansı Zirvesi, İslam İktisadı Bibliyografya Projesi, İslam iktisadı Temel Eğitim Programı gibi faaliyetler ile alanın gelişimine katkıda bulunmaktadır. Yayın faaliyetlerini İktisat Yayınları aracılığıyla sürdüren İKAM, İslam iktisadı alanında nitelikli çalışmaların ortaya çıkmasını teşvik etmektedir. İslam İktisadı Ödülleri ile de bu alana değerli katkılar sunan araştırmacıları ve kurumları desteklemeyi amaçlamaktadır. Araştırma ve ülke raporları, alanın temel meselelerini ve belirli bölgelerdeki iktisadi dinamikleri ele alarak literatüre katkı sağlamaktadır. Yoğunlaştırılmış seminer programları, belirli konularda uzmanlaşmış akademisyenlerin çalışmalarını paylaşmalarına olanak tanırken, ders ve okuma grupları araştırmacılar için eleştirel bir düşünce ortamı sunmaktadır. İKAM, bu faaliyetleriyle İslam iktisadını daha geniş bir akademik çerçevede ele almayı, bu alandaki bilgi birikimini artırmayı ve yeni nesil araştırmacıların yetişmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

ADİL BİR DÜNYA
BEREKETLİ BİR İKTİSAT İÇİN

Takdim

Av. Ahmet Sait Öner

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

İLKE Vakfı olarak bugüne kadar Filistin meselesine dair çeşitli boyutlarıyla kapsamlı çalışmalar yürüttük. TODAM tarafından hazırlanan Filistin'in Görünümü Raporu, Siyonist İsrail'in sınır tanımayan saldırılarının Filistin topraklarında yol açtığı insani trajediyi veri temelli bir yaklaşımla ele almıştı. Söz konusu raporda Siyonist İsrail'in sınır tanımaz saldırıları karşısında Gazze'de yaşanan insanlık dramının vardığı noktaları siz değerli okuyucuların bilgisine sunduk. Bu kez İKAM'ın özverili çalışmasıyla hazırlanan, Finansal, Toplumsal ve Fikhi Boyutlarıyla Boykot raporuyla Filistin davasını savunmanın ve adalet çağrısını güçlendirmenin etkili araçlarından biri olan boykot kavramını çok yönlü bir yaklaşımla değerlendiriyoruz.

Yayımladığımız raporların sadece şahitlik mertebesinde kalmayıp siyasi, hukuki, iktisadi ve sair değişimlerin hızlı yaşandığı bu zamanda Filistin meselesinin vicdani çözümüne küçük de olsa katkı sunmasını arzu ediyoruz. Finansal, Toplumsal ve Fikhi Boyutlarıyla Boykot raporumuz özü itibarıyla bu vicdani çağrının ürünü olarak ortaya konmuştur.

Siyonist İsrail'in pervasız saldırıları, uluslararası sistemin çifte standartlarını bir kez daha gözler önüne serdi ve daha kuşatıcı, adaleti merkeze alan sistemlerin tahkim edilmesi ihtiyacını derinden hissettirdi. Vicdani esas alacak olan bu denge sisteminin oluşumu için devletler, ulusal ve uluslararası örgütler gibi muharrik güçlerin birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Boykot bu muharrik gücün imkanlarından birisi olarak karşımızda durmaktadır.

Boykot konusunda ulusal ve uluslararası toplumda bir farkındalık oluştuğu ve boykot çağrılarının belki de ilk defa bu kadar etki alanı oluşturduğu müşahede edilmektedir. Fertlerin bireysel eylemlerinden devletlerin resmi politikalarına kadar geniş bir yelpazede boykotun yankı bulması, bu hareketin toplumsal dayanışma ve bilinç açısından ne denli önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Burada boykot imkanlarının fert bazlı tavır almadan devletler düzeyinde eylemselliğe geçişte bazı kısıtlar nedeniyle daraldığı görülmektedir. Uluslararası hukuk, devletleri bağlayan anlaşmalar, bağlayıcı faktörler olarak bu kısıtlar arasında sayılabilir. Yine örneğin BM Güvenlik Konseyi 5 daimi üyesine tanınan veto hakkının boykot ve boykottan daha etkin olacak yaptırımların önünü tıkadığı açıktır.

Halkın boykota katılımının bütüncül olmaması ve devletin boykot sürecinde şeffaf bilgi akışını sağlamadığı durumlar bir eksiklik olarak not edilse de Türkiye, bu süreçte halkıyla beraber hareket ederek boykotu uygulayan nadir ülkelerden biri oldu. Nitekim rapora yansıyan verilere baktığımızda boykot edilen şirketlerin ciddi oranda değer kaybı yaşadıkları görülmektedir. Bu farkındalığın artırılması ve boykotun sürdürülebilir ve etkili bir strateji haline gelmesi için bireylerin, sivil toplumun ve devletlerin birlikte hareket etmesi elzemdir. Devletlerin uluslararası platformlarda daha güçlü ve kararlı bir duruş sergilemesi, boykotun etkisini artıracak kurumsal politikaların geliştirilmesi ve kamuoyunun şeffaf bir şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Bu raporun ortaya çıkmasında emeği geçen başta editörümüz Dr. Yunus Emre Aydınbaş olmak üzere titiz çalışmalarıyla rapora değer katan tüm yazarlarımıza, İKAM Direktörü Dr. Melih Turan ve ekibine en içten teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca, çalışmamıza katkı sağlayan tüm isimlere ve raporun hayata geçmesine vesile olan herkese şükranlarımızı sunarız. Çalışmamızın, sadece Filistin meselesine değil, zulme ve adaletsizliğe karşı vicdani bir duruş sergileyen herkes için faydalı olmasını temenni ederiz.

Giriş

Finansal, Toplumsal ve Fikhi Boyutlarıyla Boykot raporu başta akademi ve politika yapıcılar olmak üzere sivil toplum ile piyasa aktörlerine geniş bir projeksiyon ve farklı bakış açılarından boykot olgusu, pratiği ve boykotun etkilerine yönelik bilgi seti sunmayı amaçlamaktadır. Tarih boyunca zulme ve haksızlığa karşı geliştirilen en etkili sivil direniş biçimlerinden biri olan boykot hareketini Türkiye özelinde ele alarak Aksa Tufanı Operasyonu sonrasında öne çıkan boykot faaliyetlerini derinlemesine incelemektedir. Filistin topraklarında yüz yıldan fazladır devam eden ıstırap ve zulmün uluslararası boyuttaki yansımalarına da odaklanan bu rapor, boykotun bireyler, toplumlar ve devletler üzerindeki etkilerini çok yönlü bir yaklaşımla analiz etmektedir. Gazze'nin içinde bulunduğu trajik durumdan hareketle, boykotun hem ahlaki hem de stratejik bir eylem olarak neden önemli olduğu ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Raporda, öncelikle Filistin topraklarının tarihsel bağlamı çizilerek, Siyonizmin doğuşundan itibaren uygulanan işgal politikaları ve bu politikaların Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kurumlar üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Tarihsel arka plan, 1947 Birleşmiş Milletler Taksim Planı'ndan başlayarak, 1967 Altı Gün Savaşı ve sonrasındaki sistematik yerleşim politikaları ile devam eden işgal rejiminin ana hatlarını çizmiştir. Bu tarihsel bağlam, boykot hareketlerinin doğması ve küresel bir tepki aracı olarak şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Bunun yanı sıra, boykot kavramının tarihsel kökenlerine ve önemli dönemlerdeki örneklerine yer verilmiştir. Mahatma Gandhi'nin Tuz Yürüyüşü, Boston Çay Partisi ve Montgomery Otobüs Boykotu gibi örnekler, boykotun sadece ekonomik bir yaptırım değil, aynı zamanda toplumsal bilinci harekete geçiren etkili bir direniş aracı olduğunu göstermiştir. İslam tarihi çerçevesinde ise, Hz. Peygamber'in Mekke döneminde uygulanan Şi'bü Ebî Tâlib Muhasarası ve Medine döneminde Kureyş kervanlarına yönelik ekonomik kuşatmalar örnek olarak sunulmuştur. Bu örnekler, boykotun tarihsel olarak da etkili bir strateji olduğunu göstermektedir.

Aksa Tufanı Operasyonu sonrasında, özellikle Gazze'deki insani krize tepki olarak küresel boykot hareketlerinin yeniden canlandığı görülmüştür. Batı'da ve Özellikle Türkiye'de, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin organize ettiği boykot kampanyaları, özellikle Coca-Cola, McDonald's ve Starbucks gibi firmaları hedef alarak geniş bir kamuoyu oluşturmuştur. Bu kampanyalar, boykotun sadece bireysel bir eylem değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve farkındalık yaratma aracı olduğunu da gözler önüne sermiştir.

Rapor, boykotun etkilerinin sadece ekonomik kayıplarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda uluslararası siyasette dengeleri değiştirebilecek bir potansiyele sahip olduğunu savunmaktadır. Ancak, bu etkinin sürdürülebilir olması için bilinçli tüketici davranışlarının yaygınlaştırılması ve bireysel eylemlerin toplumsal harekete dönüştürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda, devletlerin de uluslararası platformlarda daha etkin roller üstlenmesi ve kurumsal boykot politikaları geliştirmesi gerekliliği belirtilmiştir.

Finansal, Toplumsal ve Fıkhi Boyutlarıyla Boykot Raporu, boykotun zalim rejimlere karşı mücadelede etkili bir araç olduğunu ortaya koyarken, bunun başarılı olabilmesi için bireylerden devletlere kadar her seviyede disiplinli ve kararlı bir çaba gerektirdiğini ifade etmektedir. Boykot, sadece bir tepki değil, insanlığın çağımızın en büyük çıkmazlarından birine karşı öne sürebileceği bir umut ve direniş şeklinde değerlendirilmelidir.

Boykot, yalnızca bir ekonomik yaptırım aracı değil, adalet arayışının en güçlü ahlaki ifadelerinden biridir.

Temel Bulgular

Boycot, yalnızca bir tüketim tercihi değil, ekonomik, ahlaki ve stratejik bir direniş biçimidir.

2023 yılında İsrail'e verdiği destekle öne çıkan küresel şirketlerin hedefledikleri büyümeye ulaşamadıkları ve kimi ülkelerde ve muhtelif sektörlerde ciddi zararlar açıkladıkları gözlenmiştir. Bu durum, boykotun doğru planlandığında ve sürdürüldüğünde etkili bir yaptırım aracı olduğunu göstermektedir. Kısa vadede işgali sona erdirmek için yeterli olmasa da orta ve uzun vadede bu eylemler, yıkılmaz sanılan şirketlerin zayıflamasına ve hatta yok olmasına yol açabilir.

Boycot, işgale karşı mücadelenin bir boyutunu teşkil ederken, devletlerin askerî, hukuki ve siyasi önlemlerini tamamlayıcı niteliktedir.

Bu nedenle, boykotun tüm sorumluluğunu sivil toplumun omuzlarına yüklemek doğru bir yaklaşım değildir. İşgalin çok katmanlı bir ağ tarafından sürdürüldüğü gibi, boykotun da farklı kademeleri ve paydaşları vardır. Her paydaş, etkili olabileceği düzeyde bu mücadelede yer almalı ve kolektif hareketin gerekliliği unutulmamalıdır. Koordinasyon ve bilgi paylaşımı sağlandığında boykotun sürdürülebilirliği ve etkinliği artar; bu da kısa vadede somut kazanımlar getirebilir.

Siyonizm boykotu, artık yalnızca belirli bir milletin veya bölgenin meselesi olmaktan çıkarak küresel bir ahlaki tercih ve duruş haline gelmiştir.

Bu durum, konuyu hukuki ve fıkhi boyutların ötesine taşıyarak ahlaki bir çerçevede ele alma zorunluluğunu doğurmuştur. Ahlak, fıkıh ve hukuktan daha geniş bir alanı kapsar ve bu nedenle boykot gibi etkili bir yaptırım aracını kullanmak, ahlaki bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Her duyarsızlık ahlaki bir hissizlik/anestezi halidir.

Tarih boyunca, İslam toplumları barış zamanlarında dahi düşmanlarına ekonomik üstünlük sağlayacak ticari faaliyetlere kısıtlamalar getirmiş, savaş dönemlerinde ise bu tedbirleri daha da sıkılaştırmıştır.

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra Mekkeli müşriklere yönelik kervan ticaretini hedef alan seferleri, boykotun stratejik önemini vurgulayan tarihi örneklerdir. Özellikle Endülüs gibi İslam memleketlerinde, gayrimüslimlerle yapılan sık savaşlar ve toprak kayıpları bu tür ekonomik mücadeleleri daha da önemli hale getirmiştir. Ulema da halkın düşmana karşı verilen ekonomik savaşta bilinçlenmesi için görev üstlenmiş, fetvalarıyla onları barış döneminde dahi ileride Müslümanların aleyhine kullanabilecek ürünlerin ticaretinden kaçınmaları hususunda uyarılmışlardır. Bu tür ekonomik savaşlar, yalnızca düşmanı zayıflatmakla kalmaz, aynı zamanda Müslüman toplumların dayanışmasını güçlendiren bir araçtır.

Boycot edilen şirketlerin hisse senetleri ve finansal performanslarının olumsuz yönde etkilendiği tespit edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin yaklaşık %5'i boykot edilmektedir. Boykot edilen 31 şirketin hisse senetlerinin 21'inin analiz yapılabilecek

nitelikte verisi bulunmaktadır. Verileri analiz edilen 21 hisse senedinin 18'i boykot süresince yatırımcılarına, boykotun olmadığı bir senaryoda sağlamaları beklenen getirilere kıyasla oldukça düşük seviyede getiri sağlamıştır. Bu 18 hisse senedinin piyasa değerleri ilgili dönemde BİST-100 endeksinden de fazla düşüş yaşayarak ortalama 3'te 1 oranında değer kaybetmiştir. Şirketlerin mali tablolarına ve bu tablolardan türetilen finansal rasyolarına bakıldığında, boykot başlangıcından bugüne 21 şirketin 19'unun öz sermaye kârlılığının ciddi seviyede düştüğü 17'sinin de aktif kârlılık oranının kayda değer oranda düştüğü sonucuna varılmıştır. Boykot sürecinde, bu şirketlerin büyük çoğunluğu hedeflenen finansal performanslarına ulaşamamıştır.

Coca-Cola'nın Türkiye'deki satışlarının boykottan önemli ölçüde etkilendiği tespit edilmiştir.

Boykot nedeniyle firmanın 7 Ekim 2023 sonrasında satışlarının önemli ölçüde düştüğü, boykotun bu etkisinin şirketin resmî raporlarına yansıdığı ve boykotun etkilerini bertaraf etmek için muhtelif pazarlama ve reklam etkinliklerine başvurduğu tespit edilmiştir. Türkiye'deki tüketicilerin azımsanmayacak bir kısmının 7 Ekim 2023 sonrasında yapılan boykot çağrısına savaşın ilk üç ayında yanıt verdiğini ve boykota aktif olarak katıldığı gözlemlenmiştir. Fakat boykota katılımın özellikle savaşın ilk üç ayında daha yüksek olduğu, 4-6. aylarında boykot etkisinin ortadan kalktığı, 7-9. aylarında kısmen sönük de olsa boykota dair bir etkinin bulunduğu ve 10-12. aylarında ise boykot hassasiyetinin tekrar yükselmeye başladığını belirtmek gerekir. Boykotun ilk aylarındaki hassasiyetin birkaç ay içerisinde sönümlenmesini takiben tekrar artmaya başlaması umut verici olsa da boykot etkisinin halen istenilen düzeylere ulaşmadığı ifade edilmelidir. Coca-Cola Türkiye'nin 2024 yılı 3. çeyrek raporunda gazlı içecekler kategorisindeki satış hacimleri %12,2 düşüş gösterirken gamsız içecek kategorisinde %6,8'lik bir artış kaydedilmiştir.

Türkiye'de boykota katılım %30'ların üzerindedir, bu oran üniversite mezunlarında %40'lara ulaşmaktadır. Bu bulgu boykota katılımın eğitim seviyesiyle pozitif korelasyona sahip olduğunu ve boykotun eğitilmiş bireyler arasında daha güçlü bir davranış biçimi olduğunu göstermektedir. Bu durum, sanılan aksine, boykotun yalnızca alt kültür grupları tarafından benimsenen bir eylem olmadığı, boykotun yüksek bir bilinç düzeyine sahip bireyler tarafından gerçekleştirildiğini işaret etmektedir.

Boykot, işgale karşı mücadelede ahlaki bir duruş ve stratejik bir araç olarak kritik bir rol oynamaktadır. Bu hareketin başarıya ulaşması, bireylerden devletlere kadar her seviyede disiplinli ve kararlı bir çaba gerektirir. İnsanlık adına adaletin savunucusu olma sorumluluğumuz, boykotu yalnızca bireysel bir tercih değil, ortak bir yaşam tarzı haline getirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Boykot hareketlerinin etkileri bazı durumlarda sınırlı olmaktadır. Bunun en önemli sebebi küresel markaların hisse senedi piyasalarındaki dayanıklılığı ve finansal performanslarını koruma stratejileriyle açıklanabilir. Şirketlerin yoğun reklam harcamaları, halkla ilişkiler faaliyetleri ve piyasa manipülasyonları gibi yöntemlere başvurmaları, boykotların etkisini massedebilmektedir. Bu nedenle, akademik çalışmaların bu süreçleri daha derinlemesine analiz etmesi ve kamuoyuna daha şeffaf bilgiler sunması, tüketicilerin bilinçlenmesi ve boykotların etkinliğini artıracak yeni satın alma paternlerinin keşfedilmesinde önemli bir fonksiyon üstlenmektedir.

Öneriler

Tüketim bilincini artıracak eğitim ve farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir. Boykot eylemlerinin etkili ve sürdürülebilir olabilmesi için bireylerin tüketim davranışlarının toplumsal ve ahlaki sonuçlarının farkında olması gereklidir. Eğitim müfredatına tüketim bilinciyle ilgili dersler eklenmesi, toplumun farklı kesimlerine yönelik farkındalık kampanyaları düzenlenmesi bu konuda önemli katkılar sağlayabilir.

Boykot, yalnızca ekonomik bir yaptırım değil, aynı zamanda ahlaki bir duruş ve toplumsal dayanışmanın anlamlı bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Küresel bağlamda, İsrail'in Filistin topraklarında sürdürdüğü işgal politikalarına karşı etkin bir tepki olarak şekillenen bu hareket, bireylerden devletlere kadar geniş bir sorumluluk alanını kapsar. Ancak, bu duruşun sürdürülebilirliği ve etkili olması, stratejik bir yaklaşımla desteklenmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Boykotun yerel ve uluslararası boyutlarını dikkate alan bütüncül bir strateji benimsenmelidir. Boykota konu olan şirketler genellikle çok uluslu yapıyı haizdir, bu nedenle boykot hareketleri ne kadar yerel olsa da etkileri uluslararası olabilir. Yerel düzeyde başlatılan boykotların küresel etkiler yaratabilmesi için uluslararası iş birlikleri ve iletişim stratejileri geliştirilmelidir. Boykot kampanyaları, evrensel değerler üzerinden ortak bir zemine oturtularak daha geniş bir destek tabanı oluşturabilir.

Boykot hareketlerinin etkisini artırmak için erişilebilir merkezi boykot listesi oluşturulmalı, farkındalık artırıcı çalışmalar yapılmalıdır. Boykot listelerine erişim eksikliği, bu listelerin dağınık biçimde ve çok sayıda olması, bilinç oluşturma sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, sivil toplum kuruluşlarının boykot hedeflerini belirlemede ve toplumsal bilincin oluşturulmasında daha aktif bir rol üstlenmesi önem taşımaktadır. Bu aktif rol, protestoları aşan stratejik eylem planlarının ürünü olmalıdır.

Tüketicilere, boykot edilen ürün ve hizmetlerle aynı ya da benzer nitelikte ikameleri, benzer fiyat etiketleriyle sunulmalıdır. Boykot edilen ürünlere alternatiflerinin güçlendirilmesi, yerli ve milli üretimin teşvik edilmesi, hareketin uzun vadeli başarısını destekleyecektir. Bu doğrultuda, yerli firmaların lojistik ve tedarik zincirlerini geliştirmeye yönelik yatırımlar yapılmalı ve devlet destekli seçici finansman mekanizmaları gibi teşvikler hayata geçirilmelidir.

Boykotun aksiyolojik, ekonomik, sosyolojik, politik ve psikolojik boyutlarını inceleyen akademik çalışmalar teşvik edilmelidir. Boykotun ekonomik, sosyal ve psikolojik etkilerini derinlemesine analiz eden araştırmalar yapılmalı ve bu çalışmalar hem kamuoyu hem de politika yapımcılar için rehber niteliği taşımaktadır. Üniversiteler ve düşünce kuruluşları bu konuda disiplinlerarası araştırma projelerini desteklemeli, araştırma proje çağrılarında çıkmalı, ödüllü yarışmalar yapılmalıdır.

Boykotun bireysel bir sorumluluk olmaktan çıkıp, kurumsal ve kolektif bir mücadeleye dönüşmesi gerekmektedir. “Bir bireyin çabası neyi değiştirebilir?” gibi yaygın algıların ötesine geçerek, bireysel eylemlerin toplumsal dayanışmayla birleştiğinde büyük bir değişim yaratabileceği anlayışı benimsenmelidir. Bu doğrultuda, bilinçlendirme kampanyaları, akademik kongreler ve nitelikli yayınlarla boykotun bir yaşam kültürü olarak topluma kazandırılması sağlanmalıdır.

Geleneksel medyanın boykot algısını güçlendirecek bir yaklaşım benimsemesi sağlanmalıdır. Yazılı ve görsel medya yayın organları, boykotun alt kültüre özgü bir davranış olduğu yanlışlığını yaymak yerine, bu eylemi toplumsal dayanışma ve etik tüketimin bir parçası olarak tanıtmalıdır. Boykot başarılarının, bireylerin gücünü vurgulayan örnekler üzerinden haberleştirilmesi toplumda olumlu bir algı yaratabilir.

Devletler düzeyinde boykotun etkinliğini artırmak için ticari ilişkilerin kesilmesi ve organize sivil boykot yapılarının oluşturulması gereklidir. İsrail ile tüm ticari ilişkilerin kesilmesi, enerji, finans ve transit ticareti de kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Ayrıca, ülkeler arasında şeffaf ve ortak hedeflere odaklanan sivil boykot ofislerinin kurulması, sürecin daha organize ve etkili bir şekilde ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Bu ofisler, küresel eşgüdüm ve bilgi paylaşımını artırarak, boykotun başarısını destekleyecek stratejiler geliştirme sorumluluğunu üstlenmelidir.

Boykot, geçici bir tepki değil, kalıcı bir tüketim kültürü ve toplumsal direniş biçimi olarak şekillendirilmelidir. İnsanlık tarihi boyunca iktisadi mücadelenin gücü, zalim rejimlerin zayıflamasında kritik bir araç olmuştur. Bu bağlamda, bireyler ve toplumlar, tüketim alışkanlıklarını adalet ve vicdan ekseninde yeniden tanımlamalı; firmalar ise adil bir ekonomik düzen için sorumluluk üstlenmelidir.

Boykotun toplumsal faydasını artırmak için kapsayıcı bir dil ve söylem kullanılmalıdır. Boykot kampanyalarının yaygınlaştırılmasında belki de en önemlisi kullanılan dilin özenli seçimidir. Kampanya dili üsten ve suçlayıcı olmamalıdır. Sadece belirli grupların hassasiyetlerini yansıtan değil, geniş bir toplumsal kesimin benimseyebileceği kapsayıcı bir dil kullanılmalıdır. Bu, kampanyaların etkisini artıracak ve boykot halkasını genişletecektir.

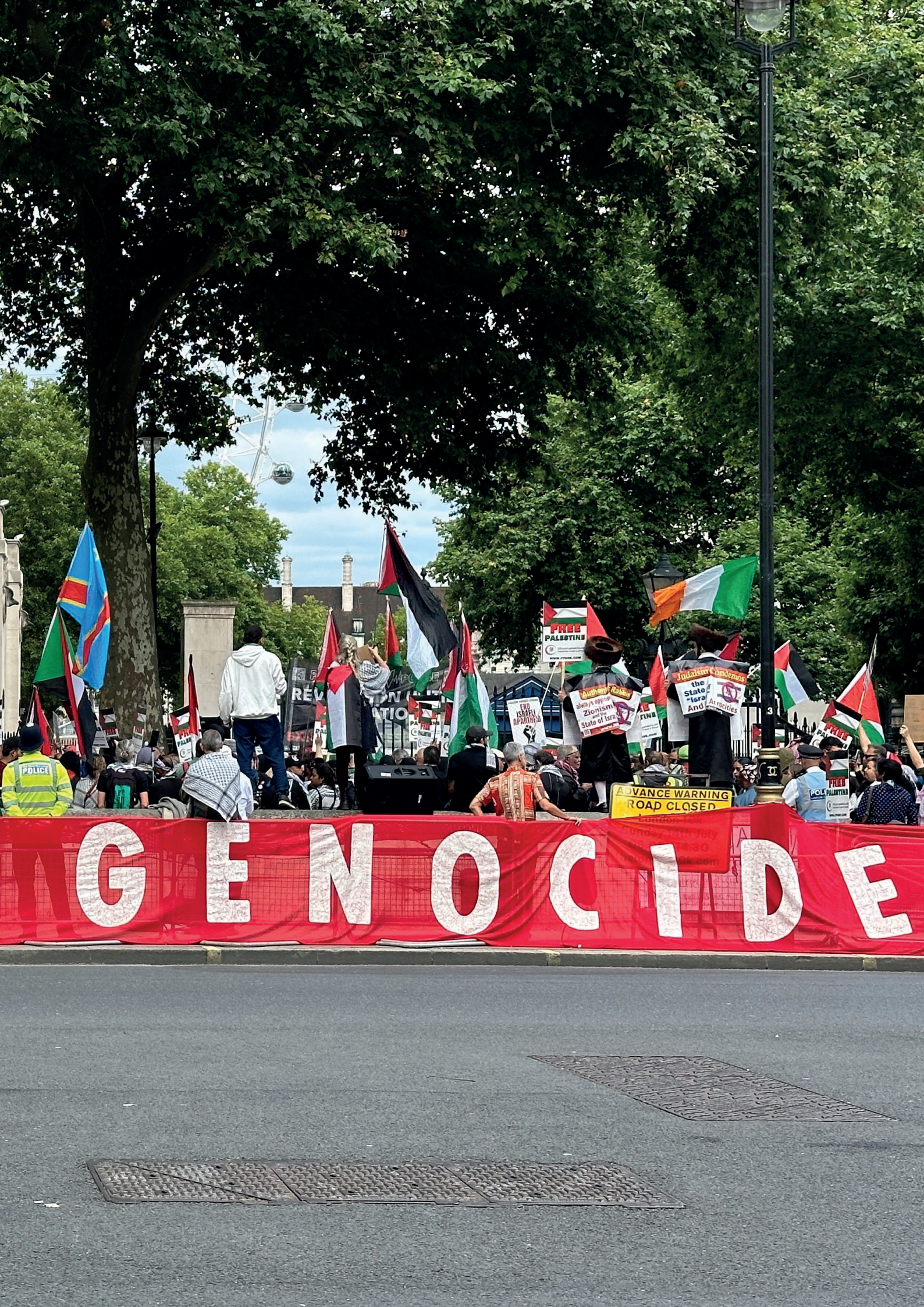
Ramazan ayı boykotun genişlemesi için fırsat olarak değerlendirilmelidir. Türkiye’de boykotu kırmak için yürütülen reklam ve pazarlama kampanyalarının Ramazan ayında daha da artacağı öngörülmektedir. Ramazan ayında toplumu bilinçlendirici kampanyalara ağırlık verilmelidir.

19 Ocak 2025 tarihli ateşkesin de boykotu zayıflatma ihtimali üzerinde durulmalıdır. Boykotun sürekli bir tüketim kültürüne dönüştürülmesi, toplumda erdemli ve sorumlu tüketim bilincinin geliştirilmesiyle mümkün olabilir. Bu çerçevede ilk ve orta dereceli eğitim kurumları müfredatlarında yer alan uygun derslere üniteler konulmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı ise bu konuyu belirli aralıklarla hutbe ve vaazlara taşıyarak halkın gündeminde tutmalıdır.

**FİNANSAL, TOPLUMSAL
VE FIKHİ BOYUTLARIYLA
BOYKOT**

GENOCIDE

FREE PALESTINE

Judaism condemns the State of Israel and its atrocities

ADVANCE WARNING ROAD CLOSED

NO ISRAELI APARTHEID

also supports Zionism and the State of Israel

REVOLUTION

FREE PALESTINE

Aksa Tufanı Operasyonu, İsrail İşgali ve Boykot

Abdulgani Bozkurt

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Giriş

Hamas'ın askerî kanadı İzzeddin El Kassam Tugayları'nın 7 Ekim 2023 sabahı Gazze'nin ötesine -işgal altındaki topraklara- karadan, denizden ve havadan başlattığı operasyon Orta Doğu'da birçok taşı yerinden oynattı. Kassam Tugayları, gerçekleştirdiği operasyonla İsrail'e tarihinin en büyük şokunu yaşatırken bölgedeki aktörlere de Filistin'in işgal altında olduğu gerçeğini yok sayma ya da görmezden gelme lükslerinin olmadığını hatırlattı. Başka bir ifadeyle Aksa Tufanı, Gazze ve Filistin bu haldeyken "öteki"lerin sanki her şey yolundaymış gibi davranmalarına bir itirazdı. Çünkü Gazze, İsrail'in geri çekildiği 2005 senesinden itibaren neredeyse tüm dünyadan izole şekilde abluka altında olduğu ve hayati malzemelerin dahi işgal devletinin kontrolünden geçerek girdiği bir şehir durumundaydı. Hamas'ın İsrail işgali karşısında sessiz kalan ve Filistin'in mevcut durumunu görmezden gelen tüm taraflara yönelik bu itirazı bölgedeki hemen hemen tüm aktörler tarafından memnuniyetsizlikle karşılandı.

Hamas'ın başlattığı Aksa Tufanı her ne kadar bölgesel ve küresel aktörler tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmış olsa da Kassam, giriştiği bu operasyonla neredeyse dünyanın her yerinden vicdanlı insanların Filistin etrafında kenetlenmesini sağladı. Aksa Tufanı sonrası artan İsrail saldırganlığı karşısında sokaklara inen insanların, istikrar ve iktisadi çıkarlar gereği İsrail ile yakınlaşmayı sürdürmek isteyen Müslüman ülkeler ve İsrail'e kayıtsız şartsız destek veren Batılı devletlerin ikiyüzlü siyasetlerini yüzlerine vurmaya başlaması, sistemik düzeyde bir değişimin olabileceği hakkında birçokları için fikir verdi ve hatta umut oldu. Üzerinden bir yıldan biraz fazla zaman geçmiş olmasına rağmen İsrail saldırganlığı henüz sonlandırılabilmiş değil ancak bu katliam ve soykırım dünyada barış ve güvenliği korumak üzerine var olduğu iddia edilen kurumların iflasını şimdiden ilan etmiş durumdadır. Tam bu noktada eskimiş, köhnemiş ve kokuşmuş; insan ve insanlık adına var olan tüm kavram setlerini yitirmiş "Eski düzenin yerine yenisi olarak nasıl bir düzen inşa edilebilir?" ya da "Yeni bir düzen inşa edilebilir mi?" soruları cevaplarını arayadursun, bu yeni düzen arayışında *ortalama vatandaşa* ya da daha genel bir tabirle halklara düşen önemli bir görev vardır: Boykot ve bilinçli tüketim.

Raporun bu bölümünde, boykot hareketinin ortaya çıkmasına neden olan İsrail'in işgal tarihi hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Akabinde İsrail saldırganlığına karşı halkların elindeki en etkili yaptırım gücü olan boykotun, bir zulmü ya da işgali sonlandırmasının imkanı üzerine odaklanmaktadır.

İsrail'in İşgal Tarihi

Türkiye başta olmak üzere dünyadaki halkların önemli bir kısmı, Aksa Tufanı Operasyonu'nu İsrail'in işgalini ve saldırılarını meşrulaştıran bir milat olarak görme eğilimindedir. Sanki Hamas, Aksa Tufanı'nı başlatarak İsrail işgaline ya da saldırganlığına bir gerekçe sunmuş ya da zemin hazırlamış gibi bir algı söz konusudur. Oysa meselenin aslı tamamen farklıdır; Hamas, Aksa Tufanı ile yaklaşık 80 yıldır süregelen bir işgale itiraz etmiştir. O halde Aksa Tufanı'nı bu çerçevede bir milat kabul etmek kasıt taşıyan bir tarafgirlik değilse mutlak cehaletin bir sonucudur.

Filistin topraklarının İsrail tarafından işgalini 1897 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde düzenlenen Siyonist Kongre'ye kadar götürmek mümkündür. Ancak işgalin ete kemiğe bürünmüş hali 1947 Birleşmiş Milletler (BM) Taksim Planı'dır. 1897'den 1947'ye kadar toprak satın alma stratejisiyle bugünkü Filistin topraklarının yaklaşık %5'ine ancak sahip olabilen Yahudi topluluğu, BM'nin aldığı taksim kararıyla Filistin topraklarının %55'ini İsrail'e hibe etmiştir. Bu noktada BM'nin İsrail işgalinin kurumsal müsebbibi olarak kayıtlara geçtiğini ifade etmek gerekir. Bu nedenle işgalin müsebbibi olan BM'den İsrail işgalinin engellenmesini beklemek rasyonel değildir.

İsrail'in kuruluş ilanıyla birlikte Araplarla mücadelesi de başlamıştır. 1948'de devlet ilanıyla başlayan I. Arap-İsrail Savaşı 1949 yılında sonlanırken Gazze ve Batı Şeria birbirinden ayrılmış ve sınırlar net çizilmeyecek şekilde anlaşmaya varılmıştır. Bu savaştan sonra İsrail, Filistin topraklarının yaklaşık %60'ına sahip olmuştur. Ancak esas genişleme 1967 yılında vuku bulan III. Arap-İsrail (Altı Gün) Savaşında gerçekleşmiştir. Bu savaşın ardından işgal rejimi, Doğu Kudüs, Batı Şeria, Golan Tepeleri, Gazze Şeridi ve Sina Çölü'nü ele geçirerek o dönemki mevcut sınırlarını altı günde yaklaşık iki buçuk kat genişletmiştir. 1979 yılında Mısır ile yapılan anlaşma gereği Sina'yı Mısır'a iade eden ve 2005 yılında Gazze'den çekilmek mecburiyetinde kalan İsrail, Golan Tepeleri, Doğu Kudüs ve Batı Şeria'nın işgaline devam etmektedir.

İsrail, bağımsızlığından itibaren sınırları belli olmayan ve genişleme ya da daha doğru bir ifadeyle işgal stratejisi üzerine kurulan bir devlettir. Aksa Tufanı'nın hemen öncesinde Filistin topraklarının yaklaşık %80'ini işgal etmiş vaziyetteydi. İsrail, bugüne kadar neredeyse tüm komşulardan toprak çalmıştır; üstelik bu stratejisini de açıkça ifade etmekte herhangi bir sakınca görmemektedir. Başka bir ifadeyle İsrail, kimi çevrelerin ileri sürdüğü gibi Aksa Tufanı sonrası meşru müdafaa kapsamında Hamas'a karşılık veren değil, Aksa Tufanı'nı da bahane ederek on yıllardır sürdürdüğü işgal politikasını devam ettiren bir devlettir. Üstelik geçmişi en az 50 yılı bulan BM kararları da İsrail'in işgalci kimliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bugün gelinen noktada İsrail, BM Genel Kurulu'nun 1947'de Filistin'in Arap ve Yahudi devletlere bölündüğü, Kudüs'ün özel bir uluslararası rejim tarafından yönetilmesi için ayrı bir varlık (corpus separatum) olarak kabul edildiği 181 sayılı kararını ihlal etmektedir. Daha da önemlisi, Tel-Aviv yönetiminin 1967 Savaşından sonra elde ettiği topraklar BM 242 sayılı karar gereği "işgal" (occupied territories) şeklinde tanımlanarak İsrail'in işgalci bir devlet olduğu yönündeki karar hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Görüldüğü üzere İsrail, Aksa Tufanı sonrası topraklarını ve halkını müdafaa etmek için savaşan bir devlet değildir. Aksine İsrail, adım adım Filistin topraklarını işgal ve halkını evlerinden eden

**Aksa Tufanı Operasyonu,
Filistin topraklarındaki
işgale karşı bir meşru
müdafaa ve direnç hareketi
olarak tarihe geçti.**

ve bölgedeki diğer ülke topraklarına gözünü diken mütecaviz bir yapıdır. Bu yönüyle Aksa Tufanı, BM'nin 242 sayılı kararı gereği topraklarını işgalci devletten kurtarmaya çalışan Hamas'ın meşru müdafaasından (self-defence) başka bir şey değildir.

Protestolar ve Boykot

Boykot, kelime anlamı (TDK) itibarıyla (1) Bir işi, bir davranışı yapmama kararı almak (2) bir kimse, bir topluluk veya bir ülkeyle amaca ulaşmak için her türlü ilişkiyi kesmek anlamlarına gelmektedir. Bu veçhesiyle boykot eyleminin başlangıcının oldukça eski zamanlara gittiğini söylemek mümkündür. Etimolojik olarak ise kelimenin ilk kullanılışı, 1800'lü yılların sonlarına kadar uzanmaktadır. 1880 yılında, toprak sahibi Lord Erne, düşük hasat nedeniyle çalışanlara %10'luk bir maaş teklifi yapmıştır. Ancak, toprakları kiralayan işçiler, ücretlerinde %25'lik bir indirim talep edince, Lord Erne'nin kahyası Charles Boycott, bu talebe bazı işçileri işten çıkararak karşılık vermiştir. Bunun üzerine İrlanda Ulusal Parti lideri ve Toprak Birliği başkanı Charles Stewart Parnell, çalışanlara işverenleri izole etmesini salık vermiştir. Parnell'in çağrısı üzerine 1886 senesine kadar devam eden boykot, Charles Boycott ve Lord Erne'in kendisini izole halde bulmasına yol açmıştır (Britannica, 2024).

Kahya olarak çalışan Charles Boycott'un yaşadığı hadiseden sonra kavram, tüm dünyada protestoları da içine alacak şekilde kullanıma girmiştir. Dilimizde abluka, ambargo, muhasara, tecrit gibi kavramların da boykot kelimesinin yerine kullanıldığını ifade etmek mümkündür. Kullanımdaki farklılıklar bir yana, boykot eyleminin yakın dünya tarihinde oldukça etkili sonuçlar doğurduğu örnekler mevcuttur. Hindistan'ın bağımsızlığına giden yolda Mahatma Gandhi'nin Tuz Yürüyüşü, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bağımsızlık fitilini ateşleyen Boston Çay Partisi çok büyük sonuçlara yol açan iki önemli boykot örneğidir. İlkinde Gandhi, İngilizlerin tuza uyguladıkları vergiye bir itiraz olarak kendi tuzunu yapmak için 12 Mart-6 Nisan 1930 tarihleri arasında Ahmedabad'dan Dandi'ye 400 kilometre yol yürümüş; ikincisinde de yine ABD'de kolonistler, İngiltere'den gelen çayları Kızılderili kılığına girerek denize boşaltmıştır. Her iki eylem de hem İngilizlere yönelik yapılmış hem de iki devletin bağımsızlığına giden yolu açmıştır. Görece daha yakın zamanda gerçekleştirilen birçok boykotun da önemli sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Örneğin, ABD'deki siyahi ayrımcılığına karşı Montgomery Otobüs Boykotu, ABD'de şiddet gören Asyalı Öğrencilerin Okul Boykotu, tüketim çılgınlığına karşı yapılan Dünya Satın Almama Günü Boykotu, 1973 Savaşında ABD'nin İsrail'e destek vermesi üzerine uygulanan petrol ambargosu, yakın geçmişte öne çıkan ve başarıya ulaşan eylemler arasında zikredilebilir.

Aksa Tufanı Operasyonu ve Boykot

Yazının ilk kısmında işaret edildiği üzere, Aksa Tufanı hukuki veçhesiyle meşru müdafaadan başka bir şey değildir. Hamas'ın yaklaşık 80 yıldır işgal altındaki Filistin topraklarını kurtarmaya yönelik başlattığı Aksa Tufanı, ne yazık ki Batılı devletlerin İsrail'e sınırsız destekleri ve Müslüman devletlerin acziyeti sebebiyle Gazze halkına uygulanan bir soykırıma dönüşmüş vaziyettedir. Gazze'de geçtiğimiz 13 aylık süre sonunda çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 50 bine yakın sivil insan hayatını kaybederken 150 bine yakın insan da yaralanmıştır (Filistin Resmî İstatistik Bürosu, 2024). Gerek Batılı devletlerin desteği gerekse Müslüman ülkelerin acziyetinden rahatsız olan insanlar, bir taraftan işgal rejiminin yaptığı katliamlara anbean şahitlik ederken diğer taraftan da İsrail saldırganlığına yönelik ellerindeki tek anlamlı mücadele yolu olan boykota sarılmaktadır. Bu kap-

samda Aksa Tufanı sonrası süreç, Gazze hassasiyeti olan insanların çok çeşitli şekillerde boykot faaliyetleri gerçekleştirilmesine sahne olmuştur.

Aksa Tufanı operasyonundan sonra başlayan İsrail saldırı ve soykırımı, boykotun Doğu'dan Batı'ya tüm dünyada gündeme gelmesine yol açmıştır. İşgal rejimini destekleyen devletlerin bu tavırlarından rahatsız olan ancak rejimleri işgal yönetimine yönelik desteğinden vazgeçiremeyen geniş halk kitleleri, İsrail'in saldırıya bir cevap niteliği taşıması amacıyla boykot eylemine müracaat etmiştir. Özellikle Batılı demokratik devletlerde sokaklara inen insanlar, bir taraftan muhtelif alanlarda ve içeriklerle protesto gösterileri düzenlerken diğer taraftan İsrail'e destek veren şirketlerin mallarına yönelik boykotun geniş kitlelere ulaşması için gayret göstermiştir. Bu amaçla tüm dünyada öne çıkan Boykot, Tecrit ve Yaptırımlar Hareketi (Boycott, Divestment and Sanctions-BDS) küresel çapta faaliyet yürüten ve dünyanın geri kalanında olduğu gibi Filistinliler için de özgürlük, adalet ve eşitlik ilkelerinin geçerli olması gerektiğini savunan bir organizasyon hüviyetiyle boykot faaliyetlerinin başını çekmektedir.

Aksa Tufanı'ndan sonra küresel çapta yapılan boykot çağrılarının birçok ülkede önemli karşılıklar bulduğunu ifade etmek mümkündür. Bu anlamda Türkiye de İsrail mallarının boykot edildiği ülkelerin başında gelmektedir. Son bir yıllık zaman zarfına bakıldığında sosyal medyadan basılı medyaya geniş bir yelpazede boykot faaliyetlerinin öne çıktığı görülmektedir. Özellikle sosyal medya fenomenlerinin yaptıkları eylemlerin belirli gruplar üzerinde ciddi şekilde yönlendirici etkisinin olduğuna şüphe yoktur. Dahası hane halklarının katıldığı boykot faaliyetlerine, -İsrail'le ticaretin el altından devam ettirildiği tartışmaları yapılmakla birlikte- devletin de katıldığı söylenmelidir. Bu kapsamda Türkiye'nin İsrail'le yaptığı ticaret, en azından resmî söylem itibarıyla sonlandırılmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Kimi çevrelerce anlamsızlaştırılmaya ve önemsizleştirilmeye çalışılan boykot faaliyetlerinin, tıpkı tarihteki örneklerde olduğu gibi çok önemli sonuçlar doğurduğunu söylemek, içerisinde biraz mübalağa barındırmakla birlikte bir hakikate işaret etmektedir. Zira boykot faaliyetleri İsrail'e destek veren firmaların ticari hayattan silinip gitmesine yol açmasa da önemli ölçüde mali kayıplar yaşamalarını sağlamıştır. Örneğin soykırımı destekle bilinen Coca-Cola, Procter & Gamble, McDonald's ve Starbucks gibi dev küresel şirketlerin tamamı 2023 senesinde hem hedefledikleri büyümeyi tutturamamış hem de ciddi anlamda zarar açıklamışlardır (Perspektif, 2024). Küresel düzeyde boykota uğrayan firmalardan birçoğu, işten çıkarmalara giderek bazı şubelerini kapatmak zorunda kalmıştır (Okay, 2024). Bu bağlamda İsrail'e destek açıklayan küresel şirketlerin özellikle Orta Doğu ile Uzak Asya'da pazar kaybına uğradıkları görülmektedir.

Neredeyse dünyanın tamamında on yıllardır faaliyet yürüten ve çok güçlü mali kaynaklara sahip olan şirketlerin bir yıllık boykot ile çöküşe geçmesini beklemek elbette rasyonel değildir. Ancak unutulmamalıdır ki ne kadar köklü geçmişe ve mali güce sahip olursa olsun şirketleri ayakta tutan tüketiciden başkası değildir. Aksa Tufanı'ndan sonra başlayan savaşın asimetric güçler arasında devam ettiği düşünüldüğünde füzelere karşı boykotun elbette yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Ancak boykotun, istikrarlı bir şekilde devam ettirildiği zaman -özellikle orta ve uzun vadede- sonuçları anlamlı hale gelecektir. Zira uzun bir süre ve artan bir bilinçle devam eden boykotlar neticesinde yıkılmaz görünen şirketlerin çöküşe geçmesi imkansız değildir; tarih bunun örnekleri ile doludur. Bu nedenle boykot, işgal tarihi 80 yıl eskiye dayanan İsrail'in dönem dönem

İsrail'in süregelen saldırıya karşı halkların ellerindeki en etkili araç boykot oldu.

Boykot, sadece bir protesto değil, işgal politikalarına karşı uzun vadeli bir direniş stratejisidir.

görünür hale gelen saldırganlığı karşısında sıradan bir protestodan ibaret olmamalıdır; boykot, uzun vadede zulmün kaynağı ve destekçisi şirketlerin silinip gitmesine yol açacak bir hayat tarzına dönüşmelidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Hamas'ın 7 Ekim 2023 tarihinde karadan, denizden ve havadan işgal altındaki topraklara yönelik başlattığı operasyon bölgede birçok taşı yerinden oynattı. Aksa Tufanı Operasyonu ismiyle literatüre giren bu operasyon, devamında acımasız bir İsrail saldırganlığına sahne olmaya başladı. Kadın ve çocuklar başta olmak üzere Gazze'de yaşayan sivilleri hedef alan İsrail saldırılarının Batılı devletlerce desteklenmesi, işgal devletini cesaretlendirerek soykırıma varan katliamlar gerçekleştirmesine olanak sağladı. ABD, İngiltere ve Almanya başta olmak üzere Batılı aktörlerin verdiği destek, bölgedeki Müslüman ülkelerin sessizliği ile birleşince İsrail önünde neredeyse bir engel kalmamış oldu.

Geride bıraktığımız bir yıl içinde İsrail'e sınırsız destek veren Batılı ve sessiz kalan Müslüman ülkelerde yaşayan insanların olup bitene bir isyan olarak sokaklara indikleri görülmektedir. Yönetimlerin tavır ve davranışlarından memnuniyetsizlik duyan geniş halk kitleleri, muhtelif şekillerde protestolar düzenledi. Bu süre zarfında -işgal devletine yönelik öfkenin dışı vurumu olarak- İsrail'i tel'in eden ve kınayan protestolara ilaveten gerek hane halkları gerekse Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından uygulanan boykot faaliyetleri de öne çıktı. Küresel anlamda faaliyet yürüten BDS Hareketinin yanı sıra daha yerel düzeyde faaliyet yürüten birçok STK da toplumlara, İsrail'e destek veren şirketlerin mallarına yönelik boykot çağrısında bulundu.

Halkların, Aksa Tufanı sonrası başlayan sınır tanımaz İsrail saldırganlığı karşısında müracaat ettikleri boykot, zaman içinde önemli sonuçlar doğurdu. Filistin-İsrail arasında süregelen asimetrik savaşta, boykotun tek başına savaşın seyrini değiştirmesini ve İsrail'e mali destek sağlayan küresel şirketlerin çöküşünü sağlamasını beklemek elbette rasyonel değildir. Ancak boykotun geniş kitleler tarafından ve titizlikle yapıldığında önemli sonuçlar doğurduğu da bir hakikat olarak karşımızda durmaktadır. Bu kapsamda, savaş süresince İsrail'e dönük desteklerini açıklayan Coca-Cola, Procter & Gamble, McDonald's ve Starbucks gibi dev küresel şirketlerin tamamının 2023 senesinde hem hedefledikleri büyümeyi tutturamadığı hem de ciddi anlamda zarar açıkladıkları ifade edilmelidir. Kısa vadede, işgali sonlandırmada tek başına yeterli bir enstrüman olmasa da boykotun orta ve uzun vadede yıkılmaz görünen şirketlerin sonunu getirebilmesi imkan dahilindedir; tarih bunun örnekleri ile doludur. Burada her daim hatırdta tutulması gereken husus, boykotun İsrail saldırganlığının görünür hale geldiği zamanlarda uygulanması gereken bir metot olmaması gerektiğidir. Bilakis boykot, 80 yıllık maziye sahip bir işgal devletini zayıflatmak amacıyla yaşam tarzı haline gelmesi gereken eylem biçimidir.

İslam Tarihinde Ekonomik Harp ve Boykot

Faruk Bal

Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Giriş

Tarih boyunca, devletler, toplumlar ve hatta bireyler düşmanları veya rakipleri ile mücadelede farklı yöntemlerden yararlanmışlardır. Savaş, devletler ve kabileler arası mücadelede bir yöntem olduğu gibi bunun dışında farklı araçlar kullanılmak suretiyle rakibin yenilgiye uğratılması veya yaptığı işten el çektirilmesi denenmiştir. Tarihte, ordularının karşı karşıya gelerek muharebeye tutuşmasının yanında ekonomik savaşlar ve bunun bir parçası olarak karşılıklı ambargolar; yine devletlerin, toplumların veya bireylerin uyguladığı boykotlar görülmüştür.

Boykot, hoşnut olunmayan uygulamaları protesto etmek veya bir kimseyi, bir grubu ya da bir devleti belli bir işi yapmaya ya da yapmamaya zorlamak için uygulanan toplu dışlama, kuşatma faaliyeti olarak tanımlanabilir. Ambargo (abluka) ise bir devletin, bir şehrin veya herhangi bir yerin bir güç tarafından zor kullanılarak veya zor kullanma tehdidinde bulunularak dış dünya ile her türlü ilişkisinin kesilmesidir. Ambargo genellikle savaş sırasında düşman devletin ticari ve askerî yardım almasını önleyerek zayıf bırakmak amacıyla yapılır. Ambargo ülkeler arasında ekonomik, içtimai ve askerî baskı uygulaması olabileceği gibi bir ülkenin kendisine yapılan düşmanca hareketlere karşı yabancı bir ülkeye gıda maddeleri, silah ve madenleri satmaması ve satılmaması için tedbir alması şeklinde de gerçekleşebilir.

Arapçada boykot ve ambargo kelimelerinin yerine “mukataa” ve “muhasara” kelimeleri kullanılmaktadır. Mukataa, sosyal ve ekonomik ilişkilerin kesilmesini ifade etmektedir. Böylece karşı taraf bir işi yapmaya veya bir fiilden vazgeçmeye zorlanmaktadır. Muhasara ise kuşatma, çevreleme anlamında olup, bir grup, şehir veya devletin sosyal ve ekonomik olarak yardım almasını önlemek için etrafının sarılması, böylece buldukları yerin dışındakilerle irtibatlarının kesilerek dışlanmalarını ifade etmektedir. Türkçede bağı koparmak, kuşatmak kelimeleri, benzer anlamları taşımakla birlikte Arapça kökenli muhasara kelimesi ile batı dillerinden girmiş olan ambargo ve boykot kelimeleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

Geçmiş çağlardan bu yana ambargo, boykot ve benzeri yöntemler, devletler ve rakip gruplar tarafından birbirlerine belirli talepleri kabul ettirebilmek veya bir fiili terk etmeye zorlamak amacıyla uygulanagelmıştır.

Müslümanlara Karşı Yapılan Ekonomik Harp ve Boykot

İslam tarihinde ekonomik harbin ve boykotun birçok çeşidi farklı dönemlerde görülmüştür. İlk muhasara da Hz. Peygamber döneminde Müslümanlara karşı Kureyş müşrikleri tarafından ger-

çekleştirilmiştir. Bu ilk boykottan sonra farklı dönemlerde Müslümanların, ambargo ve boykotlar ile karşı karşıya kaldıkları örnekler bulunmaktadır.

Şi'bü Ebî Tâlib Muhasarası

Yapılan onca baskıya, işkenceye ve yıldırma çabalarına rağmen İslam'ın Mekke'de hızla yayılmasını engelleyemeyen müşrikler, Müslümanları yollarından döndürebilmek için boykot uygulamaya karar verdiler. Bu olay İslam tarihinde Şi'bü Ebî Tâlib muhasarası olarak anılmaktadır. Kureyşli müşrikler, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabının güven içinde yaşayabilecekleri bir yer olan Habeşistan'a hicret ettiklerini, Necaşi'nin onlara arka çıktığını, Hz. Ömer ve Hamza'nın Müslüman olduğunu ve İslam'ın kabileler içerisinde yayıldığını görünce aralarında toplanarak boykot kararı aldılar. Buna göre Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları ile kız alıp vermek ve alışveriş yapmak dahil her türlü sosyal ve ekonomik ilişkiyi keseceklerdi. Mansûr b. İkrime'nin yazıya geçirdiği bu muhasara belgesi, Kâbe'nin duvarına asıldı. Müşriklerin boykot kararına karşı Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları, Ebû Tâlib ile birlikte Hz. Peygamber ve ashabını korumak üzere bir araya geldiler. Sadece Ebû Leheb ve karısı onlardan ayrılarak müşriklerle beraber oldu. Kendilerine karşı girişilen boykot hareketi nedeniyle Ebû Tâlib, mahallesinde toplanan Müslümanlar ve Hz. Peygamber'in akrabaları, İbn Hişâm'a göre 2 veya 3 yıl gibi uzun bir süre orada sıkıntı içinde yaşamak zorunda kalmışlardı. Bu süre zarfında bazı akrabalarının gizlice ulaştırabildiği yardımlarla hayatlarını devam ettirmişlerdi (İbn Hişâm, 1995, s. 439-443).

Haçlıların Müslümanlarla Ticareti Yasaklama Çabaları

Bu ilk muhasaradan sonra da Müslümanlara karşı tarihin farklı dönemlerinde yapılmış birçok boykot ve ambargodan bahsetmek mümkündür. Tarihin sayfalarında hızlıca gezinip IX. yüzyıla geldiğimizde Kral I. Louis Pious ve II. Lothar'ın, Venedik'in Suriye ve Mısır ile olan ticaretini engellemeye çalıştıklarını görüyoruz. Yine Bizans İmparatoru I. İoannis Çimiskes (969-976), Müslümanlarla savaş malzemeleri ticaretini yasaklamıştı (Menache, 2012). Haçlı seferleri döneminde de Müslümanlara karşı ambargolar uygulandı. Haçlı seferleri, İslam dünyası ile Avrupa arasında özellikle de İtalyan şehir devletleri arasında ticareti canlandırmıştı. Ancak Avrupalıların Müslümanlarla ticareti o kadar kolay gerçekleşmiyordu. Papalar, Müslümanlarla ticaret yapan Hristiyan tacirlere karşı sık sık aforoz kararları almaktaydı. Haçlı seferlerinin başarısızlığa uğramaya başlamasıyla birlikte Hristiyan din adamlarının Müslümanlara karşı ambargo talepleri de arttı. Tarih kitaplarında Hristiyan tüccarların kilisenin Müslümanlarla yapılan ticarete getirdiği yasaklara sıkça rastlamak mümkündür. 1162 yılında Montpellier'de düzenlenen bir kilise konseyinde Papa III. Aleksandr, silah ve gemi yapımında kullanılan kereste ve demir gibi malların Müslümanlara satışını yasakladı. Mart 1179'da düzenlenen III. Lateran Konsülüne, aralarında Sur, Beytülahm,

Nablus, Akka ve Trablus piskoposlarının da yer aldığı yaklaşık 300 piskopos katılmıştı. Konsül, Müslümanlarla yapılacak her türlü ticareti yasakladı. Müslümanlarla ticaret yapanlar, ağır bir ahlaki kınamanın yanı sıra aforoz edilmek ve mallarına el konulmakla tehdit edilmekteydiler. Konsül aynı zamanda Müslüman gemilerinde dümenci veya denizci olarak hizmet vermeyi de yasaklamaktaydı (Menache, 2012). Dikkat çekici bir husus da aforoz edilmeyi gerektiren ve Papa'nın affına ih-

Hz. Peygamber döneminde Kureyş kervanlarına yönelik ekonomik kuşatmalar, boykotun stratejik önemini vurgulamaktadır.

tiyaç duyulan yirmi yasa ihlali içerisinde ilk sırada dinden çıkanlar bulunurken, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sıralarda Akdeniz'deki korsanlar ve bunlara ilave Türklere, Arap Müslümanlara ve kilisenin karşısında yer alan inanç sahiplerine silah ve diğer savaş araçlarını sağlayanlar yer alıyordu. Kilise böylece papalığın Müslümanlara karşı ekonomik boykota atfettiği önemi açıkça ortaya koymaktadır (Menache, 2012). Tarih kitapları benzer örneklerle doludur.

Müslümanlar, düşmanlarına karşı ekonomik üstünlük sağlamak için boykotu tarih boyunca etkili bir araç olarak kullanmıştır.

Hz. Peygamber'in Ekonomik Harp Yöntemleri

İslam tarihinde Müslümanlara karşı uygulanan boykot ve ambargoların dışında Müslümanların da düşmanlarına karşı ekonomik harp araçlarından sıklıkla yararlandıklarına şahit olmaktayız. Hz. Peygamber döneminden itibaren Müslümanlar, düşmanlarını ekonomik yönden zayıflatmak, askerî olarak bir güç olmalarını engellemek ve onlara karşı savaşlarında başarılı olabilmek için doğrudan meydanlarda yaptıkları savaşların dışında siyasi, sosyal ve ekonomik harp yöntemlerinden de faydalanmaktan geri durmamışlardır. Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Kureyş ile bir mücadele içerisinde girdi. Özellikle Bedir savaşına kadar geçen süreçte onların ticari faaliyet ve bağlantılarına engel olarak, Müslümanların aleyhinde çalışmalar yapmalarını engelleyecek girişimler gerçekleştirdi. Düzenlediği gazve ve seriyyeler ile Kureyş kervanlarının seferlerini kısıtlayarak onları iktisadi yönden baskı altına almaya çalıştı.

Hz. Peygamber bu seriyye ve gazvelerle Kureyş müşriklerini kuşatma altına alarak onların ticaretlerini engellenmeye, böylece bir taraftan onları iktisadi zayıflığa düşürürken diğer taraftan da bölgede Müslümanların etkinliğinin artırılmasına ve üstünlüğün ele geçirilmesine çalışmıştır. Bu amaçla düzenlenen seriyyelerden biri Hamza b. Abdülmuttalib Seriyyesi de denilen İhs Seriyyesidir. İhs, Mekke-Medine arasında Kızıldeniz sahilinde bir yer olup Mekke'den Suriye'ye giden ticaret yolu üzerindedir. Hz. Peygamber, hicretin 7. ayında (Ocak 623) bu seriyyeyi, içlerinde Ebû Cehil'in de bulunduğu Kureyş ticaret kervanına karşı göndermişti. Bir başka seriyye, Ubeyde b. Hâris kumandasında tamamı muhacirlerden oluşan altmış veya seksen kişilik bir müfrezenin Râbiğ taraflarına gönderilmesidir. Hicretin 8. ayının başlarında (Nisan 623) gerçekleşen bu seriyyenin amacı Ebû Cehil'in oğlu İkrime'nin başında bulunduğu Mekke müşriklerine ait ticaret kervanının yolunu kesmektir (Hamidullah, 1991, c. 1, s. 219). Hz. Peygamber hicretin 17. ayında (Ocak 624), Nahle Seriyyesi veya Abdullah b. Cahş Seriyyesi diye de bilinen Seriyyeyi gönderdi. Abdullah ve arkadaşları Tâif'ten dönmekte olan Kureyş kervanına saldırdılar, kervana el koyup ganimetlerle Medine'ye döndüler (İbn Hişam, 1995 s. 255-257). Nahle Seriyyesi, Müslümanların ilk defa bir düşmanı öldürdüğü, onlardan esir alıp ganimet ele geçirdiği seferdir.

Seriyyelerin dışında düşmanın ticari kervanlarına yönelik bizzat Hz. Peygamberin katıldığı gazveler de düzenlenmiştir. Bunlardan biri hicretin 2. yılı Safer ayında (Ağustos 623) gerçekleştirilen Veddân Gazvesi diye de anılan Ebvâ Gazvesi'dir. Muhacirlerden oluşan yetmiş kişilik bir grupla Medine'den Ebvâ'ya kadar gelen Hz. Peygamber, Kureyş kervanıyla karşılaşmadığından herhangi bir savaş olmamıştır. Bu gazve sırasında Hz. Peygamber, Benî Damre kabilesiyle karşılıklı saldırmazlık ve Müslümanların düşmanlarıyla işbirliği yapmamaları üzerine bir antlaşma yapmıştır (Fayda, 1994). Hz. Peygamberin bir gazvesi de Buvât'a yapılmıştır. Buvât, Medine'nin yaklaşık 80 kilometre (km) kuzeybatısında, Mekke-Suriye ticaret yolu üzerinde bulunan bir mevkidir. Hz. Pey-

İslam tarihinde boykot, sadece bir ekonomik yaptırım değil, toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir araç olmuştur.

gamber, Ümeyye b. Halef el-Cumahî emrindeki 100 kişilik bir muhafız birliğinin himayesinde 2500 deveden oluşan Kureyş kervanının Buvât'tan geçeceğini haber alınca, 200 kişilik bir birlikle hicri ikinci yılın Rebûlevvel ayında (Eylül 623) sefere çıkmıştır. Ancak kervanın bölgeden daha önce geçmiş olması nedeniyle Müslümanlar düşmanla karşılaşmadan Medine'ye geri dönmüşlerdir (Önkal, 1992).

Bu seriyye ve gazvelerin her birinin de en dikkat çekici özelliği Mekkelilere ait ticaret kervanlarına yönelik olmasıdır. Hz. Peygamber, Mekkelilerin ticaretinin önleyerek, onların ekonomik bakımdan zayıflamalarını ve Müslümanlara karşı güç oluşturmamalarını hedeflemiştir. Bu seriyye ve gazveler Kureyşlilerin ticaretini tamamen sonlandırmaya da onlar için büyük zorluklara sebebiyet vermiştir. Her an Müslümanların takibinde olan Kureyş ticaret kervanları, güçlükle seferlerini yürütebilmişlerdir. Bu da süreç içerisinde Müslümanların hem psikolojik hem de siyasi üstünlüğü ele geçirmelerini sağlamıştır.

Hz. Peygamber döneminde Müslümanlar tarafından Mekke Müşriklerine karşı bireysel düzeyde uygulanan bir boykota da rastlıyoruz. Buhari'de Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadise göre Hz. Peygamber'e esir olarak getirilen Sümâme b. Üsâl, gördüğü iyi muamele ve fidye alınmaksızın serbest bırakılması neticesinde Müslüman oldu ve Hz. Peygamber'den umre için izin isteyerek Mekke'ye gitti. Kureyşliler, Sümâme'nin telbiye getirerek Mekke'ye girmesine ve Müslüman olmasına kızarak onu öldürmek istediler. Ancak içlerinden bazıları ticari münasebetleri için Kureyş'in Yemâme'ye ihtiyacı bulunduğunu belirterek Sümâme'nin serbest bırakılmasını sağladı. Sümâme ise onların yaptıklarına karşılık olarak, Hz. Muhammed izin verinceye kadar Yemâme'den Mekke'ye hiçbir erzak göndermeyeceğini söyleyerek memleketine döndü (Buhârî, 1994, s. 71). İbn Hacer, hadisenin devamını ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Sümâme kavminin yanına döndükten sonra Mekke'ye hububat ve yiyecek sevkini durdurdu. Bunun üzerine Mekkeliler, Hz. Peygamber'e mektup yazarak kendisinin sıla-i rahime önem veren biri olduğunu ve aralarındaki akrabalık bağının hatırına Sümâme'yi boykotundan vazgeçirmesini istediler. Resûl-i Ekrem de Sümâme'ye mektup gönderip Mekke'ye erzak ve diğer ihtiyaçların sevkini yeniden başlattı (İbn Hacer, 1986, s. 690).

Endülüs ve Mısır'da Ekonomik Harp ve Boykot Uygulamaları

Hz. Peygamber devrinden sonra da düşmana karşı yapılan birçok ekonomik savaş ve boykot örneğinden bahsedilebilir. En temelde düşmana Müslümanların aleyhinde güç sağlayacak at, deve, silah ve silah yapımında kullanılan malzemelerin satışının yasaklandığı görülmektedir. Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc* adlı eserinde harbilerin silah, at ve köle satın alarak memleketlerine dönmelerine müsaade edilmeyeceğini söylemektedir (Ebû Yusuf, 1979, s. 188).

Tarihleri boyunca coğrafi konumları nedeniyle haçlılar ve Hristiyanlarla yoğun bir savaş içerisinde olmalarının sonucu olacak ki Kuzey Afrika ve Endülüs'te yaşayan âlimlerin düşman ile ticari-iktisadi ilişkileri sınırlandırmaya, iktisadi olarak onları zayıflatmaya ve Müslümanların aleyhine güçlenmelerini önlemeye dönük sayısız fetvaları bulunmaktadır. Haçlıların işgal dönemlerinde Şam'da ve Mısır'da da durum benzer olmuştur. İmam Mâlik *Müdevvene*'de, kendisine düşmanla yapılan ticaret hakkındaki soruyu "*Müslümanların savaşta ihtiyaç duyduğu hayvanlar (atlar ve de-*

veler), silahlar, eşyalar ve savaşta güç sağlayan bakır, demir ve benzeri mallar düşmana satılmaz” diyerek cevaplamaktadır (Mâlik, 1422, s. 254-255).

İmam Mâlik’in izinden giden Endülüslü âlimler de benzer şekilde düşmana, onları iktisadi ve askerî açıdan güçlendirecek ürünleri satmayı yasaklamaktadırlar. Bu âlimler, Haçlıların Endülüs’ü yavaş yavaş ele geçirdiğine tanık oldukları için bu konuda hassas davranmışlardır. XI. yüzyılın ortalarından itibaren Endülüs şehirlerinin birer birer haçlıların eline geçmeye başlaması ve 1085 yılında Toledo’nun Hristiyan krallıkların eline geçmesi üzerine Haçlı saldırılarına karşı ekonomik boykot uygulanması için fetvalar vermişlerdir. Venşerîsî’nin *el-Mi’yârü’l-Mu’rib* adlı eserinde Endülüslü âlimlerin, Hristiyanlara başta gıda olmak üzere stratejik ürünlerin satışını yasaklayan fetvalarına yer verilmektedir. Venşerîsî, savaşta Müslümanlara karşı kullanılabilecek harp araçları ve at gibi eşyanın gayrimüslimlere satışı ile ilgili âlimlerinin çoğunun benzer fetvalar verdiğini söylemektedir. Fetvaların ortak noktası başta harp aletleri ve atlar olmak üzere Müslümanlara karşı savaşta düşmana yardımcı olacak hiçbir eşyanın satışının caiz olmadığıdır. Hatta Endülüs âlimlerinin çoğunluğu, her kim olursa olsun Müslümanlar arasında tefrika çıkaranlara yardım etmenin, onları zaviyelerde barındırmanın, yiyecek vermenin ve korumanın caiz olmadığı görüşündedir (Venşerîsî, 1981, s. 67). Venşerîsî’nin naklettiğine göre, Ebû İshâk eş-Şâtîbî’ye arada anlaşma bulunan Hristiyan devletlere silah, yiyecek, giyecek gibi malzemelerin satılıp satılmayacağı, mum satışının da yasak mallar arasına girip girmediği soruluyor. Şâtîbî cevabında, Müslümanlara karşı güç olarak kullanılabileceği için anlaşmalı devletlerden de olsalar, Hristiyanlara gıda dışında malların satılmayacağını, yiyecek mallarının sadece anlaşmalılara satılabileceğini, arada savaş olanlara kesinlikle satılmayacağını söylüyor. Seferde Müslümanlara zarar vermek amacıyla kullanılabileceği gerekçesi ile arada anlaşma olsa bile mum satışının da yapılamayacağını ayrıca belirtiyor (Venşerîsî, 1981, s. 213-214).

Mısır sultanlarının da belirli malların Avrupa krallıklarına ihracatını engelleyen ticaret yasakları koyduğuna dair örnekler mevcuttur. Makrîzî’nin *es-Sülûk li-Ma’rifeti Düveli’l-Mülûk* adlı eserinde yer alan bilgiye göre h. 838 (m. 1435) yılında, Mısır’da ticari anlamda zarar vermek amacıyla Frenklere baharat satışı yasaklanmıştı. Makrîzî bu yasağın onların ticaretine zarar verdiğini de yazmaktadır (Makrîzî, 1997, s. 282).

Sonuç ve Değerlendirme

İslam tarihinden sunduğumuz örnekler bize savaşların sadece cephelerde orduların karşı karşıya gelmesiyle gerçekleştirilmediğini, aksine düşmanın kuvvetlenmesini önleyecek, motivasyonunu bozacak, iktisadi gücünü zayıflatacak araçların kullanıldığını göstermektedir. Bunların içerisinde belirli ticari malların ihracatının yasaklanması, boykot ve ambargo gibi iktisadi araçlar her zaman dikkat çekmektedir.

Müslümanlar, düşmanlarının ambargo ve boykotları ile karşı karşıya kaldıkları durumlarda, bu onların imanını artırmış, davalarında sebat etmelerinin neticesinde Allah'tan kendilerine nusretin ve kurtuluşun geleceğine her daim inanmışlardır. İnançları, onların yılmıya düşmelerinin, davalarından dönmelerinin ve düşmanlarının taleplerine boyun eğmelerinin önüne geçmiştir. Nihayetinde zorlukların arkasından Allah'ın yardımını görmüşler, sabırlarının neticesinde zaferlere ulaşmışlardır.

Tarih, kafirlerin Müslümanlara karşı giriştiği iktisadi savaş örnekleri kadar, Müslümanların birey, cemaat ve devlet olarak düşmanlarına karşı uyguladıkları benzer yöntemleri de kaydetmiştir. Bizat Hz. Peygamber, Medine'ye hicretinden sonra, Mekkeli müşrikler için hayati önem ifade eden kervan ticaretini önlemeye dönük seferler tertip etmiştir. Onun bu stratejik seferleri bize konunun önemini göstermektedir. Sonraki dönemlerde kurulan İslam devletleri, barış zamanlarında dahi ileride Müslümanların aleyhine düşmana güç verecek malların satışını yasaklamışlardır. Bu savaş zamanlarında çok daha sıkı uygulanmış aynı zamanda neredeyse hiçbir malı istisna tutmayacak şekilde genişletilmiştir. Özellikle Endülüs gibi İslam memleketlerinde, gayrimüslimlerle yapılan sık savaşlar ve toprak kayıpları bu tür ekonomik mücadeleleri daha da önemli hale getirmiştir. Ulema da halkın düşmana karşı verilen ekonomik savaşta bilinçlenmesi için görev üstlenmiş, fetvalarıyla onları barış döneminde dahi ileride Müslümanların aleyhine kullanabilecek ürünlerin ticaretinden kaçınmaları hususunda uyarılmışlardır.

Öneriler

- **Tarih bize, düşmanla girilen savaşta muhtelif biçimleriyle iktisadi harbin önemini ve her dönemde farklı yöntemlerle uygulandığını göstermektedir.** Müslümanlar olarak bugün içerisinde bulunduğumuz durumda, bilhassa Gazze'de Siyonist güçler tarafından yapılan soykırımı da göz önünde bulundurduğumuzda bazı hususlarda hassasiyetimizi tekrar gözden geçirmemiz yerinde olacaktır. Farklı coğrafyalarda Müslümanlara karşı yapılan zulümleri önlemede, Gazze'de yapılan soykırımı durdurmada devlet ve birey olarak sorumluluklarımız bulunmaktadır. Öncelikle birey olarak bilinçli bir tüketici olmanın önemi burada çok daha iyi ortaya çıkmaktadır. Tüketim alışkanlıklarımızın lüks mallar ve başkaları için yapılan gösteriş harcamasının dışına çıkarak, İslami ilkeler çerçevesinde ihtiyaç noktasına indirilmesi gerekmektedir. Bu da ihtiyacı doğru tanımlamamızı gerektiriyor. Örneğin ihtiyaç, marka bir mağazadan alışveriş mi yapmaktır yoksa giyinmek midir? İhtiyaç marka bir yerlerde oturup yemek içmek midir yoksa beslenme midir? İhtiyaç marka bir telefon mu kullanmaktır yoksa iletişim midir? Soruları artırabiliriz. Temelde bu sorulara doğru cevap verip hayatımızda uygulamaya başladığımızda ve bu hassasiyeti toplum olarak gösterdiğimizde görülecektir ki, bugün boykotu istenen birçok mal ve hizmet kendiliğinden hayatımızdan çıkacak, hiç gerek-sinim duyulmayacaktır. Bu işten hem birey hem de toplum olarak kârlı çıkacağız.

- **Ekonomik savaş, sadece askerî çatışmalardan değil, aynı zamanda iktisadi stratejilerden de doğan güçlü etkilerle şekillenen bir mücadeledir.** Ekonomik olarak sürdürülen savaş, tıpkı orduların karşı karşıya gelmesi kadar önemli hatta çok daha mühimdir. Bugün iktisadi gücü elinde bulunduranlar, ulusal ve uluslararası siyaseti yönlendirmekte, politikaları oluşturmakta, karar mekanizmalarına doğrudan müdahil olmakta, hatta bu karar mekanizmalarını bizzat kendileri oluşturmaktadır. Bu sebeple yapılan en küçük eylemi bile önemsiz görmemek, benim aldığımdan ne olacak dememek gerekmektedir. Birey olarak yapılan boykotlar, toplandığında muazzam sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. En azından tarafımız belli olacak, hak ve batıl mücadelesinde kimin yanında yer aldığımız görülecektir. Alternatifi bulunmadığı için kaçınılmaz olarak alınmak zorunda olan malları ise ihtiyaç sınırının ötesinde tüketmemek, bir an önce alternatif üretim ve dağıtım mekanizmalarının ortaya çıkması için talep oluşturmak, çaba sarf etmek boynumuzun borcudur.
- **Üretim ve dağıtım süreçlerinde yer alan firmaların, bu süreçteki sorumluluklarının bilinciyle hareket etmeleri büyük öneme sahiptir.** Geçmiş İslam toplumlarında barış zamanında olsa dahi hiçbir zaman düşmana güç sağlayacak malların satışına cevaz vermemiş, savaş durumunda ise düşmanla bütün ticaret kesilmiştir. Bu nedenle geçici dünya menfaatlerine aldanıp, kısa maddi faydalar peşinde koşarak, savaşta düşmana fayda sağlayacak, Müslümanların aleyhine onlara güç oluşturacak malların düşmana satışından kaçınmak gerekir. Gazze’de insanlar üzerlerine atılan bombalarla diri diri yakılırken bir firmanın kârını düşünmesinin, Müslüman duyarlılığı ile bağdaşmayacağı açıktır. Burada bir tercihte bulunma zorunluluğu vardır: ya Siyonistlerin yakıcı ateşine odun taşımak ya da o ateşi söndürmek için su taşımak tercih edilecektir. Diğer taraftan alternatif malların üretim ve dağıtımını da önemli bir sorumluluk olmaktadır. İktisadi faaliyetlerin kâr güdüsü ile yapıldığı inkâr edilmez bir gerçek olmakla birlikte bunun İslam ahlakına uygun ve sadece Allah’ın rızasını gözeterek, toplumun faydasını sağlayacak alanlarda yapılması da bu işe ibadet özelliği katmaktadır. Öyleyse firmaların fırsatçılık yapmadan, tekelci eğilimlere yönelmeksizin ve aşırı kâr hırsına kapılmayarak toplumun ihtiyacı olan malların üretim ve dağıtımında sorumluluk üstlenmesi, alternatifi olmayan boykot mallarının ikamesi için çaba sarf etmesi gerekmektedir.
- **Toplumun bilinçlenmesinde kanaat önderlerinin de büyük sorumluluğu bulunmaktadır.** Düşmana karşı yapılacak iktisadi harbin önemini ortaya koyma ve toplumsal hassasiyetin oluşmasını sağlamada toplum önderlerine önemli görevler düşmektedir. Geçmişe baktığımızda kanaat önderlerinin bu sorumlulukların yerine getirilmesinde gerekli vazifeleri üstlendiklerini; toplumu uyarırken, devlet yöneticilerini de gerekli tedbirleri almaya teşvik ettiklerini görüyoruz. Günümüzde de toplumun önünde olan ve onu yönlendiren/etkileyen kişilerin de boykotu hayatında uygulayarak örnek olma ve bu konuda toplumu bilinçlendirme vazifesi bulunmaktadır.
- **Tarihten çıkaracağımız bir ders de başarı ve zaferin, zorluklara göğüs gerip, çilelere katlandıktan sonra geldiğini akıldan çıkarmamak gerektiğidir.** Müslümanlar, Mekke’de, Hz. Peygamber de aralarında iken inançları yolunda şehitler verdiler, Ebû Tâlib mahallesinde yıllarca muhasara altında kaldılar, yurtlarını terk ettiler ve sonrasında Allah’ın kendilerine vadettiği zafere kavuştular. Ama hiçbir zaman asıl varılacak yerin ahiret yurdu olduğunu, gerçek kurtuluşun Allah’ın rızasında olduğunu unutmadılar.

Haklar ve Sorumluluklar Çerçevesinde Boykota Fikhi Bakış

Yusuf Erdem Gezgin

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi

Giriş

İnsanlığın ve Müslümanların küresel anlamda bu kutlu mücadeleye gereken fiili desteği verememesinin oluşturduğu mahcubiyet, boykot adıyla pasif bir desteği gündeme getirmiştir. Bir mücadeleye yapmak/etmek gibi iş ve oluş bildiren eylemlerle destek olmak aktif bir desteği nitelerken, boykotta olduğu gibi yapmamak/etmemek *satın alamamak* yönünden yapılan eylemler ise pasif olarak nitelenmektedir. *Pasif* ifadesi *etkisiz* anlamında kullanılmamaktadır. Bu minvalde boykot denilen pasif mücadele, birey ve kurumların aktif mücadeleleri kadar değerlidir. Zira zulmün kaynaklarının yakın vadede kısıtlanması uzun vadede ise kökten kesilmesi, sahada zalimin gücünü zayıflatacaktır. Tabiatıyla Aksa Tufanı'nın başlamasıyla birlikte evrensel değerleri kendine mihenk ettiğini iddia eden bireyler ile dünya barışını arzulayan Müslümanlar büyük bir imtihan geçirmektedir.

Zulme destek vermek ve zulme engel olmak arasında gidip gelen imtihanın iki boyutu vardır. İlgili iki boyutun birbirinden bağımsız incelenmesi elbette mümkün değildir. Bu aşamada insanlığın sorumluluğuyla ilgili konuyu, uluslararası hukukçular ile insan hakları sözleşmesinin taraflarına bırakarak Müslümanların sorumluluklarından bahsetmek isabetli olacaktır. Zira bu çalışma İslam hukuku kapsamında konuyu incelemeyi hedeflediği için öncelikle Müslümanları muhatap almaktadır. Sonrasında ise vicdanlı insanlara zulme engel olma hususunda İslam'ın evrensel değerlerinin kapsam ve önceliğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada boykot kavramı, boykotun kapsamı ve fikhi boyutu incelenecektir. Yer yer boykotun imkan ve sınırları incelenecek, boykotun gündeme geldiği konulardaki olumlu yahut olumsuz durumlara işaret edilecektir. Genel bir değerlendirme ve önerilerle yazı nihayete erecektir.

Boykot ve Kapsamı

Çalışma konunun fikhi hükmünü beyan etme iddiası taşıdığı için boykotu şu şekilde tanımlamak suretiyle detaylara inmek hedeflenmektedir: Şer'î bir maslahatı elde etmek ve Şârî'in mefsedet olarak beyan ettiklerinden korunma amaçlı; canı, dinî, akıl, iffet/ırz ve malı muhafaza etmek için bir işi yapmama kararı alma ayrıca bir kişi, topluluk ve ülkeyle ilişkilerin kesilmesidir.

Bilindiği üzere boykot belirli bir amaca ulaşmak gayesiyle farklı seviyelerde gerçekleştirilebilir. Bireyler ve devletler arası boykotlar, tarafların kendi konumu ve savunduğu değerler açısından son derece önemlidir. Bazen haklı bir amaca ulaşmak için yapılan boykot bazen ticari ideolojik ve politik gerekçelerle gerçekleştirilebilir. İfade edilen çeşitleriyle boykot konusu, bazı sınırlar dahilinde incelenecektir.

İslam'da boykot, zalim rejimlere karşı ahlaki ve stratejik bir duruş olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde boykot terimi ve kapsamı itibarıyla özelde İsrail genelde ise Siyonizm boykotu ile özdeşleşmiştir. Siyonizm boykotu söz konusu olduğunda akla ilk gelen ise bireylerin yapmaya çalıştığı ekonomik boykottur. Devletler arası Siyonizm boykotu ise sadece ticari boykotla sınırlandırılmaz. Zalime engel olmak için öncelikle ekonomik boykot gündeme alınması önemlidir çünkü ekonomik boykotun her dönemde caydırıcılığı tecrübe edilmiştir. Bu kapsamda farklı kanaatler söz konusu olsa da günümüz realitesi dikkate alındığında da ekonomik boykotun önemi yadsınamaz. Diğer yandan siyasi, hukuki ve askerî boykot olmak üzere sınırlar genişletilmelidir ki arzulanana sonuca ulaşılabilir.

Fikhi Açıdan Boykotun Üç Merhalesi

Mer'î yahut şer'î hukukun/fıkıhın insan hayatının tümünü kuşattığı inkâr edilemez bir gerçektir. Hukuki manada kişinin dünyaya geldiği günden ölümüne kadar geçen tüm zamanlarda yapması arzulanana veya yapması yasaklanan her şeyde bir hüküm beyan edilebilir. Nitekim kişinin hayatı, bireysel ve toplumsal anlamda hak ve sorumluluklarla çevrelenmiştir. Bu hakların bir kısmı bireylerin kendi aralarında söz konusu iken devletlerin vatandaşlarında, vatandaşların da devletlerde hakları vardır. Elbette sorumluluklar için de aynı durum söz konusudur.

Buraya kadar mer'î hukukla fıkıh aynı kanaatte olduğu halde fıkıh, kişilerin yaratıcısıyla olan ilişkilerini düzenlemesi itibarıyla mer'î hukuktan ayrılır. Bir diğer ifadeyle fıkıh tüm hayatı bireylerin ilişkilerini yüce yaratıcının muradına uygun hale getirilmesinde söz sahibidir. İşte boykot da hukuki bir deneyim olarak bireyler yahut devletler tarafından fiiliyata dönüştürülmesi beklenen önemli bir konudur. Bir yönüyle hak bir yönüyle de sorumluluk şeklinde mütalaa edilebilecek olan boykotun zalime karşı yapılması yönüyle ilgili fikhi bir değerlendirmeye geçmeden, önce fıkıhın tatbik alanının ayrıntıları üzerinde durulacak sonrasında bu teorinin boykot konusu özelinde somutlaştırılması yapılacaktır.

Fıkıhın hayata geçirilmesi bireysel, toplumsal ve devlet düzeyinde olmak üzere üç merhalede mümkündür. Bireysel manada fıkıh örneğin kişilerin namaz, oruç, zekât gibi emirleri ifa etmesi ve alkollü içkiler, zina, faiz gibi yasaklardan kaçınması suretiyle yaşanır. Toplumsal olarak fıkıhın icra alanında cuma namazının cemaatle kılınması, bireysel bir ibadet olan zekâtla ilgili eğitimler verilmek suretiyle geniş kitlelere ve farklı meslek gruplarına duyurulması örnek gösterilebilir. Devletler düzeyinde fıkıhın birçok uygulama sahası varken az önce verilen örneklerden devam ederek; faizin yasaklanması, zekâtın devlet tarafından toplanması ve dağıtımı ile ilgili geniş organizasyonların yapılması zikredilebilir.

Boykot üzerinden fıkıhın hayata geçirilmesi söz konusu olduğunda da üç merhale kuramımızı uygulayabiliriz. Nitekim boykot bireysel manada yiyeceklerle başlar. Zira yiyecekler konusunda alternatif bulmak son derece kolaydır. Yine temizlik eşyaları, kozmetik ürünler gibi alanlarda bireylerin hassas davranması neticesinde boykot mümkündür. Ancak bireyler için aynı durum tek-

Boycot, bireylerin fıkhi sorumluluklarının bir parçası olarak zulme karşı bir tavır almayı gerektirir.

nolojik ürünler söz konusu olduğunda (örneğin telefon yahut bilgisayar sistemleri) oldukça zordur hatta bazen mümkün değildir. Ya tamamen teknolojiden uzak kalınır yahut alternatif teknolojilerin üretim yolları aranır. Teknolojiden uzak kalmanın mümkün olmadığı bir çağda alternatif üretme çabası aktif boykot sürecine katkı sunması yönüyle zaruridir. İşte bu aşamada toplumsal manada boykot gündeme gelir.

Toplumsal manada boykot bireylerin gıda ile başlayan sürecine destek veren firmalarla mümkün olabilir. Alışveriş yapılan marketten başlayan toplumsal süreç tıpkı cemaatle kılınan namazda olduğu gibi toplumların boykot olduğu aşikâr ürünlerin talebinde yaşanan azalma, ilgili ürünleri satan üzerinde baskıya neden olmaktadır. Aynı durum boykot ürünlerini satmayı reddeden esnaf-tan alışveriş yapılmasını teşvik edecektir ki böylelikle boykot toplumsal çerçevede makes bulur.

Fıkın Devlet Tasnifine Göre Boykot

Boycot denilen yaptırımın zirvesi boykotun devletler düzeyinde yapılmasıdır. Elbette bireysel yahut toplumsal bazda boykotun fıkhi yönü kuvvetli şekilde tatbik edilirse devletlerin boykot süreci daha kolay olacaktır. Bireysel ve toplumsal talepler doğrultusunda aktif şekilde tüketici boykotuna katkı sunan devlet artık bir sonraki aşamada ekonomik, hukuki, siyasi ve askerî alanlarda boykotu olması gerek konuma taşır. Böylelikle gerçek bir boykot süreci başlar ve zulme engel olma süreçlerinde hedefe daha çabuk ve kolay ulaşılır. Tabiatıyla bu hedefe giden boykotu yapan devletlerin zikredilen sahalarda güçlü olması zaruridir.

Buraya kadar sunulan bilgiler çerçevesinde şu cümleyi kurmak isabetlidir: Zalime engel olma yolunda icra edilecek her türlü boykot; birey, toplum yahut devlet düzeyinde olmasına bakılmaksızın değerlidir ve küçümsenemez. Bu manada “Bir şeyin tamamı ifa edilemediği durumlarda, o şeyin tamamı da terk edilmez.” kuralı bizim için temel kabul edilmelidir (Ruhaybânî, 1994, 3/335).

Ticari boykot yapılması gereken grupların detaylarıyla ilgili söylenecek konulara geçmeden önce devletleri vatandaşlık perspektifinden tasnif eden fıkhi düşünce yapısını anlatmak gerekir. Buna göre devletler dâru'l-İslâm, dâru'l-harb ve dâru'l-emân olmak üzere üçlü taksime tabi tutulurken; vatandaşlar ise dînî mensubiyetleri ve bu mensubiyetlerinin vatandaşlığa yansımaları dikkate alınmak suretiyle dörtlü bir ayrıma tabi tutulur. Müslümanların İslam kurallarıyla ve güvenlik içerisinde yaşadığı devletlere İslam devletleri manasında dâru'l-İslam denilirken, Müslümanlar için olumlu ilişkiler geliştirilmiş, karşılıklı güven anlaşması yapılmış, İslam'ın gerek yaşanması gerekse tebliğ edilmesi konusunda herhangi bir engelin bulunmadığı devletler ise dâru'l-emân olarak isimlendirilir. Bu iki durumun dışında kalan devletler ise İslam ve Müslümanlar için tehdit görülmesi itibarıyla savaş ilişkilerinin masada olduğu yahut fiilen savaşıldığı ülkeler olarak değerlendirilmektedirler (Özel, 1993a, 1993b, 1994). Bu tasnifin bir yansıması olarak vatandaşlar; Müslüman, zimmî (İslam ülkelerinde yaşayan gayri müslim tebaa), müste'men (İslam ülkesine emânla giren yabancı gayrimüslim) ve harbî (gayri müslim devletin vatandaşı) olarak tasnif edilir. (Yaman 2013; Özel 2006, 1997). Zimmî ve müste'men İslam ülkesiyle ve Müslümanlarla olumlu ilişkiler içerisinde olduğu düşünülmektedir. Harbî ise fiilen barış antlaşmasının yapılmadığı ve genel manada İslam devleti ve vatandaşları (müslim-gayrimüslim) için tehdit içeren davranışlara sahip olan bireylerdir (Özel 1997, 2006; Yaman 2013).

Vatandaşlık yahut devletler arası ilişkiler kapsamında yapılan bu taksim kapsamında boykotun detayları, fakihlerin savaş dönemlerini dikkate aldığı örnekler üzerinden inceleme yapılacaktır. İlke olarak, bir Müslümanın yahut İslam devletiyle güven üzerine ilişkiler kurmuş bireylerin birbiriyle ticari, hukuki ve askerî ilişkiler kurmasında herhangi bir problem söz konusu değildir. Ancak kurulan ilişkiler özelde Müslümanların genelde ise insanlığın aleyhine olduğu durumlarda birtakım sınırlar gündeme gelecektir. Bu temel bilgiler çerçevesinde günümüz boykot uygulamalarının fıkhi hükmü konusunda net ifadeler kullanabilmek için konu ithalat ve ihracat yönleriyle incelenmelidir.

İslam âlimleri, düşmanlara ekonomik güç sağlayacak ürünlerin satışını yasaklayarak boykotun önemini vurgulamıştır.

Dâru'l-harb olan ülkelere yapılan ihracatla ilgili şu hükümler söz konusudur: Savaş dönemlerinde dâru'l-harb olan ülkeye veya harbî olan vatandaşa, silah ve silah yapımında kullanılan madenlerin satışı mutlak olarak haram kabul edilmektedir. Zira burada düşmana doğrudan yardım söz konudur. Günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmanın yasaklandığı nass (Kur'an-ı Kerim 5:2) bu hususta en önemli gerekçedir. Hukuki manada bu değerlendirmelerde dikkat çeken husus şudur: Düşmana satılan savaş malzemeleri için yapılan akit, mütekavvim olmayan bir mal üzerine kurulmaktadır. Nitekim savaş aletlerinin Müslümanlar aleyhine kullanması yasaklanmıştır. Dolayısıyla bunlar fıkhi anlamda mal değildir ve akit batıldır. Doğrudan savaş malzemesi olarak kullanılan madenlerin satışı konusunda, ilgili madenlerin düşman tarafından savaş aleti olarak kullanılacağı hususunda zann-ı galib varsa yukarıda zikredilen hüküm aynen geçerlidir.

Yiyecek içecek gibi temel gıda maddeleriyle giyim ticaretinde bir sınır olup olmadığı konusunda ise genel kanaat, düşmanın takviyesine dolaylı destek olması itibarıyla meşru kabul edilmemesi yönündedir. Ancak Hanefîler kıyasen ilgili satışı haram kabul ederken istihsânen cevâzı ifade ederler. Serahsî ticarete mütekabiliyet politikasını dikkate alarak düşmanın da Müslümanlarla ticareti kısıtlayacağı ve uzun vadede Müslümanların zararlı çıkabileceği ihtimalini gerekçe göstererek istihsânen cevâzı temellendirir. Eğer ihracat yapılan ülkede Müslümanlar yaşıyorsa bu takdirde temel gıda maddelerinin satışı mutlak olarak caizdir (Serahsî 1993, 10/89-93; Kâsânî 1986, 7/102; Sahnûn 1994, 3/294; Mahallî 1995, 2/196; İbn Müflih 1997, 3/375; Shamshiyev, 2024). İfade edilen bu hükümlerin dayanağı konusunda zikredilen şu ayet ve bu ayetin nüzülü ile ilgili rivayet, günümüzde Müslümanların zaruri olarak icra etmesi gereken boykotla ilgili son derece mühimdir: "(Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestiniz yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir." (Kur'an-ı Kerim 59:5). Bu ayetin nüzülü ise Hz. Peygamber'in Hayber kalesinde Benî Nadîr'i kuşatması esnasında düşmanı kaleden çıkarmak ve kuşatmanın nihayete ermesi için onlara ait hurmalıklarının bir kısmını yaktırması ve kestirmesi emriyle ilgilidir (Buhârî, 2001, s. 88). Hz. Peygamber'in bu uygulamasının kınanmamış olması bilakis vahiyle teyit edilmesi önemli bir delildir.¹

Dâru'l-İslam olan ülkeyle herhangi bir şekilde vatandaşlık bağı bulunan bireylerin fiilen savaşın devam ettiği dönemlerde ithalat kapsamında dâru'l-harb ülkelerle yaptıkları ticaret sınırlandırılır. Bu hususta şu ayet-i kerime yol göstericidir: "Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten meneder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir." (Kur'an-ı Kerim 60:9). Elbette bu hüküm alter-

1 Hayber gazvesinin bu aşamasında yaşanan detaylarla ilgili bkz. Haidary, 2011, 39-40.

natifi olan tüm ürünlerle sınırlı olarak kabul edilmelidir. Zira alternatifi olmayan ürünlerin ithalat yoluyla temin edilmesi zarûreten caizdir. Aksi halde düşmandan öte Müslümanlar zarara uğrayacaktır. Örneğin günümüzde kalp pili ve kalp stenti, ulaşım araçlarını kazalardan koruma teknolojisi pilotaj, parkinson tedavisinde kullanılan ilaçlar, mamul yakıt, yüz tanıma sistemleri, bilgisayar ve akıllı telefonların çipleri gibi Siyonizm ve destekçilerinin tekelleştiği birçok sektörde boykottan bahsetmek maalesef henüz mümkün gözükmemektedir.

Zulme Engel Olma Vecibesi

Günümüz Siyonizm boykotu düşünüldüğünde devletler ve vatandaşlardan azade bir hüküm beyan edilmelidir. Zira burada sadece İslam ve Müslümanlar aleyhine bir suçtan/savaştan bahsetmek zordur. Ayrıca meşru bir devlet ve ilgili devletin hakları kapsamında bir değerlendirme yapılması da mümkün değildir. Bilakis Gazze ve Filistinlileri ilgilendiren bir zulümden öte tüm insanlığı ilgilendiren bir katliam ve meydan okuma söz konusudur. Bu çerçevede bireysel, toplumsal ve devletler düzeyinde boykot fıkhi bir zorunluluk, dinî bir vecibedir. Aksi durum ise zalime dolaylı yahut doğrudan destek vermek olacağı için haramlığı noktasında ihtilaf edilmemelidir. İlgili hükme dayanak noktası Hz. Peygamber'in zulme engel olması hususunda apaçık şu emirleridir: *"Kim bir kötülük ve haksızlık görürse onu eliyle düzeltsin; eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle düzeltsin; buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu ise imanın en alt mertebesidir"* (Müslim, 1955, s. 69). Kanaatimizce bugün toplumun tüm kesimlerinin yapması gereken boykot kendi buldukları konunun gereği olarak bu nassın kapsamındadır. Dolayısıyla bireylerin ve toplumların zulme engel olmaları ile devletlerin zulme engel olmaları farklı şekillerde tezahür eder.

Siyasetname müelliflerinden Necmeddin et-Tarsûsî kendi döneminin siyasi, askerî ve hukuki konjonktüründen aldığı destekle devletlerin zulme engel olmasıyla ilgili şunları ifade eder:

Zulmü Ortadan Kaldırma ve Zâlimi Engelleme Hakkında bu kısım, üzerinde durulması gereken en önemli ve en öncelikli kısımdır. Çünkü hâkimiyet ancak adaletle kâim olur ve ancak onunla devam eder. Kisrâ Enûşirvân'ın şöyle söylediği nakledilmiştir: *"Hâkimiyet ancak ordu ile olur. Ordu ancak mal ile olur. Mal ise ancak adalet ve ülkeyi imar etmekle elde edilir. Ülke ancak halk ile [kâim] olur ve halk da ancak adalet ile var olur"* (Tarsûsî, 2018, s. 48).

Görüldüğü üzere Tarsûsî içerisinde yaşadığı dönemin siyasi ve iktisadi gücünü dikkate alarak zulme engel olmakla ilgili yegâne çarenin askerî güç olduğunu beyan eder. Günümüzde tüm dünyanın gözünün önünde yaşanan vahşetin detayları aktüel iletişim kanalları aracılığıyla müşahede edildiği bu dönem için de tek çarenin askerî güç/savaş, fiilen savaşın mümkün olmadığı zamanlarda ise savaş ve silah sanayi boykotu olduğu ifade edilebilir. Bu ifadelerin akabinde savaşı devam ettiren unsurların ve araçlarının engellenmeyip bilakis takviye edilmesinin yolları kapatılmaması düşünülemez. Örneğin günümüzde zalime yakıt temini, hava savunma sistemleri faaliyetlerinin sürdürülmesi ve hava sahalarının kapatılmaması gibi detaylar zikredilmelidir. Tekrar edilecek olursa geçmişte ve günümüzde boykotun zirvesi ve hedefe ulaşmada en kestirme yol; siyasi ekonomik, hukuki ve askerî gücü elinde bulunduran devletlerin yaptığı boykottur.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde meşru talepleri karşılamak, yerel ve küresel bazda gayrimeşru hususlara bahusus zulümlere engel olmayı sağlayacak olan boykotun her türlü hem fıkhi açıdan hem de evrensel değerler bağlamında son derece önemlidir ve zorunludur. Aksi halde ne fıkıhtan ne hukuktan ne de evrensel değerlerden bahsetmek mümkün olmayacaktır. İnsan hayatında dinin yaşamasının bireysel, toplumsal ve devletler düzeyindeki her üç aşamasında boykot gündemde tutulmalıdır. Elbette herkesin içerisinde bulunduğu konuma ve duruma göre değişik aşamalarda otoritesi bulunmaktır. Bu otorite boykotta önce kişinin kendi nefsinde, sonra toplumsal yaşantısını paylaştığı bireylerde tezahür eder. Daha da sonra geniş bir perspektifle tüm insanlığa sirayet eder.²

Siyonizm boykotu artık bir bölgenin, bir milletin yahut bir devletin problemi olmaktan daha ileri bir aşamaya gelmiş bulunmaktadır. Bu çerçevede konuyu hukuki, fıkhi ve kuralcı bir aşamadan ahlaki bir aşamaya taşıma zarureti doğmaktadır. Fıkın yahut hukukun sınırları belli olmakla beraber ahlakın ve ahlaklı olmanın sınırları daha geniştir. Dolayısıyla ahlaklı olmayı hedefleyen birey ve toplumların elinden geleni yapmaması, boykot gibi yaptırım gücü tartışmasız olan bir imkanı kullanmaması, kullanmayı reddetmesi fıkıh/hukuk ve ahlaktan daha ileri bir problemdir.

Öneriler

- **Boykotun en anlamlı ve öncelikli olanı kendisiyle mücadele edilen tarafın kaynaklarının kesilmesidir.** Bu aşama geçildiği takdirde sıra alternatif üretmeye gelir. Bu manada ticari boykot başta olmak üzere siyasi, hukuki ve askerî boykotun icra edilmesinde imkan ve sınırlara dair çalışmalar yapılması ve Müslüman halkların çoğunlukla yaşadığı devletler özelinde Siyonizm'in tekel oluşturduğu sektörlerin tespiti yapılmalıdır.
- **İlgili sektörlerde söz sahibi olamamanın sebepleri üzerinde çalışılmalı ve varsa engellerin aşılması yoluna gidilmelidir.** Nitekim devlet eliyle yapılması gereken, ticari boykot yapılmayan sektörlerde ayrıcalıklı teşvikler sağlanmalı ve bu teşviklerde kendini Siyonizme karşı konumlandıran kişi ve kurumlardan da destek alınmalıdır. Sebeplerin ifası neticenin alınmasında elbette en önemli adımdır.

2 Konu hakkında somut değerlendirmeler için bkz. Açıkgöz, Ayhan ve Kurtuluş, 2021.

İsrail İşgaline Karşı Dünyadaki Boykot Uygulamaları ve Etkileri

Safa Yıldırım

Arş. Gör., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Giriş

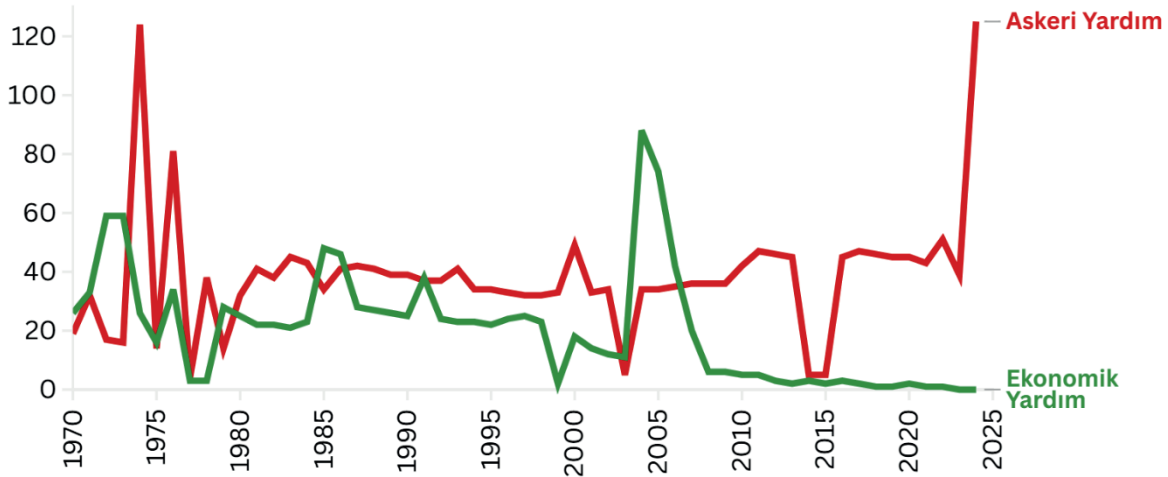
Kişiler, organizasyonlar veya devletleri, karşı taraf(lar) nezdinde tasvip edilmeyen bazı tutum ve davranışlarından vazgeçirmek veya bunlara engel olmak amacıyla muhtelif araçlara başvurulmaktadır. Bu araç setinin bir ucunda söylemler ve karşılıklı iletişim yer alırken diğer ucunda askerî müdahaleler konumlandırılabilir. Bu iki uç arasında ise boykot, yaptırım, ambargo vb. kavramlar ile ifade edilen ve hedef alınan taraf üzerinde iktisadi, askerî, siyasi, kültürel ve akademik açıdan baskı kurmaya yarayan araçlar bulunmaktadır. Boykot daha çok bireyler ve STK'lar tarafından yürütülen bir vazgeçme eylemini ifade ederken yaptırım ve ambargolar devletler düzeyindeki sınırlandırıcı ve yasaklayıcı tedbirlerden oluşur.

İsrail'in Filistin topraklarındaki işgali karşısında gerek devletler gerekse bireyler ve STK'lar yıllar içerisinde yukarıda bahsi geçen tüm araçlara başvurmuş ve İsrail'in işgaline engel olmaya çalışmıştır. Şüphesiz ortaya konan bu çabalardan bir kısmı Filistin lehine sonuçlar vermiş ve işgali sekteye uğratmıştır. Ancak İsrail tarafından yürütülen işgal girişimleri, dönemsel olarak değişen yoğunlukta varlığını sürdürmekte ve sürekli genişlemektedir. Buna mukabil söylem düzeyinde itirazlar ve kınamalar her daim varlığını devam ettirse de araç setinin diğer ucunda bulunan askerî müdahaleler son 30 yılı aşkın süredir İslami Direniş Hareketi'nin (Harekâtü'l-Mukavemetü'l-İslamiyye-Hamas) mücahadesi dışında Lübnan, İran ve Yemen'den gelen etkisiz hamleler ile sınırlı kalmıştır. Boykot, yaptırım ve ambargolar ise İsrail'in işgaline engel olmak için halen farklı düzeylerde başvurulan araçlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda raporun bu bölümü, geçmişte ve 7 Ekim 2023 tarihli Aksa Tufanı sonrası dönemde muhtelif devlet ve milletlerin yaptırım ve ambargolar da dahil boykot kapsamına giren uygulamaları ve bunların İsrail'in işgal sürecine etkisine odaklanmaktadır.

Bu yazıda boykotun farklı kademeleri ve paydaşları hakkında kısa bir girizgahtan sonra 20. yüzyılın ikinci yarısında İsrail'e karşı boykotun ana hattını teşkil eden "Arap Birliği Boykotu" ve İsrail üzerindeki etkilerine değinilmektedir. Raporun üçüncü kısmında ise 2005 yılında faaliyetlerine başlayan BDS Hareketi ve şimdiye kadar vesile olduğu kazanımlar ele alınmaktadır. Dördüncü kısım, Aksa Tufanı sonrasında farklı devletlerin ve milletlerin İsrail'in işgaline karşı atmış olduğu adımlar ve şu ana kadar ölçülebilmemiş etkilerine odaklanırken bölüm, genel değerlendirme ve politika önerileri ile sona ermektedir.

Boykotun Kademeleri ve Paydaşları

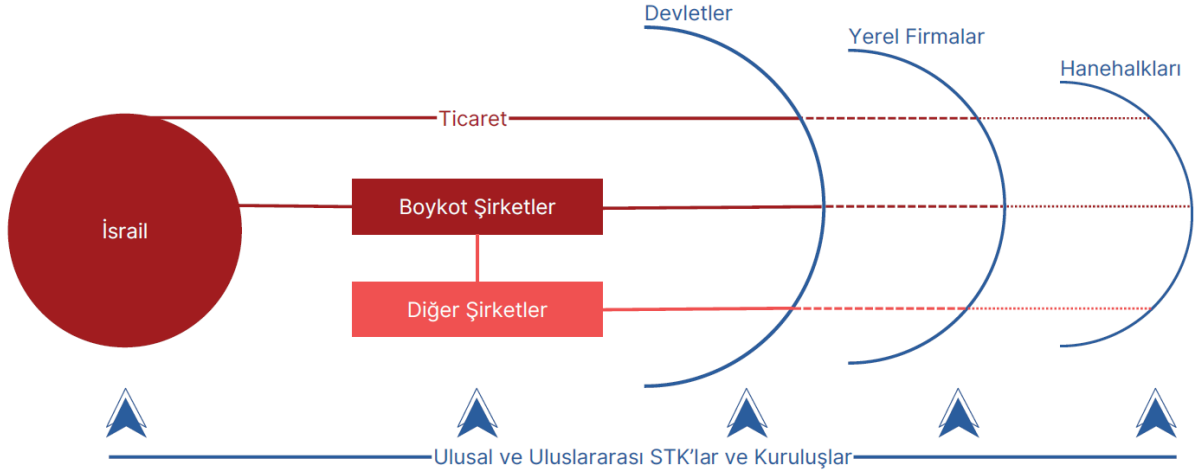
İsrail'in Filistin topraklarındaki işgaline karşı yürütülen boykot faaliyetlerinin nihai hedefi İsrail'in işgaline engel olmaktır. Bu faaliyetler iktisadi, siyasi, kültürel veya akademik alanlarda yürütülebilmektedir. İktisadi boyut özelinde meseleye yaklaşacak olursak boykot ile ulaşılmaya çalışılan hedefin, küreselleşen dünyada sadece İsrail işgal "devletinin" kurumları ve "vatandaşlarının" Filistin topraklarındaki şirketleri ile mücadele ederek gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim İsrail'in mal ve hizmet ithalatının gayrisafi yurt içi hasılasına (GSYH) oranının 1970-2023 yılları arasındaki ortalaması %35'i aşmaktadır ki bu, dünya (%22) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) ülkeleri (%21) ortalamalarının oldukça üzerindedir (World Bank, 2023b). Aynı zaman diliminde doğrudan yabancı yatırımların GSYH'ye oranının ortalaması ise İsrail için %2'nin üzerinde seyrederken dünya ve OECD ortalaması sırasıyla %1,6 ve %1,5 seviyesindedir (World Bank, 2023a). Tüm bunların ötesinde ABD'nin İsrail'e sunmuş olduğu askerî ve ekonomik yardımlar, işgali mümkün kılan en önemli faktörlerden biri olagelmıştır. 1948 yılından bugüne toplamda 310 milyar ABD doları (enflasyona göre düzeltilmiş) destek sunan ABD'nin askerî ve ekonomik yardımlarının 1970 tarihi itibarıyla yıllar içerisindeki seyri Grafik 1'de yer almaktadır (Masters & Merrow, 2024).

Grafik 1. ABD'nin İsrail'e Yıllara Göre Askerî ve Ekonomik Yardımları (Milyar ABD Doları, 1970-2024)

Kaynak: Masters & Merrow, 2024

İsrail ekonomisine dair yukarıdaki göstergelerin de işaret ettiği üzere işgal "devletinin" ötesinde işgalin sürdürülmesine katkı sunan ve birbirini besleyen çok katmanlı bir ağ söz konusudur. İlave olarak boykot faaliyetinde rol alabilecek farklı paydaşlar bulunmaktadır. Söz konusu ilişkiler ağı ve boykotun paydaşları ana hatlarıyla Şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1. Boykotun Kademeleri ve Paydaşları

Kaynak: Watson vd. (1994) tarafından "Arap Ligi Boykotunun" kademeleri için hazırlanan diyagramdan hareketle bu bölümün yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1'de görüldüğü üzere boykotun üç kademesi bulunmaktadır. Birinci boykot kademesi, devletlerin İsrail ile olan ticari ilişkilerini sınırlandırması veya tamamen kesmesine karşılık gelir. İkinci kademe, İsrail'deki yatırımları, ticareti ve finansal ilişkileri üzerinden işgale doğrudan katkı sunan uluslararası şirketlere karşı yürütülen boykot faaliyetleri yer alır. Üçüncü boykot kademesi ise doğrudan İsrail ile bağlı olmasa da boykot edilen şirketler ile ticari ilişkide bulunan şirketleri hedef alır.

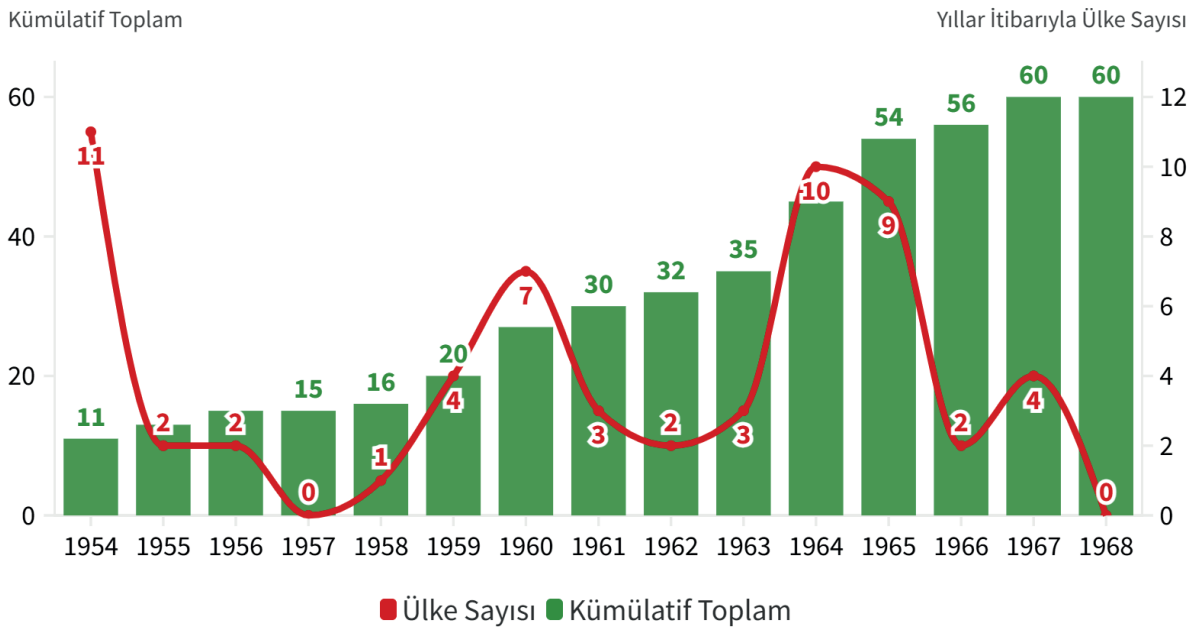
Her bir boykot kademesinde devletlerin rolü oldukça önemlidir. Devletlerin sınırlandırıcı ve yasaklayıcı tedbirleri boykotun etkinliğini ve tesirini ciddi düzeyde artırır. Devletlerin devreye girmediği durumlarda ise boykotun yükü yerel firmalar ve hane halklarının üzerinde kalır. Bu aşamada tedarik zincirinin farklı kademelerindeki yerel firmaların kolektif veya bireysel olarak uygulayacağı boykot ise İsrail'in, boykot edilen şirketlerin ve onlarla ticari bağı bulunan diğer şirketlerin yatırım, mal ve hizmetlerinin yerel piyasalara girişini engelleyeceği için hane halklarının boykotundan daha öncelikli ve etkilidir. Bu durum boykotun paydaşlarının birbirinin ikamesi olduğunu ima etmeyeceği gibi hane halklarının boykotunun önemsiz olduğu anlamına da gelmez. Nitekim gerek devletin gerekse yerel firmaların aksiyonlarının arkasındaki itici güç bir ülkenin vatandaşlarının talepleridir. Bu talepler ulusal ve uluslararası STK'lar vasıtasıyla daha etkili ve kurumsal bir şekilde gündeme getirilebilmektedir. Dolayısıyla Şekil 1'de yer alan aktörler, ortak bir tavrın paydaşlarıdır ki yeri geldiğinde birbirini destekleyerek yeri geldiğinde ise eleştirip ikaz ederek sürece katkı sunmaları beklenir.

Boykot, İsrail işgaline karşı uluslararası bir dayanışma ve direnç aracı olarak öne çıkmıştır.

Arap Devletler Ligi Boykotu

İsrail'e karşı yürütülen boykot faaliyetleri, her ne kadar kendilerini bir "devlet" olarak ilan ettikleri tarihin (1948) öncesinde, 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamış olsa da bu yöndeki ilk büyük çaplı girişim 1944'te kurulan Arap Devletler Ligi (AL)¹ tarafından 1945 yılında başlatılmıştır.² AL, öncelikli olarak Şekil 1 üzerinden izah edilen üç boykot kademesinden ilkinde (İsrail ile ticaretin yasaklanmasına) odaklanmıştır. Bu bağlamdaki ilk somut adım ise AL üyesi ülkelere mal ihraç edenlerden söz konusu malların İsrail menşeli olmadığını gösteren negatif bir sertifikasyonun talep edilmesi olmuştur. İlerleyen yıllarda birinci kademedeki boykot tüm ticari ve finansal mübadeleleri içerecek şekilde genişletilmiş, 1954 yılı itibarıyla ikinci ve üçüncü kademe boykot da kurumsallaşarak İsrail ile doğrudan ve dolaylı iş yapan veya İsrail'i destekleyen herhangi bir şirket ile ticari ilişkiler yasaklanmıştır (Greendorfer, 2017, s. 10). Söz konusu şirketler AL'nin oluşturduğu kara listeye alınmış ve İsrail ile ilişkilerini sonlandırmadıkları takdirde AL üyesi ülkelerin piyasalarına girişlerinin engelleneceği beyan edilmiştir (Greendorfer, 2017, s. 11).

AL'nin uygulamış olduğu birinci kademedeki boykot, üye ülkelerin pazarlarına erişmesi neticesinde elde edeceği kazanımlardan İsrail'i mahrum bırakmıştır. Ancak İsrail'in AL üyesi ülkeler ile ticaretinin zaten oldukça sınırlı olması³ sebebiyle birinci kademedeki boykotun, söz konusu mahrumiyeti devam ettirmesi dışında doğrudan bir etkisi olmamıştır (Weiss, 2017, s. 3-4).

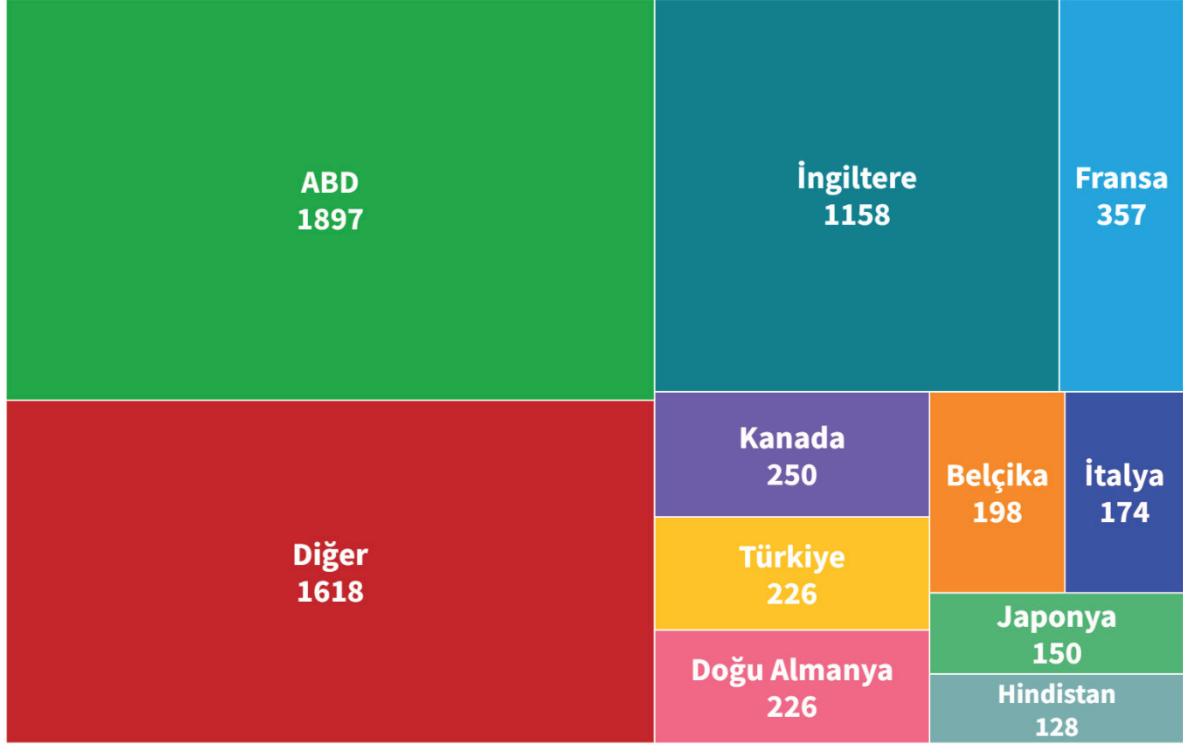

Grafik 2. Yıllar İtibarıyla İlk Defa Bir Şirketi Arap Devletler Ligi'nin Kara Listesine Alınan Ülkelerin Sayıları (1954-1968)

Kaynak: Gillat, 1992

- 1 Arap Devletler Ligi (AL), 1944 yılında Mısır, Suudi Arabistan, Irak, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Yemen tarafından kurulmuştur (İhsanoğlu, 1991, s. 325). Sonraki yıllarda birliğe dahil olanlar ile birlikte toplam üye sayısı 22'ye ulaşmıştır. Kurucu üyeler dışındaki diğer üyeler Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Tunus, Cezayir, Cibuti, Sudan, Somali, Filistin, Katar, Komorlar Birliği, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas ve Moritanya'dan müteşekkildir (LAS, 2024).
- 2 Arap Devletler Ligi üyesi olmayan bazı ülkeler de zaman içerisinde AL'nin boykotunu desteklemiştir. Bangladeş, İran, Malezya, Mali, Pakistan ve Uganda bu bağlamda ön plana çıkan ülkeler arasındadır (Greendorfer, 2017, s. 11).
- 3 Arap Ligi boykotuna katılımın azalması ve bazı Arap ülkeleri ile normalleşme adımlarının atılmasından sonra dahi, örneğin 2014 yılında, AL üyesi ülkelerin İsrail'in ihracat ve ithalatındaki payı %1'e ulaşmamıştır (Weiss, 2017, s. 4).

Grafik 2, AL'nin ikinci ve üçüncü kademedeki boykot uygulamaları bağlamında, ilk defa bir şirketi kara listeye alınan ülke sayılarını yıllar itibarıyla göstermektedir. Görüldüğü üzere, 1968 yılına gelindiğinde toplamda 60 farklı ülkeden şirket İsrail ile ilişkileri sebebiyle, AL'nin kara listesine alınmıştır (Gillat, 1992, s. 16). 1970'lerin ortalarına gelindiğinde kara listeye alınan toplam şirket sayısı 6.300'ün; ticaret filosu sayısı ise 600'ün üzerine çıkarak en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Greendorfer, 2017, s. 12). 1976 yılı için kara listedeki şirket ve ticaret filolarının ülkelerine göre dağılımı Grafik 3'te yer almaktadır.

Grafik 3. Arap Devletler Ligi'nin Kara Listesindeki Şirketlerin Ülkelerine Göre Dağılımı (1976)

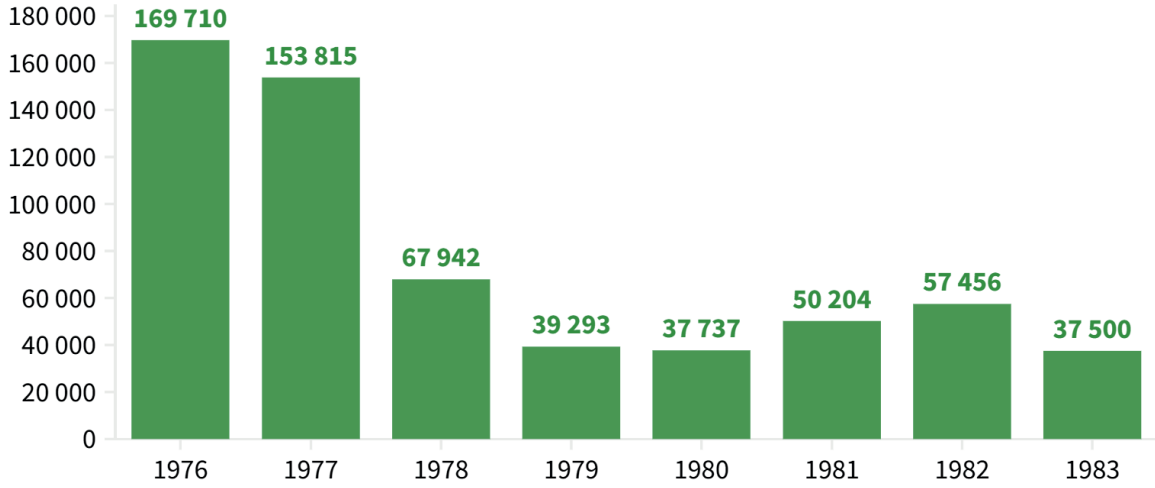
Kaynak: Gillat, 1992

Grafik 3'te de açıkça görüldüğü üzere AL'nin boykot için oluşturduğu kara listedeki şirketlerin önemli bir kısmı ABD ve İngiltere merkezlidir. Bu durum karşısında ABD, 1970'lerin sonlarına doğru AL'nin bilhassa ikinci ve üçüncü kademedeki boykot girişimlerini engellemek için birçok yasal düzenlemeyi ve anlaşmayı hayata geçirmiştir (Weiss, 2006, s. 4-6). Boykota iştirak eden şirketlere yaptırımlar öngören yasal düzenlemeler bağlamında AL üye ülkeleri tarafından kendilerine yapılan boykot çağrılarını ticaret bakanlığının ilgili birimine bildirme yükümlülüğü getirilmiştir (Weiss, 2006 s. 5). 1976 yılında ABD'li şirketlerin 170.000'in üzerinde boykot çağrısını ticaret bakanlığına bildirdiği ve ancak bu sayının yıllar içerisinde giderek düştüğü görülmektedir (Grafik 4). 2005 yılı içerisinde ABD'li şirketlerin bildirdiği boykot çağrısı sayısı 1037'ye kadar gerilemiştir (Weiss, 2006, s. 5-6).

Her ne kadar net bir sayı vermek mümkün olmasa da AL'nin boykot çağrılarını karşı alınan önlemlere rağmen kayda değer sayıda uluslararası şirketin söz konusu çağrılara riayet ettiği gözlemlenmiştir. Örneğin 1950'lerde başlayan 1970 itibarıyla yoğunlaşan bu çağrılar karşısında American Express, Brown & Williamson, Shell Oil, British Petroleum, Standard Oil, Socony Mobil, Texaco, British Overseas Airways, Japan Airlines, Iberia, Qantas, Mitsubishi, Suzuki, Yamaha, Toyota, Honda

ve Nissan, İsrail'in işgal ettiği topraklardaki faaliyetlerine son veren ilk şirketler olmuştur. Nitekim, AL'nin boykot çağrılarına cevap veren şirket sayısının kara listede kalmaya devam eden şirketlerden çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir (Greendorfer, 2017, s. 12). Söz konusu şirketlerin bu tavırlarının arkasındaki temel motivasyonun AL üyesi ülkelerin pazarını kaybetmemek olduğu söylenebilir.

Grafik 4. ABD'li Şirketler Tarafından Ticaret Bakanlığına Bildirilen Boykot Çağrılarını (1976-1983)

Kaynak: Gillat, 1992

Boykot sebebiyle İsrail'in işgal ettiği topraklardaki faaliyetlerine son veren veya yatırımlarından vazgeçen şirketlerin İsrail için sebep olduğu kayıplara dair net tahminler bulunmamaktadır. ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (Central Intelligence Agency-CIA) 1982 yılında hazırladığı ve 2008 yılında belirli filtreler dahilinde yayınlanmasına izin verilen raporunda AL boykotunun, İsrail'e gelen dış yatırımların 1973-1980 yılları arasında 185 milyon ABD dolardan bir milyon ABD dolar düzeyine düşmesindeki faktörlerden biri olduğu ifade edilmektedir (CIA, 1982, s. 5). İsrail ticaret odalarının 1990'ların sonlarına ilişkin tahminlerine göre boykot, işgal altındaki topraklara yönelik yatırımların potansiyelinin en az %15-20 oranında düşük gerçekleşmesine ve yıllık yaklaşık 2 milyar ABD dolar kayba yol açmıştır (Watson vd., 1994). Boykotun İsrail'in otomobil sektörüne etkisine odaklanan çalışmalarında Fershtman ve Gandal (1998), bilhassa Japon ve Koreli araç üreticilerinin AL'nin boykot çağrılarını iştirak etmesiyle otomobillerin fiyatı, çeşitliliği ve satılan toplam otomobil sayısının ve dolayısıyla İsrail'deki tüketici ferahının etkilendiğini belirtmektedir. 1994 yılı itibarıyla neredeyse tüm Japon ve Koreli araç üreticilerinin İsrail piyasasına giriş yaptığını belirten Fershtman ve Gandal (1998, s. 195), boykot ve ona bağlı olarak arz engelleri devam etseydi 1995 yılında araç satın alan kişi başına 2343 ABD dolarlık bir refah kaybı yaşanacağını hesaplamıştır.

İsrail'in işgalinin en büyük destekçisi olan ABD açısından AL'nin ikinci ve üçüncü kademelerdeki boykot faaliyetlerinin bazı etkileri olduğu görülmektedir. ABD'nin toplam ihracatının %18,1'ini; Orta Doğu'ya ihracatının ise %20,5'ini gerçekleştiren 603 ABD'li şirkete yönelik Ocak 1992 ile Aralık 1993 döneminde yapılan bir anket çalışmasında Watson vd. (1994), ankete katılan şirketlerin 1993 yılında AL üyesi ülkelere ve İsrail'e toplam satışlarındaki kaybını 410 milyon ABD dolar; ABD'nin boykot karşıtı düzenlemelere şirketlerin uyum maliyetlerini ise 160 milyon ABD dolar olarak tahmin etmiştir.

Mahiyeti, kapsamı ve etkileri açısından izah edilen AL boykotu için üye ülkeleri bağlayıcı olması, düzensiz bir şekilde uygulanması vb. sebeplerle etkinliğinin sınırlı düzeyde kaldığı yönünde tespitler yapılmaktadır (CIA, 1982, s. 3-4; Weiss, 2006, s. 2-3; Weiss, 2017, s. 3). Buna rağmen, yukarıdaki göstergelerin de işaret ettiği üzere 1970'lerde etkisini artırdığı ve bilhassa petrol üreten Arap ülkelerinin 1973'te başlattığı petrol ambargosu ile birlikte boykotun ciddi kazanımlar sağladığı söylenebilir (Watson vd., 1994, s. 5). İsrail'in 1971 yılında ilga ettiği boykot karşıtı birimi 1975 yılında yeniden açması ve ABD'nin boykot karşıtı yasal düzenlemelerinin bu tarihlere yoğunlaşması da bu tespiti desteklemektedir (CIA, 1982, s. 5). Ancak 1990'lara doğru ve sonrasında İsrail ile normalleşme adımları çerçevesinde başta ikinci ve üçüncü kademedeki boykot olmak üzere AL üyesi ülkeler boykotu terk etmeye başlamıştır (European Parliament, 2013; Watson vd., 1994, s. 6-8). Devletler düzeyinde yaşanan bu gelişmelere paralel olarak İsrail'i boykot bağlamında sivil inisiyatifler giderek daha ön plana çıkmıştır (Watson vd., 1994, s. 24).

Boykot, Tecrit ve Yaptırımlar (BDS) Hareketi

"Boycott" (boykot), "divestment" (tecrit) ve "sanctions" (yaptırım) kelimelerinden müteşekkil ve bu kelimelerin ilk harfleriyle kısaca BDS olarak isimlendirilen sivil boykot inisiyatifi, Güney Afrika'daki ırkçılık karşıtı hareketten ilham alarak 2005 yılında Filistinliler tarafından hayata geçirilmiş ve yıllar içerisinde birçok farklı ülkeden dernek, birlik ve kuruluşların katılımıyla giderek etki alanını genişletmiştir (BDS, 2005, 2024a). BDS, gücü ve yetkiyi elinde bulunduranların adaletsizler karşısında gerekli aksiyonları almamasını eleştirerek özgürlük, adalet ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda Filistinlilerin de insanlığın geri kalanın sahip olduğu hakları edinmesini ve İsrail'in uluslararası hukuka riayet etmesini amaçlamaktadır (BDS, 2016a).

BDS temelde iktisadi, akademik ve kültürel sahalarda boykot kampanyaları yürütmektedir. Kampanyalarını tasarlarken aynı anda çok fazla şirket ve ürünü hedef almaktansa odaklı bir boykot anlayışı benimsemektedir (Şekil 2) (BDS, 2024b). Odaktaki şirket ve ürünlerini belirlerken ise işgalci İsrail'in suçlarına doğrudan desteği olan ve boykot neticesinde bazı kazanımlar elde edilmesi muhtemel hedeflere öncelik verilmektedir (BDS, 2024c). Odaklı boykot neticesinde elde edilecek kazanımların, odaya henüz alınmamış diğer şirketler için de bir nevi gözdağı veya uyarı niteliği taşıyacağı düşünülmektedir.

Şekil 2. Odaklı ve Dağınık Boykot Kampanyaları

Kaynak: BDS, 2024b

Şekil 3. Ocak 2024 İtibarıyla BDS Hareketinin Boykot Listelerinde Yer Alan Markalar⁴

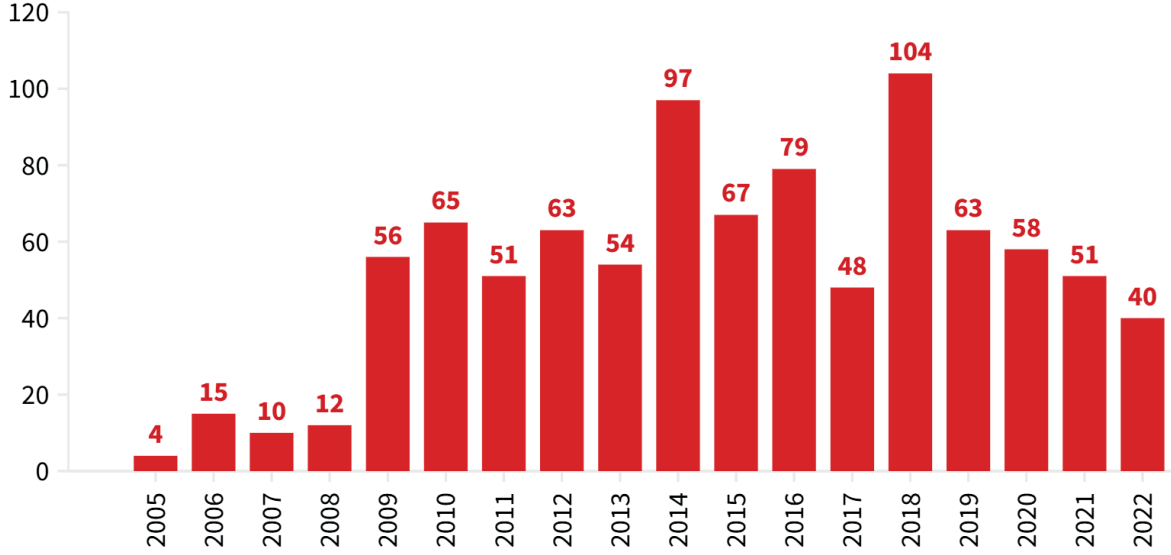
Kaynak: BDS, 2024c

BDS'nin dört alt kategoriye ayırdığı boykot listelerinde, odaklı boykot uygulamasının bir gereği olarak oldukça sınırlı sayıda şirketin yer aldığı görülmektedir (BDS, 2024c). BDS, söz konusu şirketlerin neden bu listelere alındıklarını ve şirketlerden spesifik beklentilerini net bir şekilde beyan etmektedir. Örneğin BDS, BM (United Nations-UN) kararları ve uluslararası hukuka göre de işgal altında olduğu kabul edilen topraklardaki futbol kulüplerini de bünyesinde barındıran İsrail Futbol Federasyonu'nun (IFA) resmî sponsoru olması ve İsrail'deki münhasır lisans sahiplerinin yine işgal altındaki topraklarda mağazalar açması sebepleriyle Puma'ya karşı beş yıldır boykot çağrısında bulunmaktadır (BDS, 2021). 2018 yılından itibaren Puma'ya karşı istikrarla sürdürülen boykot neticesinde Puma, Financial Times'a aktardığı bilgiye göre Aralık 2024'te sona erecek sponsorluk sözleşmesini yenilememe karar almıştır (BDS, 2024d). Boykot listeleri yayınlamasına rağmen BDS, ilgili ülkenin ve hatta şehrin koşulları göz önünde bulundurularak hedeflerin belirlenmesinin boykotun önemli bir operasyonel ilkesi olduğunu da vurgulamaktadır.

BDS Hareketinin faaliyetlerine başladığı günden bugüne kadarki kazanımlarını tek bir gösterge üzerinden izah etmek oldukça zordur. Ancak mahiyeti ve boyutlarından bağımsız olarak söz konusu kazanımların yıllar itibarıyla sayısı Grafik 5'te yer almaktadır (Visualizing Palestine, 2023). İktisadi, akademik ve kültürel yönleri olan bu kazanımlar arasında dünyanın en büyük güvenlik

4 BDS, tüketici boykotu hedefleri arasında yer alan şirketlere, işgal rejimi ile kanıtlanmış işbirlikleri sebebiyle tam bir boykot uygulanması çağrısında bulunmaktadır. Tecrit ve dışlama hedefleri ise devletler, kuruluşlar, yatırım fonları vb. paydaşları bilhassa işgal devleti ve ordusu için silah ve mühimmat imal ve tedarik eden şirketlerle olan ticari ilişkilerini sonlandırmaya ve yatırımlarını geri çekmeye çağırılmaktadır. Üçüncü kategorideki şirketler ise halihazırda alternatifi sınırlı olan ve bu yüzden şimdilik etkili bir boykotun gerçekleştirilemediği işgalin suç ortakları üzerinde baskı oluşturmayı hedeflemektedir. Organik hedeflere yönelik boykot her ne kadar BDS tarafından başlatılmış olmasa da söz konusu şirketlerin işgale desteği sebebiyle BDS de bu boykotlara iştirak etmektedir (BDS, 2024c).

şirketi olan İngiltere merkezli G4S'in 2016 yılında İsrail'deki iştirakine yaptığı yatırımın 110 milyon ABD dolarlık kısmını satması, Johannesburg Üniversitesi (University of Johannesburg-UJ) Senatosunun İsrail'deki Ben-Gurion Üniversitesi (BGU) ile olan resmî ilişkisini 1 Nisan 2011 tarihinde sona erdirmesi, Fransız telekom devi Orange'ın 2016 yılında İsrail pazarından çekilmesi, Uruguay milli futbol takımının 2022 yılında İsrail'de yapmayı planladığı antrenman kampından vazgeçmesi gibi gelişmeler yer almaktadır (Abunimah, 2016; BDS, 2016b, 2022; Graham, 2011).

Grafik 5. BDS Hareketinin Yıllar İtibarıyla Kazanımlarının Sayısı (2005-2022)⁵

Kaynak: Visualizing Palestine, 2023

7 Ekim Sonrası Boykot Faaliyetleri

Başta ABD olmak üzere diğer destekçileri ile birlikte İsrail'in Filistin topraklarında on yıllardır devam eden işgal ve soykırımı, Aksa Tufanı (7 Ekim 2023) sonrasında daha da acımasız boykottara ulaşmıştır. İşgalin ve soykırımın dozundaki bu artış farklı devlet ve milletlerden vicdan sahiplerinin dikkatlerini şimdiye kadar hiç olmadığı kadar Gazze'ye ve Filistin'e yöneltmiştir. Bu durum devletler, üniversiteler, STK'lar veya bireyler tarafından İsrail'e ve iş birlikçilerine karşı boykot kapsamına alınabilecek birbirinden bağımsız veya kısmen bağlantılı tepkileri beraberinde getirmiştir.

Aksa Tufanı sonrası devletlerin işgale karşı takındığı tavırlara baktığımızda resmî ilişkileri askıya alma veya sonlandırma, diplomatları ve/veya büyükelçileri geri çekme, ticareti sonlandırma, silah satışını kısıtlama veya yasaklama gibi aksiyonlar aldıkları görülmektedir. 7 Ekim sonrasındaki bir aylık süre zarfında İsrail'e karşı resmî diplomatik bir aksiyon alan ülkeler ve aksiyonlarının mahiyeti, Tablo 1'de özetlenmiştir (Crescent International, 2023; Saric & Mukherjee, 2023). Eylül 2024 tarihi itibarıyla İngiltere, İtalya, İspanya, Kanada, Belçika ve Hollanda İsrail'e silah satışını kısıtlayan

5 BDS Hareketinin Grafik 5'te sayıları verilen kazanımlarının detaylarına linkteki web sayfasından erişilebilmektedir: <https://visualizingpalestine.org/collective-action-timeline/>.

ve sınırlandıran adımlar atmıştır (Holmes, 2024).⁶ Türkiye, İsrail'deki büyükelçisini geri çekmenin yanı sıra 9 Nisan 2024'te 54 ürün kategorisi için İsrail'e olan ihracatı yasaklarken Mayıs 2024 itibarıyla İsrail ile olan tüm ihracat ve ithalatı yasakladığını duyurmuştur (Ergöçün, 2024). İrlanda ise 2018'de İsrail'in Batı Şeria'daki yerleşimleri ile ticari ilişkileri kesmeyi öneren yasa tasarısını Avrupa Birliği'nin (AB) ticaret politikası sebebiyle henüz hayata geçirmese de tekrar gündemine almıştır (TOI, 2024).

Tablo 1. Aksa Tufanından Sonraki Bir Ay İçerisinde İsrail'e Karşı Resmî Diplomatik Aksiyonlar (7 Ekim-16 Kasım 2023)

Ülke	Bölge	Aksiyon
Bahreyn	Asya Pasifik	Büyükelçinin geri çekilmesi
Belize	Latin Amerika ve Karayipler	İlişkilerin askıya alınması
Bolivya	Latin Amerika ve Karayipler	İlişkilerin askıya alınması
Çad	Afrika	Büyükelçinin geri çekilmesi
Şili	Latin Amerika ve Karayipler	Büyükelçinin geri çekilmesi
Kolombiya	Latin Amerika ve Karayipler	Büyükelçinin geri çekilmesi
Honduras	Latin Amerika ve Karayipler	Büyükelçinin geri çekilmesi
Ürdün	Asya Pasifik	Büyükelçinin geri çekilmesi
Türkiye	Asya Pasifik	Büyükelçinin geri çekilmesi
Güney Afrika	Afrika	Diplomatların geri çağırılması

Kaynak: Crescent International, 2023; Saric & Mukherjee, 2023

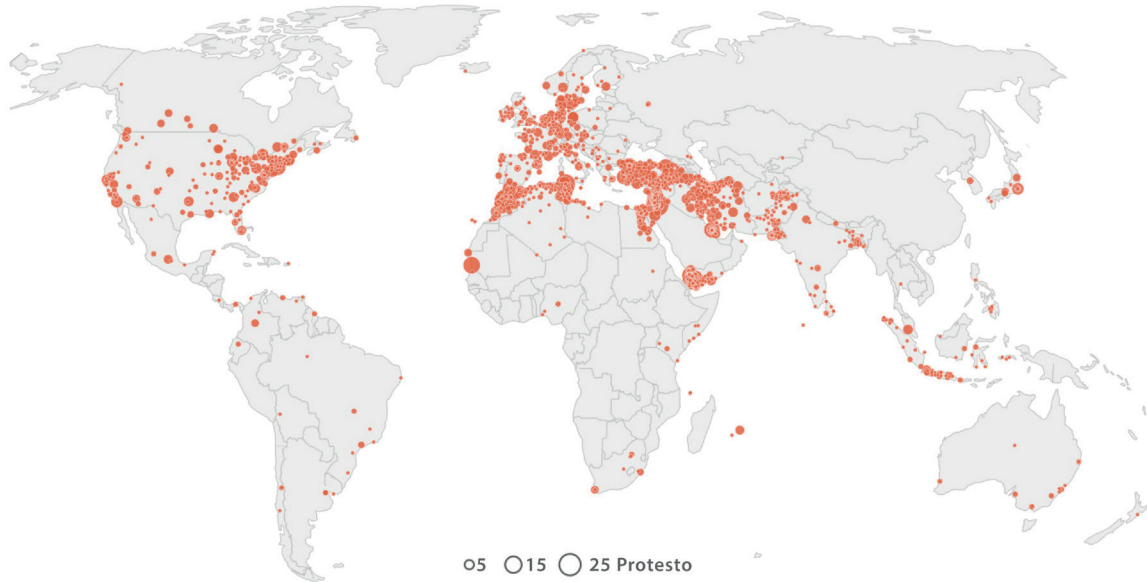
Not: Tabloda 7 Ekim 2023 öncesinde İsrail'i bir "devlet" olarak tanıyan ve diplomatik ilişkisi olan ülkeler yer almaktadır. 2023 yılı itibarıyla İsrail ile diplomatik ilişkisi bulunmayan 29 ülkenin buradaki aksiyon setine sahip olmadığını vurgulamakta fayda vardır (Ministry of Foreign Affairs, 2023).

Devletlerin İsrail'in işgaline karşı yürüttüğü faaliyetler bağlamında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, İsrail'in BM Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ni ihlal ettiği gerekçesiyle 29 Aralık 2023'te Uluslararası Adalet Divanına (UAD) açtığı dava da zikredilmeye değerdir. Güney Afrika'nın açtığı bu dava neticesinde Filistin lehine bazı kazanımlar sağlansa da UAD'in söz konusu kararlarını uygulayacak bir kurum olmaması sebebiyle sahadaki duruma etki eden bir netice hasıl olmamıştır (İSAR Medya, 2024). 2024 yılının Ekim ayının başına kadar toplamda 10 ülke, sırasıyla Nikaragua, Kolombiya, Libya, Meksika, Filistin, İspanya, Türkiye, Şili, Maldivler ve Bolivya, davaya müdahil olmak için başvurusunu sunmuştur. İlave olarak Belçika, İrlanda, Mısır ve Küba müdahil olma noktasındaki niyetini beyan etmişse de henüz resmî bir başvuru gerçekleştirilmemiştir (United Nations, 2024).

6 İsrail'e silah satışını sınırlandıran veya yasaklayan ülkelerin çoğunun 7 Ekim 2023 öncesi yapılan anlaşmalara sadık kalacaklarını beyan etmesi, İngiltere'nin kararında olduğu gibi kısıtlamaların İsrail için önem arz eden F-35 gibi gelişmiş savaş uçaklarını kapsamaması ve söz konusu ülkelerin İsrail'in silah tedarikiindeki payının sınırlı olması (üçüncü sırada yer alan İtalya'nın payı sadece %1'dir) alınan kararların etkisini azaltmaktadır (Holmes, 2024). Ayrıca silah satışlarının üçüncü ülkeler veya gizli anlaşmalar üzerinden devam ettiğine dair bulgular da söz konusudur (Pala & Dincel, 2024).

7 Ekim 2023 sonrası BDS'nin yürüttüğü boykot kampanyalarının bir uzantısı veya bunlara ilave olarak birçok ülkede sivil inisiyatifler yoluyla İsrail ve destekçilerine karşı sayısız protestonun gerçekleştirildiği (Harita 1), boykot listelerinin hazırlandığı ve listelerin erişilebilirliğinin artırılması adına web siteleri ve mobil uygulamaların tasarlandığı (Şekil 4) görülmektedir. Her boykot listesinde yer alan ve BDS'nin belirttiği üzere organik birer boykot hedefi haline gelen McDonald's, Domino's Pizza, Papa John's, Burger King ve Pizza Hut ile tüketici boykotu bağlamında ön plana çıkan Coca-Cola, Starbucks, KFC, Nestle ve Carrefour gibi markalar üzerinde boykotun etkileri göstergelere yansımaya başlamıştır. Örneğin, McDonald's, uluslararası satışlarında 2022'in son çeyreğinde %16,5'lik bir artış sağlamasına rağmen 2023'ün son çeyreğinde bu oran %0,7'ye düşmüştür. KFC'nin Malezya ve Güneydoğu Asya'daki bayilik sahibi QSR Brands, Nisan 2024 itibarıyla Malezya'daki 100'den fazla satış noktasını geçici süreyle kapatmıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 2.500'den fazla satış noktası olan ve KFC, Pizza Hut gibi markaların bayiliğini yapan Americana Restaurants International, 2024 yılı başlarında 100'e yakın kişiyi işten çıkarmış ve 2023'ün son çeyreğinde gelirlerinde %15'lik bir düşüş bildirmiştir (Ewe, 2024). Coca-Cola'nın Türkiye'deki satışlarında 2023'ün son çeyreğinde %22'lik azalma yaşanmış (CCI, 2024, s. 3), Carrefour Ürdün'deki operasyonlarını sona erdirmiştir (Sapir, 2024).

Hem yaygın olarak boykot edilen hem de BDS'nin kampanyalarında hedef alınan şirketlerin yatırım ve politikalarında bazı dönüşümler gerçekleşmektedir. Bu dönüşümlerin bir kısmı uluslararası markaların bilhassa Müslüman yoğunluklu ülkelerdeki bayileri tarafından atılan sembolik adımlardan ibarettir. Örneğin, Mısır ve Endonezya'daki McDonald's bayilerine Filistin bayrakları ile bayi sahibi ve çalışanlarının Filistinlileri desteklediği belirten açıklamalar asılmıştır (Ewe, 2024). Suudi Arabistan, Umman, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Mısır, Bahreyn ve Türkiye'deki McDonald's bayileri Gazze'ye toplamda 3 milyon ABD doları destek sağlayacaklarını ilan etmiştir (Hale, 2023).

Harita 1. 7-27 Ekim 2023 Tarihleri Arasında Filistinlileri Destekleyen Protestoların Ükelere Göre Dağılımı

Kaynak: Dutta, 2024

Boycott X

Boycot Dedektifi

No Thanks

Boycat

Moqate3 | انا مقاطع

Zionism Boycott

Qadyaty | قضيتي

Qati' | قاطع

Şekil 4. İsrail'e Karşı Boykot İçin Üretilen Mobil Uygulama Örnekleri

Şekil 5. Mısır'daki Bir McDonald's Şubesinin Filistinlileri Desteklediğine Dair Afiş

Kaynak: @_amroali isimli X kullanıcısının paylaşımından alınmıştır. https://x.com/_amroali/status/1758591453272363233

Not: Afişte "Manfoods Şirketi (McDonald's'ın Mısır'daki franchise sahibi) ve tüm çalışanları Filistin halkını desteklemektedir" yazmaktadır.

Küresel boykot hareketleri, özellikle İsrail'e destek veren şirketler üzerinde ekonomik baskı oluşturmuştur.

Ancak boykotun şirketlerin yatırım ve politikalarında daha ciddi etkileri de söz konusudur. Örneğin, Birleşik Krallık'ın en büyük özel emeklilik fonu Universities Superannuation Scheme (USS), İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarındaki insan hakları sicilinden endişe duyan emeklilik fonu üyelerinin artan baskısı üzerine Mart 2024'ten bugüne 80 milyon sterlinlik İsrail varlığını sattı (Agnew & Cumbo, 2024). Norveçli emeklilik fonu Kommunal Landspensjonskasse (KLP), ekipmanlarının işgal altındaki Filistin'de insan haklarını ihlal etmek için kullanılması riski nedeniyle ABD'li sanayi grubu Caterpillar'daki 70 milyon ABD dolara yakın hissesini elden çıkardı (Al Jazeera, 2024).

Gerek boykot faaliyetleri gerekse işgalin sebep olduğu ekonomik, sosyal ve siyasi konjonktür, İsrail ekonomisini ciddi düzeyde etkilemektedir. 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren İsrail'de kapanan şirket sayısı 46.000'e ulaşarak yıllık ortalama kapanan şirket sayısını aşmıştır (Wrobel, 2024). Önde gelen kredi derecelendirme kuruluşu Standard and Poor's (S&P), İsrail'in 2024 yılı için yıllık büyüme oranını %0 olarak öngörmektedir. Benzer şekilde S&P, 2024'te İsrail için GSYH'nin %1,5'ine tekabül eden doğrudan yabancı yatırım çıkışı olacağını tahmin etmektedir (BDS, 2024d). Bu koşullar, boykot sebebiyle politikalarında bir değişiklik yapmayan şirketlerin dahi yatırımlarını ertelemesine sebebiyet vermektedir. Örneğin, Intel İsrail'de 25 milyar ABD dolarlık fabrika inşaatını durdururken Koreli Samsung firmasının inovasyon bölümü Samsung Next, İsrail'deki faaliyetlerini durdurmayı planladığını açıkladı (Business & Human Rights Resource Center, 2024a, 2024b). Tüm bu gelişmeler, boykotun şirket bazlı doğrudan etkilerinin yanı sıra İsrail ekonomisi üzerindeki olumsuz yansımalarıyla geneli etkileyen bir tesire sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu bölüm, İsrail'in ve başta ABD olmak üzere destekçilerinin Filistin topraklarındaki işgaline karşı devletler, STK'lar ve bireyler düzeyinde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yürütülen yaptırım, ambargo ve boykot faaliyetlerine odaklanmakta ve boykotun tarih boyunca işgali sekteye uğratarak işgal güçlerini zor durumda bırakan etkilerini ortaya koymaktadır. Bilhassa 1970'lerde yoğunlaşan Arap Birliği Boykotu ve 2005 sonrasındaki BDS tecrübeleri, organize, odaklı ve geniş katılımlı bir şekilde yürütüldüğünde boykotun etkilerinin arttığını göstermektedir. Aksa Tufanı (7 Ekim 2023) sonrası geniş kitlelerin iştirak ettiği ve belki de bu sebepten organizasyon ve eylem birliği açısından eksiklikler barındıran boykot faaliyetlerinin halihazırdaki etkileri ise hedeflerin tayini ve paydaşlar arası iletişimin temini ile ortaya çıkabilecek ciddi bir potansiyele işaret etmektedir. İlave olarak boykotun, İsrail'e ekonomik, politik, hukuki, askerî, akademik ve kültürel açıdan doğrudan etkilerinin yanı sıra İsrail aleyhine dönüşen koşullar ile boykot ile ikna edilemeyen veya henüz boykotun hedefi olmamış şirketlerin politika ve yatırımlarına da tesir ettiği gözlemlenmektedir.

Raporun bu bölümünde özetlenen tecrübeler, kazanımlar ve gelişmeler, Filistin'in özgürlüğü yolunda atılacak sonraki adımlar için bazı dersler barındırmaktadır. Öncelikle boykotun, işgale karşı mücadelenin bir boyutunu teşkil ettiği ve devletlerin askerî, hukuki ve siyasi tedbir ve müdaha-

BDS hareketi, dünyada boykot faaliyetlerini koordine ederek Filistin davasına uluslararası bir platform kazandırmıştır.

lelerini tamamlayıcı nitelikte olduğu unutulmamalıdır. İkinci olarak boykot, sadece şahısların tüketim tercihleri düzeyine indirgenerek tüm sorumluluk hane halklarının omuzlarına yüklenemez. Yukarıda da izah edildiği üzere nasıl ki işgal, birbirini besleyen çok katmanlı bir ağ tarafından yürütülüyorsa boykotun da farklı kademeleri ve paydaşları söz konusudur. Boykotun her bir paydaşı, etkili olabileceği boykot kademelerinde varlık göstermelidir. Üçüncü olarak, boykot açısından kolektif hareket, eylem birliği ve bilgi akışı oldukça önemlidir. Bu hususlara dikkat edildiğinde boykotun sürdürülebilirliği ve etkinliği artarak kısa vadede kayda değer kazanımlar elde edilebilir.

Öneriler

- **Ülkeler, İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmeli ve Filistin devletini tanımalıdır.** Boykotun diğer paydaşları, hükümetlerinin bu yönde adım atmaları için taleplerini dile getirmelidir.
- **Devletler İsrail ile tüm ticari ilişkileri keserek birinci boykot kademesini tavizsiz bir şekilde uygulamalıdır.** Söz konusu uygulama, doğrudan mal ve hizmet ticaretinin yanı sıra transit ticareti, enerji nakliyatını ve tüm finansal mübadeleleri kapsamalıdır.
- **Yerel koşullar gözetilerek boykot hedeflerinin tayini ve boykotun organizasyonu için her bir ülke düzeyinde kapsayıcı, şeffaf ve ortak hedeflere ve eylem birliğine odaklanan sivil bir boykot ofisi tesis edilmelidir.**
- **İsrail'in ekonomik yapısını ve dinamiklerini derinlemesine analiz eden, boykotun her iki tarafa da (boykot eden ve edilen) muhtemel etkilerini tahmin eden nitelikli araştırmalar desteklenmeli ve elde edilen bulgular boykot ofislerinin strateji oluşum süreçlerinde kullanılmalıdır.**
- **Küresel veya bölgesel anlamda örtüşen boykot hedeflerine sahip ülkelerde boykot takvimi ve sürecinde eşgüdümü sağlamak için ilgili ofisler arası iletişim artırılmalıdır.**
- **Devletler arası kuruluşlar, ticaret ve sanayi odaları, STK'lar, üniversiteler arası kurullar, öğrenci birlikleri gibi kurumsal yapılanmalar boykot hedeflerinin belirlenmesi, uygulanması ve bilgi akışının sağlanması noktasında öncü ve yönlendirici bir rol üstlenmelidir.**
- **Boykot süresince elde edilen kazanımlar ve sonraki yol haritası şeffaf ve anlaşılır bir şekilde tüm paydaşlara aktarılmalıdır.**

Boycot Algısı ve Türkiye’de Boykota Katılımın Dinamikleri

Muhammet Bedrettin Toprak

Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi

Giriş

Bir tüketim tutumu olan boykotun hem ekonomik hem de sosyal düzlemde çeşitli parametreleri vardır. Birey, hanehalkları, firmalar, devlet ve dış dünya düzlemlerinde; psikolojik, ekonomik, toplumsal ve siyasi boyutlar çerçevesinde ele alınabilecek boykot fiilinin yapı taşı, mikro karar birimlerinin tüketim davranışlarıdır. Dolayısıyla boykot öncelikli olarak bireysel tüketimi belirli bir amacı göz önünde bulundurarak etkilemeyi hedefler. Bu hedeflemenin dinamikleri nelerdir? Tüketim hangi psikolojik ve sosyal bağlamda yapılır? Tüketici refleksini ekonomik kaygılardan arındırmak mümkün müdür? Toplumların boykot performansının belirleyicileri nelerdir? Daha da önemlisi, bireylerin boykot yapmaya çalışması çoğu devlet ölçeğinde olan firmaları etkileyebilir mi? Bu konulara kısaca değinecek olan bu yazı, boykot hakkında en çok sorulan bu birkaç soruya yanıt arıyor. Yanıtların bünyesinde barındırdığı sorunların nedeninin de tespit edilmeye çalışıldığı yazıda bu sorunların kaynağı ve muhtemel çözümleri hakkında değerlendirmeler yer alıyor.

Kitlesel Üretim Çağında Bireylerin Boykotundan Sonuç Beklemek Gerçekçi mi?

Satın almak veya almamak. Bu mesele Shakespeare’in yaşadığı dönemde varoluşsal bir önem taşııyordu. İçinde bulunduğumuz modern dönemde ise durum farklılaşacaktı. Alışverişin pazar ve cemiyet içinde ve genellikle ihtiyaç temelli yapıldığı sanayi öncesi ekonomilerinde tüketim, ölçeği itibarıyla ekonomide büyük bir etkiye sahip değildi. Dolayısıyla tüketim fiili ne bireysel ne de toplumsal bazda ekonominin temel yapı taşı olmaktan uzaktı.

Sanayi sonrası piyasa ekonomilerini, eski dünyadan tamamen ayıran etmenlerin başında ise üretimin sürekli ve kitlesel hale gelmesi gelir. Üretim ölçeğinin büyümesi ve sürekli hale gelmesi tüketimin de bu üretimi takip etmesini zorunlu kıldı. Dolayısıyla sürekli ve kitlesel üretim, onu takip edecek bir tüketime bağımlı hale geldi. Piyasa ekonomilerinin tüketime bu derece bağımlı olması, tüketimi bu ekonomiler için hem en önemli hem en kırılgan unsur haline getirmiştir. Bu kırılganlık kitlesel üretimin tüketime dönüşmediği durumlarda, iktisadi krizlerin ortaya çıkmasını hızlandıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern ekonomilerin tüketime bağımlı olması, en önemli talep unsuru olan tüketicilerin belki tarihte hiç olmadığı kadar önemli birer ekonomik karar birimi haline getirmiştir. Dolayısıyla, her ne kadar dev ölçekli üretim ağları, şirketler ve onları destekleyen devletler olsa da, zincirin en kritik halkası tüketim ve tüketicidir, yani bireylerdir.

Dolayısıyla insan faktörü modern ekonomik sistemin dışında kalmaz. Tüketen insan, özellikle farkında olarak tüketen insan ve bunu kolektif bir farkındalıkla yapan insan toplulukları, en az büyük şirketler, devletler ve hatta ordular kadar güçlü bir organizasyondur. Bu nedenle boykotu ele alırken öncelikle bireylerin sahip olduğu bu potansiyel gücü ellerinde bulundurduklarını kabul ederek başlamak gerekir. Bu anlamda “Boykot işe yarar mı?” sorusuna potansiyeli itibarıyla rahatlıkla “Evet” yanıtını verip, bu etkinin hangi durumlarda daha yüksek olacağını değerlendirmeye geçebiliriz.

Türkiye’de boykota katılım, eğitim seviyesi arttıkça daha belirgin hale gelmektedir.

Boykotun Etkisini Yalnızca Ekonomik Göstergelerde mi Aramalıyız?

Boykotun ekonomik açıdan sonuçlar vermesi oldukça önemlidir ve boykot yapma motivasyonun başını ilgili firmaya/kuruluşa iktisadi zarar vermek çeker. Fakat bu boykotun yegane amacının ekonomik nedenler olduğunu göstermez. Boykot eyleminin psikolojik, sosyal, ekonomik ve siyasi yönleri vardır ve her biri ayrı ayrı önemlidir. Bu parametrelerin önemleri müstakil olmakla birlikte dinamikleri etkileşim halindedir.

İktisadi ve siyasi faktörlerin etkilerinin büyüklüğü için öncelikle psikolojik ve sosyal faktörlerin etkilerinin derinleşmesi gerekir. Zira tüketim doğası itibarıyla sosyal bir fiildir. Tüketimin çok az bir bölümü temel ihtiyaçlar için yapılır. Geri kalan büyük çoğunluk ise psikolojik ve sosyal gereksinimler etrafında şekillenir. Bu anlamda tüketim cemiyet için(de), cemiyetin çizdiği çerçeveyi gözeterek yapılan toplumsal bir karar alma faaliyetidir (Douglas, 2000). Başka bir deyişle tüketim malları piyasada, tüketimin psikolojik ve sosyal arka planı toplum içinde üretilir. Bu anlamda tüketim hem bireylerin belirlediği hem de tükettikleri şeyler üzerinden kendilerini belirledikleri/tanımladıkları bir aktiviteye dönüşmüş de olur.

Tüketimin bir tür kendini ifade etme, tanımlama, statü belirleme, yani bir kişilik/profil inşası olduğu bu durumda, ilgili inşa sürecinin belirleyicileri arasında satın alma kararları olduğu kadar almaktan vazgeçme/kaçınma fiilleri de belirleyici haldedir. Bir diğer ifadeyle kimlik inşasında kullandığımız harç, hem satın aldıklarımız hem de almadıklarımız veya almamayı tercih ettiklerimizdir. Bu nokta, esasen boykotun varlığını anlamlı kılan temel noktadır.

Karakterimizi ve profillerimizi tüketim kararlarımızın belirlediği bir durumda ahlaki tutarlılık, itibar, haklara ve değerlere saygı gibi parametreler de bu kararlarımızda rol oynamış olur. Bu durum, kendini olumlu ve insani tanımlamalarla tanımlayan herkesi bilinçli tüketime ve dolayısıyla bir ucundan boykota temas ettirmiş olur. Başka bir deyişle boykot, tutarlılık arayışı içinde olan insanı, düşündüğü, inandığı ve tükettiğinin uyumlu olması suretiyle onu bir sosyal şizofreniden korumuş olur.

Diğer taraftan tüketim kararlarımızda yalnızca ekonomik kâr/fayda motivasyonunun ötesinde farklı değerler manzumelerini de denkleme dahil etmesi yönüyle kıymetlidir. Dolayısıyla boykotun ilk sıradaki etkisi, boykot edene sağladığı psikolojik rahatlık ve tutarlı olmanın getirdiği güvenlidir. Aksi takdirde insanlar, boykota katılmamayı ya çeşitli bahaneler ağıyla örmek ya da duyarsızlıklarını açıkça ilan etmek durumunda kalacaktır ki bu durum boykot etmeye nispetle oldukça yüksek psikolojik ve/veya sosyal maliyetler oluşturmaktadır.

Durum buyken hem boykota katılımın yüksek hem de boykot algısının son derece olumlu olması beklenir. Boykota katılmanın kişiye psikolojik ve sosyal fayda sağlaması beklenirken durumun her zaman böyle olmadığını gözlemliyoruz. Aşağıda değineceğimiz, farklı ülkelerde yapılmış çalışmalara baktığımızda boykot paternlerinin birbirinden farklılaştığını, boykot performansında boykotta bakışı etkileyen parametrelerin rol oynadığını görürüz.

Boykotun Etkisi ile Boykotun Algısı Birbirinden Farklı Olabilir mi?

Dünya genelinde yapılan çeşitli muteber sosyal yapı araştırmaları, ilgili ülkelerde boykota katılım düzeylerini de ölçmeye çalışmıştır. Amerika'da (GSS-The General Social Survey)¹ ve Avrupa'da (ESS², ALLBUS³) yapılan birtakım araştırmaların sonuçlarına göre boykota katılımın, kuzey Avrupa ülkelerinde birçok ülkeye oranla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Boykota katılanların demografik, ekonomik ve politik yönleriyle değerlendirildiğinde eğitim ve refah düzeyi yüksek ve genellikle alt-orta yaş kişilerden oluştuğu görülmüştür. Boykota katılım sıklıkları sorulan katılımcılar içinde eğitim düzeyi yükseldikçe boykota katılımın da arttığı görülmektedir.

Türkiye'de son dönemde yapılan bir araştırma ülkemizde boykota katılımın da ciddi oranlarda olduğunu ortaya koymuştur (İstanbul Araştırma Merkezi, 2024). Bu araştırmaya göre, Türkiye'de boykota katılımın %30'ların üzerinde olduğu ve eğitim düzeyi arttıkça boykota katılımın da arttığı sonucuna varılmıştır. Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması (Turkish General Social Survey-TGSS) sonuçlarına göre üniversite mezunları arasında boykota katılım %40'lar seviyesine çıkarak en yüksek oranı yakalıyor. Bu durum medyada görülenin aksine boykotun eğitilmiş kişiler tarafından daha fazla yapıldığı anlamına gelmektedir.⁴

Amerika ve Avrupa'dan farklı olarak ise Türkiye'de boykota katılımı dindarlık (kendini dindar olarak tanımlayanlar) arasındaki ilişki de ölçülmüştür. Türkiye bağlamında oldukça anlamlı görülen bu soruya katılımcıların verdiği cevaplara bakılırsa dindarlıkla boykota katılım arasında doğrusal bir ilişki tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle, kendini dindar olarak tanımlayan insanların boykot duyarlılığının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlgili çalışmaların tümü değerlendirildiğinde boykota katılımın yüksek olduğu ülkelerde, boykot eyleminin algısının oldukça olumlu olduğu, bu aksiyonun bir tür üst kültür bilinci olarak algılandığı görülür. Yani boykota katılanların daha eğitilmiş, daha kültürlü ve daha duyarlı insanlar olacağı toplumsal uzlaşma halinde varsayılmış görünmektedir.

1 Şikago Üniversitesi, (1971-2022) GSS, The General Social Survey, Şikago Üniversitesi NORC'da 1971'den beri periyodik olarak yapılan bir sosyal yapı araştırmasıdır.

2 Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research (2024) European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). GSS formatındaki araştırmanın Avrupa için tasarlanmış versiyonudur.

3 Leibniz Institute for the Social Sciences (2021), German Social Survey (ALLBUS). Alman Genel Sosyal Taraması olarak çevirebileceğimiz çalışma da benzer şekilde periyodik olarak tekrarlanmaktadır.

4 Raporun ilgili bölümlerinde boykot edilen muhtelif şirketlerin borsa hisse değerlerinin yer yer arttığı olgusuna yer verilmiştir. Boykot edilen şirketin borsa hisse değerlerinin de düşmesini beklemek yanlış değildir ancak borsada hisse değerleri ilgili şirket hisselerinin el değiştirme işleminin gerçekleştirildiği fiyat üzerinden belirlendiği için hisse fiyatı ile boykot arasında bir korelasyon ya da bu ikisi arasında bir nedensellik aramak anlamlı olmayabilir. Böyle bir durumda ancak borsa yatırımcılarının boykot hareketine daha az destek verdikleri ya da boykotta dikkat eden toplum kesiminin borsa yatırımcısı olmayı daha az tercih ettikleri çıkarımı yapılabilir.

Boykota katılımın benzer olduğu ülkelerde boykotun uzun vadeli etkilerini kıyaslamak için boykotun algısına da bakmak gerekir. Boykotun etkisinin orta-uzun vadede nispeten zayıfladığı toplumlarda boykot algısında nispi olumsuzluk gözlemlenir. Türkiye'yi de dahil edebileceğimiz bu grupta boykot eyleminin toplum geneline yeterli düzeyde yayılmadığını veya etkisinin uzun vadeli olmadığını

anlıyoruz. Söz gelimi boykot çağrıları yapılan firmaların satış hacimlerine baktığımızda ilk çeyrek bazında bir etki olduğunu fakat bu etkinin ikinci çeyrekte zayıfladığını görebiliyoruz. Örneğin The Coca-Cola Company'nin Türkiye, Pakistan, Orta Doğu ve Asya'nın bir kısmında operasyonlar yürüten Anadolu Grubu'na ait Coca-Cola İçecek A.Ş.'nin Kamuyu Aydınlatma Platformuna (KAP) bildirdiği raporlarda 2023'ün son çeyreğinde satış hacminde %23'e yakın bir daralma yaşandığı, 2024'ün ilk çeyreğinden itibaren ise bu durumun telafi edildiği raporlanmıştır (KAP, 2024). Oysa 7 Ekim'den bugüne şahit olduğumuz İsrail katliamları tarihin gördüğü en ağır saldırılardan ve insanlığa karşı işlenen suçlar kategorisine rahatlıkla alınabilecek cinstendir. Bu durum karşısında boykotun mevcut durumdan çok daha ciddi etkiler vermesi beklenirken arzu edilen düzeylere çıkmamasının, çıksa dahi bunun uzun vadeli olmamasının altında birkaç neden sayılabilir.

Sosyal medya, boykot algısının yayılmasında ve bireylerin harekete geçmesinde etkili bir araçtır.

Boykotun İmajının İyileşmesi ve Sürdürülebilir Tüketici Davranışı

Türkiye'de özelde 7 Ekim 2023 sonrasındaki süreçte, genelde yaşanan toplumsal/siyasi/insani olaylar karşısında geliştirilmesi beklenen kolektif boykot aksiyonunun yıkıcı etki oluşturamamasının altında yatan nedenler beş başlık altında özetlenebilir:

Türkiye'de tüketim bilinci düzeyinin düşük olması: Tüketimin her konuda (işçi hakları, çevre ve hayvan hakları, sağlık vb.) insani ve toplumsal duyarlılığa sahip olduğu toplumlar ve ekonomilerde boykot daha sağlıklı gerçekleşir. Ekonomik, sosyal veya insani bütün hak ihlalleri, muhatap firmanın boykot edilmek suretiyle ciddi ölçüde cezalandırılmasıyla sonuçlanmasını sağlar. Bu bağlamda boykot çağrılarının etkili ve uzun vadeli olması için toplumun genel bir tüketim kültürüne sahip olması beklenir. Bu genel duyarlılık, hak ihlali ne yönden gelirse gelsin, fail firmanın genel kitle tarafından boykot tahtasına yazılmasını sağlar. Ülkemizde tüketim bilincinin yüksek olmaması, boykotun sadece Filistin meselesi gibi büyük şoklarla hatırlanmasını ve dolayısıyla kalıcı olmamasını beraberinde getirmektedir. Bu da boykotun etkisinin beklenenin altında kalmasına veya etkinin uzun vadede zayıflamasına neden olmaktadır.

Medyanın rolü: Ülkemizde özellikle yeni medya mecralarında boykotla ilgili yapılan haberlere baktığımızda, boykot edenlerin genellikle alt kültür ve eğitim düzeyindeki insanlardan ibaret olduğu imasıyla karşılaşılır. Yukarıda bahsettiğimiz araştırmalar tam tersini gösteriyor olsa da medyamız, mazgala kola döken birkaç kişiyi vurgulamayı tercih ederek boykotun imajını da etkisini de zayıflatmaktadır.

Akademik çalışmaların yetersizliği: Türkiye'de akademide, üniversitelerde, düşünce kuruluşlarında, ilgili kurum ve STK'larda boykot üzerine yapılan araştırma, yayın ve etkinlik sayısı gerekenden azdır. Bu konuda kamuoyu oluşturmaya çalışan gruplara baktığımızda ülkemizde sınırlı sayıda gönüllüye düşmüş bir rol olarak kaldığı görülmektedir. Daha da önemlisi 7 Ekim'den bu

Boykot, toplumun farklı kesimlerinde ahlaki bir duruş ve dayanışma sembolü olarak algılanmaktadır.

yana yaşanan süreçte ne bilimsel ne kamusal düzlemde akademi tarafından oluşturulmuş etki oluşturan bir gündem yoktur. Bilim üreten ve bir yönüyle gündem belirlemesi gereken bu grubun yeteri kadar söz almaması, bu konuların daha popülist ve irrasyonel bir zeminde konuşulmasına sebep oluyor. Bu da yine boykotun imajını ve itibarını düşüren bir unsur olarak karşımıza çıkıyor.

Aydın, sanatçı, kanaat önderi ve “influencer”ların tutumu: Benzer şekilde görünürlüğü/etkisi veya etkileşimi yüksek olan grupların da boykot konusunu kolektif olarak gündem etmediğini görüyoruz. Münferit kıymetli çabaları bir kenarda tutacak olursak, toplumsal duyarlılığı yüksek olması beklenen bu grupların böylesi bir insanlık dramı karşısında yeterince ses çıkarmamaları boykotun etkisini zayıflatmaktadır. Global zeminde ses getiren çabaların da ülkemizden değil dünyadaki çeşitli ünlü/önemli kişilerden kaynaklandığı görülmektedir.

Boykot çağrılarında benimsenen strateji: Özellikle Filistin bağlamında aktivist olan grupların organize etmeye çalıştığı boykot, yalnızca bu gruplarla, bu grupların değerleriyle ve vizyonuyla sınırlı kalmış görünüyor. Kullanılan dilin yerel kaldığı, stratejilerin ise global gerilla tipi üretimden uzak standart aksiyonlar olmaya yakınsadığı bir vakıdır. Bu iyi niyetli çabalar her ne kadar çok kıymetli sonuçlar veriyor olsa da boykot aksiyonu kolektif, stratejik ve verimli olarak ilerliyor demek mümkün görünmüyor. Zira boykot, bilimsel parametreler, psikolojik ve toplumsal stratejiler taşıyan bir eylem ve bunu organize etmeye çalışanların hassasiyetlerinin yanı sıra bu bilgilere de sahip olması gerekiyor. Sözgelimi İslamcı değerlerin ürettiği söylem, taraftarları tarafından beğenilse de boykot halkasını genişletmek yerine daraltıyor görünmektedir.

Bilimsel araştırmalar boykotun etkili sonuç vermesinin hedef firma sayısının bire yakınlığıyla doğrudan ilgili olduğunu ortaya koymuştur (Braunsberger, 2011). Yani firma sayısını artırmanın boykot sürecine olumsuz etki edeceğine dair güçlü bulgular eldeyken boykot listelerine yüzlerce firmanın alınması boykotun etkisini düşürmüş olabilir. Ayrıca boykota din ve ırk gibi filtreler koymak, yukarıda bahsettiğimiz gibi, kendini dindar olarak tanımlayan insanların boykota katılımını artırsa da, genel katılıma olumsuz etki ediyor olabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu raporda boykot algısı ve Türkiye’de boykota katılımın dinamikleri bireysel ve toplumsal bağlamda ele alınarak boykotun ekonomik, psikolojik ve sosyal yönleri değerlendirilmiş; bu eylemin bireysel tüketim kararları üzerindeki etkilerinin yanı sıra toplum düzeyindeki yansımaları incelenmiştir. Çalışma, boykotun etkinliğinin Türkiye bağlamında görece zayıf olma nedenlerini tespit etmiş, ayrıca bu etkinliği artıracak stratejilerin geliştirilmesine yönelik öneriler sunmayı hedeflemiştir.

Türkiye’de boykota katılım oranının %30’ların üzerinde olduğu ve bu oranın eğitim düzeyiyle pozitif bir ilişki içinde olması önemli noktaların başında gelmektedir. Üniversite mezunları arasında boykota katılım oranının %40’lara ulaşması, boykotun eğitilmiş bireyler arasında daha güçlü bir tüketim tutumu olduğunu göstermektedir. Bu durum, sanılanın aksine, boykotun yalnızca alt kültür grupları tarafından benimsenen bir eylem olmadığı, boykotun görece eğitilmiş bireyler tarafından gerçekleştirildiğini işaret etmektedir. Ayrıca, Türkiye bağlamında dindarlık ve boykota katılım arasında doğrusal bir ilişki bulunması, bu eylemin kültürel ve değer temelli bir yönü olduğunu da işaret etmektedir. Elbette bu yön, boykotun profilini belirlemekle birlikte ülke geneline yayılan bir eylem olması açısından da olumsuz bir durumdur.

Türkiye ile Avrupa ve Amerika’daki boykot dinamiklerini de karşılaştırıldığında Türkiye’dekine benzer çarpıcı sonuçlar görmekteyiz. Kuzey Avrupa ve Amerika’da boykota katılımın daha yaygın ve algısının daha olumlu olduğu, dolayısıyla boykotun bir üst kültür davranışı olarak değerlendirildiği gözlemlenmektedir. Ancak Türkiye’de boykotun algısı ve etkisi arasında bir uçurum olduğu, özellikle medya üzerinden boykotun bir “alt kültür” eylemi olduğu imasını taşıyan içerikler üretildiğini tespit etmektedir.

Ayrıca kısa vadede etkili olan boykotların uzun vadede sürdürülebilirliğini zayıflattığı ifade edilebilir. Özellikle Filistin meselesine yönelik boykot eylemlerinin sonucu olarak, ilgili firmalarda ilk çeyrek bazında ciddi satış kayıpları yaşanmasına rağmen, bu etkinin ikinci çeyrekte itibaren kaybolduğu raporun Coca-Cola Türkiye satışlarına ait bölümde de ifade edilmiştir. Bu olgu, Türkiye’de tüketim bilincinin ve kolektif aksiyon kültürünün geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Öneriler

Yukarıda sayılan problemlerin her biri, Türkiye’de boykota katılımı görece azaltan unsurlar arasındadır. Dolayısıyla sayılan problemlere ilişkin her türlü çözüm boykot eyleminin ekonomik anlamda istenilen etkiyi göstermesine yardımcı olacaktır. Bununla birlikte birkaç madde halinde önerileri özetlemek gerekirse şunlar söylenebilir:

- **Türkiye’de genel tüketim bilincinin artması gerekmektedir.** Boykot süreçlerinden bağımsız olarak tüketim kalıplarının sosyal duyarlılığı geliştirilmelidir. Türkiye tüketicisinin tüketim tercihlerini yalnızca ekonomik açıdan değil, sağlık, çevre, insan hakları, işçi hakları ve diğer tüm insani değerlere duyarlı hale getirecek ekonomik ve sosyal politikalar yapılmalıdır. Bu yönde kitlelere farkındalık kazandırmak için eğitim kurumları, medya ve sivil kuruluşlar organize edilmelidir.
- **Anaakım ve yeni medyanın boykotun itibarını güçlendirmesi sağlanmalıdır.** Boykot süreçlerinin en sessiz ve en duyarsız kanadı olan medya, bu süreçte genelde boykota destek vermek yerine ilgili markalardan reklam almayı tercih eder. İktisadi açıdan anlaşılır olan fakat insani açıdan problemlili olan bu medya refleksinin bertaraf edilmesi için toplumsal refleks geliştirilmelidir.
- **Boykot kampanyaları stratejik ve sürdürülebilir bir şekilde planlanmalıdır.** Boykot kampanyalarını yürüten kişiler ve kurumların, bu kampanyaları rasyonel ve bilimsel zeminde uzman desteğiyle tasarlayıp yaygın etkisini gözeterek aksiyona geçmelidirler.
- **Kanaat önderleri ve “influencer”lar boykot kampanyalarının destekçisi olarak mobilize edilmelidir.** Kamuoyunu etkileyen kanaat önderleri, sanatçılar ve sosyal medya ünlüleri boykot kampanyalarının başarısında kritik bir rol oynayabilir. Bu grupların, geniş kitlelere ulaşabilecek şekilde bilinçli tüketim ve boykotun önemini vurgulaması sağlanmalıdır.
- **Boykot eylemleri, etik tüketimle entegre edilerek uzun vadeli bir strateji oluşturulmalıdır.** Boykotun yalnızca bir tepki eylemi olmanın ötesine geçerek, etik tüketim bilincinin bir parçası haline getirilmesi sağlanmalıdır. Tüketicilere, boykot edilen ürünlerin yerine tercih edebilecekleri alternatiflerin sunulması bu geçişi kolaylaştıracaktır.
- **Boykotun toplumsal faydasını artırmak için dışlayıcı değil kapsayıcı bir dil ve söylem kullanılmalıdır.** Boykot kampanyalarının yaygınlaştırılmasında belki de en önemlisi kullanılan dilin özenli seçimidir. Kampanya dili üstten ve suçlayıcı olmamalıdır. Sadece belirli grupların hassasiyetlerini yansıtan değil, geniş bir toplumsal kesimin benimseyebileceği kapsayıcı bir dil kullanılmalıdır.

Türkiye’de Boykotun Firma Satışlarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Coca-Cola İçecek (CCI) Örneği*

Ozan Maraşlı

Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi

Şükrü Çağrı Çelik

Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Giriş

Ekonomik boykot, tarih boyunca şiddet içermeyen etkili bir protesto aracı olarak kullanılmıştır. 19. yüzyılda İrlanda, 1950’lerde Afro-Amerikan hareketi ve Gandhi’nin önderliğindeki boykotlar buna örnek olarak gösterilebilir (Buheji ve Ahmad, 2023). Tüketiciler, ekonomik, siyasi, çevresel ve dinî nedenlerle boykot kararı alabilirler (Afrillana ve Al-Khaidar, 2023). İsrail’in Gazze’ye yönelik orantısız güç kullanımı, dünya çapında birçok dinî inançtan bireyi İsrail’e karşı protestolara ve boykota yöneltmiştir.

Boykotlar, şiddet içermeyen güçlü bir araç olarak küresel düzeyde yeniden gündeme gelmiştir. İsrail’e karşı boykot hareketi, Arap Birliği tarafından 1945’te başlatılmış ve 1946’da uygulanmaya başlanmıştır. İlk olarak Arap ülkelerinin İsrail ile ticari ilişkilerini yasaklaması talep edilmiştir (Losman, 1972). 1948’de boykot daha da genişletilmiş, İsrail ile ticaret yapan üçüncü şahıslar da hedef alınmıştır (Gilat, 1992). 1960’larda ise, Coca-Cola gibi firmalar boykot edilmiştir. 1966’da Coca-Cola, İsrail’de fabrika açmaktan vazgeçmiş, ancak sonrasında ABD’deki Yahudi boykotları nedeniyle yeniden İsrail’e yatırım yapmıştır (Gilat, 1992). 1980’lerdeki 1. İntifada, İsrail ekonomisini olumsuz etkilemiş, inşaat ve tarım sektörleri zarar görmüş ve askerî harcamalar artmıştır (Baycar ve Atar, 2021). Bu süreçte İsrail ekonomisinin büyümesi hızla düşmüştür.

7 Ekim 2023’teki Aksa Tufanı’ndan sonra dünyanın birçok ülkesinde İsrail ile ilişkili şirketlerin ürünlerini boykot etme çabaları olmuştur. Birçok kişi insani amaçlarla masum insanların haklarını korumak için gösteriler yapmış ve İsrail ürünlerini boykot etmiştir. Günümüzde şirketlerin Gazze olaylarına karşı tutumu, tepkisi ya da tepkisizliği insanların ekonomik davranışları üzerinde önemli sonuçlar doğurmaktadır (Buheji ve Ahmed, 2023, s. 213). Artan küresel tepkinin bir sonucu olarak, özellikle inşaat ve gıda sektörlerinde İsraili şirketlerin satışlarında önemli bir düşüş yaşanmıştır (Sentosa ve Sitepu, 2024, s. 13).

Boykot konusunda birçok ülkede çeşitli önlemler alınmış olsa da Endonezya’da yayınlanan ve akademik çalışmaları etkileyen önemli bir fetvaya parantez açmak gerekmektedir. Endonezya Ulema Konseyi (Majelis Ulama Indonesia-MUI), İsrail’den ve İsrail’i destekleyen şirketlerden ürün satın alınmasının gayrimeşru olduğunu ilan eden bir fetva yayınlamıştır (Lestari ve Jazil, 2024).

* Bu çalışma, Yunus Emre Aydınbaş ve Safa Yıldırım ile birlikte hazırlanan ve henüz yayın aşaması devam etmekte olan bir araştırmanın özetlenmiş Türkçe halini teşkil etmektedir. Diğer yazarların izni alınarak yayınlanmıştır.

Fetva yasal olarak bağlayıcı olmasa da toplumsal bir etkiye sahiptir. Endonezya’da 7 Ekim sonrasında yapılan araştırmalar toplumun çoğunluğunun boykotu benimsediğini göstermektedir (Kurniawan ve Putri, 2024, s. 272). Bu noktada, Endonezya’da faaliyet gösteren Unilever’in hisseleri önemli bir düşüş kaydetmiştir (Lestari ve Jazil, 2024, s. 137). Ayrıca firmanın net satışları da bir önceki yıla göre %6,3 oranında azalmıştır (Rajagukguk ve Pratama, 2024, s. 74).

İsrail’in Filistinlilere yönelik baskı ve katliamlarına tepki olarak Türkiye, geç de olsa aldığı bir kararla İsrail ile tüm ticari ilişkilerini durdurduğunu ilan etmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2024, s. 3). Bununla birlikte, İsrail menşeli olmayan ancak İsrail’i desteklediği bilinen firmalar Türkiye’de faaliyet göstermeye devam etmektedir. Önceki boykot çağrılarıyla karşılaştırıldığında, Türkiye’de 7 Ekim’den sonra boykot çağrılarının sayısı ve büyüklüğü daha da artmıştır. Hatta Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanı ve Diyanet İşleri Başkanı da dahil olmak üzere birçok Türk yetkili tüketici boykotu çağrısında bulunmuş ve bu kurumlar nihai tüketimleri için söz konusu ürünleri satın almaktan vazgeçmişlerdir. Buna karşın politik olarak atılması gereken çok fazla adım bulunmaktadır.

Coca-Cola İçecek ve Burger King’in Türkiye’deki operasyonlarını yöneten TAB Gıda gibi Borsa İstanbul’da işlem gören bazı şirketlerin katılım endeksine girmesinin ardından, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Merkezi Şer’i Danışma Kurulu, Hisse Senedi İhraç Standardında bir güncelleme yayınlamıştır. Güncellemede, temel İslami değerleri, başta yaşam hakkı olmak üzere insan haklarını ve insani değerleri ihlal eden eylemleri açıkça desteklediğini yetkili organları veya görevlileri vasıtasıyla kamuoyuna beyan eden şirketler, katılım finans ilkelerine uygun görülmediğinden endeksten çıkarılacağı ifade edilmiştir (TKBB, 2024).

Boykotun istatistiklere yansımayan başka sonuçları da bulunmaktadır. Türkiye örneğinde, boykot edilen firmalardan bazıları markalarını gizlemeye çalışmış, örneğin Unilever grubuna ait Algida markası, ürünlerini sattığı buzdolaplarından şirketin adını kaldırmıştır. Bazıları ise kendilerini Türkiye ekonomisine değer katan ulusal markalar olarak konumlandırmaya çalışmıştır. Örneğin Coca-Cola reklamlarında ürünlerinin Türkiye’de Türk insanının emeğiyle üretildiğini vurgularken, Burger King faaliyetlerine karşı oluşan kamuoyu tepkisi sonucunda Türkiye’deki şubelerinin adını marka adının Türkçe ifadesi olan “Börgir” olarak güncellemiştir.

Son olarak boykot listesindeki ürünlerin satılmadığı marketler, kafeler, dinlenme tesisleri de Türkiye’nin birçok bölgesinde açılmaya başlanmıştır. Şekil 6 ve 7’de bunun örneklerine dair bazı resimler sunulmuştur.

Şekil 6. Boykot Ürünleri Satmayan İşletmeler

Şekil 7. Boykot Ürünleri Satmayan İşletmeler

Kaynak: İşletme sahiplerinden temin edilmiş ve yazarlar tarafından derlenmiştir.

Not: Soldaki resimde Şanlıurfa’da boykot ürünlerinin satılmadığı bir market, sağdaki resimde ise Ankara’da bulunan ve içerisinde Çek dilinde “Bu kafede çocuklara kurşun olabilecek hiçbir ürün satılmamaktadır” ifadesinin yazılı olduğu bir kafe yer almaktadır.

Coca-Cola'nın satışları, boykot çağrılarının ardından Türkiye'de belirgin bir düşüş yaşamıştır.

Boykotun Etkinliği Üzerine Yapılan Bazı Akademik Çalışmalar

İsrail'e yönelik ekonomik boykotlar üzerine yazılan literatür, sınırlı ancak çeşitli çalışmaların bulunduğunu ortaya koymakta ve bu alanda daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Fershtman ve Gandal (1998), Arap ülkelerinin boykotlarının başlangıçta Japon otomobil üreticilerinin İsrail'e satışlarını etkilediğini, ancak sonrasında ihracat teşviklerinin bu etkinin azalmasına yol açtığını belirtmiştir. BDS Hareketi, politik olarak etkili olup hızla genişleyen bir etki alanına sahip olmasına rağmen (McMahon, 2014), ekonomik analiz açısından önemli ölçüde eksiklik göstermektedir; bu durum, boykotun İsrail'e karşı etkili bir şiddet içermeyen araç olduğuna dair iddialarla çelişmektedir (Di Stefano ve Henaway, 2014). Heilmann (2016) ise, Türkiye'den yapılan İsrail ithalatlarının azalmak yerine, İsrail'in Türkiye'den yaptığı ithalatın azaldığını bulmuştur.

Lestari ve Jazil (2024), dinî inanç ve tüketici düşmanlığı gibi faktörlerin, Endonezya'da Unilever ürünlerini boykot etme isteğini etkilediğini göstermiştir. Endonezya'da bir dinî fetva sonrasında boykotların ekonomik etkisini analiz eden çalışmalar arasında yer alan bir çalışmada, fetvanın hisse senedi değerlerini düşürücü etkisinin bulunduğu (Ashyram, 2024) ve bir diğer çalışmada ise anlamlı bir etki tespit edilemediği (Fadzilah ve diğerleri, 2024) görülmektedir.

Türkiye özelinde de son yıllarda İsrail'e karşı önemli boykot çağrıları olmuştur. 2008, 2014, 2018 ve 2021 yıllarında İsrail'in Gazzelilere yaptığı saldırılar sonrasında boykot çağrıları yapılmıştır. Bununla beraber 2010 yılında Mavi Marmara gemisine yapılan baskın sonrasında da İsrail ürünlerine boykot uygulanmıştır. Son yıllarda Türkiye'de yapılan İsrail'e yönelik başlıca boykot çağrıları Tablo 2'de verilmiştir. Tabloda boykotun başlangıç yılı, boykotun ilgili yılın hangi çeyreklik dönemine tekabül ettiği ve boykotun gerekçesi yer almaktadır. Uysal ve Cömert (2017) Türkiye'deki katılımcıların önemli bir kısmının, çeşitli motivasyonlarla birlikte İsrail'i boykot ettiğini ortaya koymuştur. Toros ve Toros (2018) tarafından yapılan sosyal medya analizleri, Türk tüketicilerin boykot motivasyonlarının siyasi ve dinî duygulardan etkilendiğini göstermiştir.

Özetle literatür, İsrail'e yönelik boykotların varlığını ve motivasyonlarını kabul etmekte, ancak ekonomik sonuçlarının yeterince araştırılmadığını ortaya koymakta ve daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. İsrail'in Filistinlilere karşı zulüm ve soykırım girişimleri karşısında başta BDS Hareketi olmak üzere, birçok sivil toplum kuruluşu boykot listesi yayınlamıştır. Raporun bu bölümü, Türkiye'de faaliyet gösteren Coca-Cola İçecek'in (CCI) satış hacmi üzerindeki etkisi üzerinden boykotun etkinliğini incelemeyi amaçlamaktadır. İlgili şirketin seçilmesi; birçok boykot listesinde yer alması ve onlarca yıldır İsrail ürünleri boykotu konusunda ilk aklı gelen şirketlerden bir tanesi olarak öne çıkmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ilgili şirketin halka açık olan mali bilgileri yapılacak analizimize ışık tutmaktadır. Her ne kadar Türkiye İsrail ile resmî ticari faaliyetlerini durdurduğunu ilan etmiş olsa da çalışmamızın araştırma sorusu, Türkiye'deki tüketicilerin, Filistinli sivilleri hedef alan İsrail zulmüne karşı boykot çağrılarına ne ölçüde tepki verdiğini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Tablo 2. Son Yıllarda Türkiye’de İsrail Menşeli Ürünlere ve İsrail’e Destek Sağlayan Firmalara Karşı Yapılan Boykot Çağrılarını

Yıl	Çeyrek	Gereke
2008	2008Ç4	Gazze ¹ -İsrail Savaşı
2010	2010Ç2	Mavi Marmara Baskını
2014	2014Ç2	Gazze-İsrail Savaşı
2021	2021Ç2	Gazze-İsrail Savaşı
2023	2023Ç4	Gazze-İsrail Savaşı

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Veri ve Yöntem

Bu bölümde yapılan analizde veri seti olarak çeyreklik bazda, 2005Ç1 ile 2024Ç3 dönemini kapsayan ve 78 gözlemden oluşan bir zaman serisi kullanılmıştır. Veri seti ayrıca kontrol değişkeni olarak ortalama hava sıcaklığı ve kişi başına düşen GSYH bilgilerini de içermektedir. Satış verileri çeyreklik bazda satılan milyon içecek kasası cinsinden verilmiş olup yıllar bazında 15-64 yaş nüfusa bölünerek verilmiştir. Nüfus verileri için Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) yıllık bazda ölçülmekte olan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi İstatistikleri veri tabanından faydalanılmıştır. Böylece söz konusu içeceklerin tüketici kitlesi üzerinden kişi başına düşen içecek miktarı bulunmuş ve bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Kişi başına düşen satış değişkeni, logaritması alınarak analize dahil edilmiştir.

Kontrol değişkenleri incelendiğinde, gelir seviyesini temsil etmesi için kişi başına düşen reel (TÜİK tarafından zincirleme hacim endeksine göre hesaplanmış) gayrisafi yurt içi hasıla kullanılmıştır. Reel gayrisafi yurt içi hasıla değişkeni, logaritması alınarak analize dahil edilmiştir.² Reel gelirin eklenmesi vesilesiyle analizde enflasyon da kontrol altına alınmıştır. Ortalama sıcaklık verileri için çeyreklik düzeyde Meteoroloji Genel Müdürlüğü’nün yayınladığı istatistiklerden faydalanılmıştır.

Araştırma sorusuna cevap aranan bağımsız değişken olarak Filistin devleti ile işgalciler arasında gerçekleşen savaş dönemlerinin hemen ardından gelen boykot çağrılarını içeren ve birer kukla değişken biçiminde oluşturulan boykot değişkenleri kullanılmıştır. Filistinliler ile işgalciler arasındaki savaş dönemleri için 2008 savaşının hemen sonrasındaki çeyreği teşkil eden 2009Ç1, 2014 savaşını takip eden 2014Ç3 ve 2021’deki savaşı takip eden 2021Ç2 esas alınmıştır. Boykot değişkenleri; savaş dönemini takip eden 1 çeyreklik boykot, 2 çeyreklik boykot, 3 çeyreklik boykot ve kalıcı boykotlar olmak üzere dört farklı biçimde oluşturulmuştur. Böylece boykot hassasiyetinin sürekliliği ve firma satışları üzerinde kısa süreli veya uzun süreli bir etkiye sahip olup olmadığının ölçülmesi amaçlanmıştır.

Birim kök testleri sonucunda, veri setinin durağan ve durağan olmayan değişkenlerden oluşması ve bu değişkenler arasında F-istatistiği değerleri üzerinden uzun dönemli bir ilişki saptanamamış olması sebebiyle tüm değişkenler için birinci farkları alınmış ve boykot çağrılarının potansiyel

1 Gazze, Filistin’in bölünmez bir parçasıdır. Savaş Filistin’in diğer bölgelerinden ziyade Gazze’deki Filistinliler ile işgalciler arasında yaşandığı için gerekçe bu şekilde ifade edilmiştir.

2 2024Ç3 GSYH verisi henüz açıklanmadığı için 2022Ç1-2024Ç2 arası dönemdeki GSYH bilgisi kullanılarak tahmin yapılmıştır.

tüketici başına satış hacmi üzerindeki etkisi En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Regresyon modeli Denklem (1)'de verilmiştir.

$$\Delta \log(\text{Satış}/\text{Nüfus})_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta \text{Sıcaklık}_t + \beta_2 \Delta \log(\text{GSYHkb})_t + \beta_3 \Delta \log(\text{GSYHkb})_t^2 + \beta_4 \text{BoykotNÇ}_t \quad (1)$$

$N=1,2,3,2023/4, 2024/1, 2024/2, 2024/3$ ve $t=2005Ç1, \dots, 2024Ç3$.

Boykot değişkenleri, 2008, 2014 ve 2021 yıllarında İsrail'in Filistinlilere yönelik baskı ve katliamlarının ardından yapılan boykot çağrıları için boykot etkisinin sadece bir çeyrek ($N=1$), iki çeyrek ($N=2$) veya üç çeyrek ($N=3$) sürüp sürmediğini, tüketicilerin boykot çağrıları karşısındaki tepkisinin kalıcılığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Boykot çağrısının 7 Ekim 2023'ten sonraki çeyreklerin marjinal etkisini ölçmek için analize 2023Ç4'ten itibaren her çeyreği ayrı ayrı içeren başka boykot değişkenleri ($N=2023/4, 2024/1, 2024/2, 2024/3$) eklenmiştir. Boykot çağrılarının satış hacmi üzerinde bir etkisi olup olmadığını görmek için sıcaklık, nüfus artışı, enflasyon ve tüketici geliri gibi potansiyel tüketici başına satış hacmini etkileyebilecek olası faktörlerin etkisinin kontrol edilmesi amaçlanmıştır.

Analiz ve Bulgular

Regresyon analizi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.³ Sıcaklıktaki değişimin potansiyel tüketici başına satışlardaki yüzdelik değişimi olumlu yönde etkileyen önemli bir faktör olduğu ve dört modelde de istatistiksel anlamlılığının yüksek düzeyde (0,01 düzeyinde) olduğu tespit edilmiştir. Kişi başına düşen GSYH'deki yüzdelik değişim, potansiyel tüketici başına düşen satışlardaki değişimi azalttığı için istatistiksel olarak anlamlı bir diğer faktördür. Boykotun etkinliği kapsamında, İsrail'in Filistinlilere yönelik baskı ve katliamlarının ardından yapılan boykot çağrılarının Türkiye'deki tüketiciler tarafından karşılık bulduğunu, ancak boykot etkisinin sadece bir çeyrek sürdüğü tespit edilmiştir. Bu anlamda boykot çağrıları satış hacmini ortalama 0,14 birim azaltmaktadır. Bu değer, kişi başına düşen satış değişkeni için logaritmik dönüşüm kullanıldığı dikkate alındığında analize konu zaman aralığının satış ortalamasının yaklaşık %5,6'sına tekabül etmektedir. Türkiye'de boykot çağrılarının satışlar üzerinde iki çeyrek veya üç çeyrek kadar süren bir etkisi olduğunu destekleyen istatistiksel bir kanıt ise bulunmamaktadır.

Ayrıca, önemli bir bulgu olarak, Boykot1Ç değişkeninin etkisine kıyasla -satış hacmindeki değişimin yaklaşık olarak 0,05 birim kadar marjinal bir şekilde azalması ve anlamlılık düzeyinin 0,01 seviyesinin altına düşmesi nedeniyle- Türkiye'deki tüketicilerin azımsanmayacak bir kısmının 7 Ekim 2023 sonrasında yapılan boykot çağrısına savaşın ilk üç ayında yanıt verdiğini ve boykota aktif olarak katıldığı gözlemlenmiştir. Fakat boykota katılımın özellikle savaşın ilk üç ayında daha yüksek olduğu, 4-6. aylarında boykot etkisinin ortadan kalktığı, 7-9. aylarında kısmen sönük de olsa boykota dair bir etkinin bulunduğu ve 10-12. aylarında ise boykot hassasiyetinin tekrar yükselmeye başladığını belirtmek gerekir. Boykotun ilk aylarındaki hassasiyetin birkaç ay içerisinde sönümlenmesini takiben tekrar artmaya başlaması umut verici olsa da boykot etkisinin halen ciddi düzeylere ulaşmadığı ifade edilmelidir.

Söz konusu bulgular Türkiye'deki tüketicilerin boykot çağrılarına karşı belirli bir duyarlılık gösterdiğini, fakat bu duyarlılığın yalnızca birkaç ay süren bir nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Genel itibarıyla bu durum 2008, 2014 ve 2021 yıllarında İsrail işgalinin Filistinlilere yönelik baskı ve katliamlarını takip eden dönemler için bütüncül bir etki anlamında geçerli olduğu gibi 7 Ekim

3 Sonuçlarda değişen varyans, çoklu doğrusallık ve otokorelasyon problemleri bulunmamaktadır.

sonrası dönem için de geçerlidir. Fakat 7 Ekim sonrası dönemin kendine özgü bir farklılığı olarak boykot bilinci savaşın devam ettiği dönemlerde ilk önce azalmış sonrasında -2024'ün üçüncü çeyreği itibarıyla- yeniden artmaya başlamıştır ki, bu umut verici bir gelişmedir. Bu bulgulardan hareketle, Türkiye'de tüketicilerin bir kısmının boykot çağrıları karşısında duygusal ve kısa süreli bir tepki verdiği fakat boykotu süreklilik arz eden bir tüketim kültürüne dönüştürmeyi başaramadığı çıkarımını yapmak mümkündür. Bu durum Türkiye'de boykotun etkinliğinde en önemli faktörlerden birinin *boykotun sürdürülebilirliği* olduğuna işaret etmektedir. Sonuçlarda sunulmakla birlikte, 1 çeyrek süren boykot değişkeninin, 2010 yılındaki Mavi Marmara baskınına takip eden 2010Ç2 değişkeni eklendiğinde istatistiksel anlamlılığını yitirmesi dikkate değerdir.

Tablo 3. Türkiye'de Coca-Cola İçecek Şirketinin Satışları için Regresyon Analizi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	$\Delta \log \left(\frac{Satış}{Nüfus} \right)_t$	$\Delta \log \left(\frac{Satış}{Nüfus} \right)_t$	$\Delta \log \left(\frac{Satış}{Nüfus} \right)_t$	$\Delta \log \left(\frac{Satış}{Nüfus} \right)_t$	$\Delta \log \left(\frac{Satış}{Nüfus} \right)_t$	$\Delta \log \left(\frac{Satış}{Nüfus} \right)_t$	$\Delta \log \left(\frac{Satış}{Nüfus} \right)_t$
Δ Sıcaklık _t	.03629*** (.00143)	.03595*** (.00146)	.03601*** (.00147)	.036035*** (.00134)	.03609*** (.00147)	.03651*** (.00145)	.03639*** (.00143)
$\Delta \log(\text{GSYHkb})_t$	-1.6660*** (.32608)	-1.6211*** (.33556)	-1.6377*** (.33839)	-1.6480*** (.30711)	-1.6600*** (.33897)	-1.7005*** (.33009)	-1.6802*** (.32592)
$\Delta \log(\text{GSYHkb})^2_t$	25.499*** (5.4507)	24.879*** (5.6024)	24.3837*** (5.6398)	25.3215*** (5.1205)	24.615*** (5.6462)	24.352*** (5.4761)	24.689*** (5.4231)
Boykot1Ç	-.14009** (.05867)						
Boykot2Ç		-.04525 (.03787)					
Boykot3Ç			-.00966 (.03206)				
Boykot2023/4Ç				-.18848*** (.04766)			
Boykot2024/1Ç					-.03234 (.05339)		
Boykot2024/2Ç						-1.0738** (.05177)	
Boykot2024/3Ç							-1.2347** (.05087)
Sabit	-.04994*** (.01827)	-.04923** (.018675)	-.05111** (.01912)	-.045220** (.017041)	-.05144*** (.01868)	-.04689** (.01834)	-.04695** (.01810)
Gözlem Sayısı	78	78	78	78	78	78	78
R ²	.9270	.9228	.9214	.9352	.9217	.9257	.9272

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Not: Tüm bağımlı ve kontrol değişkenlerine birinci fark alma yöntemi uygulanmıştır. Standart hatalar parantez içinde verilmiştir.

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Sonuç ve Değerlendirme

Boykotun sürdürülebilirliğinin sağlanmasının önündeki engeller arasında boykotun bir tüketim kültürü haline dönüştürülememesi, boykota dair bireysel çabaların önemsiz olduğu düşüncesi, söz konusu şirketlerin sahip olduğu markalar arasında halk tarafından daha az bilinen markalar konusunda görece düşük boykot farkındalığı ve alternatif ürünlerin üretim, lojistik ve tedarik zinciri konularındaki mevcut kapasiteleri gibi meseleler bulunmaktadır.

Zulme destek, hafife alınmayacak ve geçici bir süre ile kayıtlı olmayan bir eylem olduğu için boykotun geçici bir süreliğine gerçekleştirilen “tepkisel” bir karşılık olarak algılanmaması gerekir. Bunun yerine boykotun bir tüketim kültürü haline dönüştürülmesi ve zulme desteği ile bilinen firmaların ürünlerinin vicdan sahibi tüketiciler nezdinde tercih edilme imkanına sahip ürünler olmaktan çıkması gerekmektedir. Bu açıdan boykotun sürdürülebilirliğinin sağlanmasındaki en önemli adımlar arasında, boykotun süreklilik arz eden bir eylem olması gerektiği bilinci ve farkındalığının oluşturulması yer almaktadır. Boykotun sürdürülebilirliği için bireysel çabalar çok kıymetlidir. Unutulmamalıdır ki, toplumsal hareketlerin temelinde aile ve birey düzeyindeki inisiyatifler yatmakta; mikro seviyedeki birey ve aile davranışlarının ortak sonuçları makro seviyedeki toplumsal davranışlara dönüşmektedir. Bütün bireylerin topyekûn ve tek tip bir davranış sergilemesi durumu söz konusu olmadığında, bireysel motivasyon kayıpları meydana gelebilmektedir.

Diğer taraftan, söz konusu boykotların tamamen tüketicilerin tüketim hürriyetlerini Müslümanların canı, malı ve onuruna yapılan saldırıları gerçekleştiren, onları temel insan haklarından mahrum bırakan ve soykırım girişiminde bulunan bir işgal hareketinin çeşitli yönlerden desteklenmesine karşı yapıldığı unutulmamalıdır. Bu, boykotun sürdürülebilirliği için gerekli motivasyonun diri kalmasına vesile olan önemli bir etkeni teşkil etmektedir.

Ayrıca bireylerin harcadığı her bir liranın, ekonomide hangi malların üretilmesini istediklerine dair kullandıkları bir oy niteliğinde olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Zira, ekonomideki kaynak tahsisatı talep ile doğru orantılı bir şekilde gerçekleşebilmekte; daha fazla talep edilen ürünlerin üretimi için daha fazla kaynak ayrılmakta, bu ise nihayetinde bu ürünleri üreten firmaların piyasa gücünü ve piyasadaki sağlamlığını artırmaktadır. Takdir edilecektir ki, söz konusu firmaların bu gelirlerle büyüyerek zulme destek vermeleri onların lehine kullanılan oyların, yani onların ürünlerine yapılan harcamaların vesilesiyle gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla, aslında zannedilenin aksine boykottaki en önemli unsurun birey ve aile düzeyindeki çabalar olduğu göz ardı edilmemelidir.

Boykotun sürdürülebilirliği önündeki bir diğer önemli engel de boykot edilen firmaların sahip olduğu nispeten daha az bilinen markaları hakkındaki boykot bilincinin zayıflığıdır. Boykot kapsamına giren firmaların listelerine dair farklı platformların varlığına rağmen, bunların kullanımını kısmen sınırlı kalabilmektedir. Zira CCI'nın 2024 yılı 3. çeyrek raporunda gazlı içecekler kategorisindeki satış hacimleri %12,2 düşüş gösterirken gazsız içecek kategorisinde %6,8'lik bir artış kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu konudaki bilinç ve farkındalığın daha etkili yollarla artırılması gerekmektedir.

Boykotun sürdürülebilirliği açısından aşılması gereken bir diğer önemli sorun ise boykot edilen firmaların yerli alternatiflerinin üretim, tedarik zinciri ve lojistik kapasitelerinin kısıtlı olmasıdır. Tedarik zinciri ve lojistik kapasiteleri kısıtlı olan firmalar boykot döneminde ciddi derecede artan taleplerini karşılamak noktasında zorlanmaktadır. Bu sorun

Yerel tüketicilerin boykot hassasiyeti, büyük uluslararası şirketlerin pazarlama stratejilerini etkilemiştir.

sebebiyle boykot uygulamak isteyen bazı işletmeler yerli alternatif markaların ürünlerini talep etse bile ürünleri tedarik edememektedir. Bunun çözülmesi için hem yerli alternatiflerin kapasitelerini geliştirmek için gerekli yatırımları yapmaları fihhi açıdan meşru şekilde gerçekleştirme-leri hem de yerli ve milli yükselen markalar olarak devlet tarafından desteklenmesi ve rekabet gücü açısından korunması gerekmektedir. Fakat boykotun sürdürülebilirliği konusunda yaşanan sorunlar sebebiyle oluşan belirsizlik ortamı gerekli yatırımların yapılması noktasında önemli bir engel teşkil etmektedir. Aynı zamanda, boykot edilen firmalar tarafından fiyat kırma stratejileri, firma satın alımları veya birleşmeler yoluyla uygulanarak yerli alternatiflerin rekabet gücünün kırılması ve piyasa dışında bırakılması gibi konularda politika yapıcılar tarafından gerekli tedbirler alınmalı ve yerli alternatifler Türkiye ekonomisinin yerli ve milli yükselen değerleri olarak korunarak desteklenmelidir. Dolayısıyla, bu destek ve boykotun bir tüketim kültürü haline getirilmesi, bu açıdan yerli alternatiflerin üretim, tedarik zinciri ve lojistik kapasitelerinin kısıtlı olması problemlerini aşmaları için önemli bir yere sahiptir.

Coca-Cola İçecek şirketinin satışları üzerinden yaptığımız analize göre boykotun neticesinde firmanın 7 Ekim sonrasında satışlarının önemli ölçüde düştüğü fakat bu etkinin zamanla azaldığı görülmüştür. Buna karşın istikrarlı olması durumunda boykotun etkin bir tutum olduğu açıkça tespit edilmiştir.

Öneriler

- **Boykot uygulayanlar için, duyarlılığı sürekli kılmak adına bilinç ve farkındalık artırıcı kampanyalar düzenlenmelidir.** “Bireysel çabaların” önemsiz olduğu algısı terk edilmelidir. “Bir şey tamamıyla elde edilemezse tamamen de terk edilmez” kaidesi gereğince, kısmen dahi olsa boykotun toplumsal anlamda diri ve etkili bir karşılığı olabilmesi için her vicdan sahibi insan zulüm karşısında imkanı dahilinde tepki koymalıdır.
- **Boykotun sürdürülmesine öncülük eden sivil toplum inisiyatiflerinin, sürdürülebilir boykotun uygulanmasına yönelik bilinç ve farkındalığı artıracak etkinlikleri hem nicelik hem de nitelik yönünden geliştirilmelidir.**
- **Boykot ile ilgili bilinç ve farkındalığın artırılması için boykotu farklı açılardan inceleyen, değerlendiren ve analiz eden akademik çalışmalar artırılmalıdır.** Bu amaçla akademisyenleri teşvik edecek kongreler düzenlenmeli, kitap bölümü ve dergi özel sayıları yayımlanmalıdır.
- **Boykot edilen firmaların tüm iştirakleri ve markalarının da boykot kapsamında olduğu konusunda bilinç ve farkındalık artırılmalıdır.**
- **Boykot edilen ürünlere alternatif ve özellikle yerli firmalar için üretim, lojistik ve tedarik zincirini güçlendirecek yatırımlar yapılmalı, devlet destekli selektif finansmanla yerli üretim yapan şirketlerin rekabet gücü artırılmalıdır.** Diğer yandan boykot ürünlerine alternatif ürünler üreten firmaların fiyat kırma stratejileri, firma satın alımları veya birleşmeler gibi çeşitli yöntemlerle rekabet gücünün kırılması ve piyasa dışında bırakılması gibi konularda korunmasını sağlayacak düzenleyici ve denetleyici tedbirler alınmalı ve regülasyonlar uygulanmalıdır.
- **Boykot kalıcı bir tüketim kültürüne dönüştürülmelidir.** Boykotun sadece geçici bir tepki değil, kalıcı bir tutum olarak toplumda yer bulması yönünde kamuoyu bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir.

Finansal Tablolar ve Hisse Senedi Performansları Üzerinden Türkiye'deki Boykota Dair Bir Değerlendirme

Burak Doğan

Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi

Giriş

Hatırlanacağı üzere İsrail, Hamas'ın 7 Ekim 2023'te gerçekleştirdiği, Aksa Tufanı adını verdiği müdafaasını gerekçe göstererek Demir Kılıçlar Operasyonu kapsamında Gazze Şeridi'ne yönelik saldırılarına başlamıştı. Ardı arkası kesilmeyen ve giderek şiddetini artıran bu saldırılar nitelikleri gereği kısa sürede katliam ve soykırım tabirleriyle anılır oldu. Şöyle ki, saldırıların başladığı günden 4 Aralık 2024 tarihine kadar İsrail; uluslararası hukuku ve insan hakları hukukunu hiçe sayarak Filistin'de içinde çadır kentlerin, okulların, hastanelerin, mülteci kamplarının da bulunduğu sivil yerleşim alanlarında çok sayıda katliam gerçekleştirmiştir. Filistin Resmî İstatistik Bürosunun açıkladığı rakamlara göre, bu saldırılarda İsrail en az; 45.335 insanı öldürmüş, 111.788 insanı yaralamış, 17.200 insanı tutuklamış ve yaklaşık 2 milyon insanı evlerini terk etmeye zorlamıştır (Filistin Resmî İstatistik Bürosu, 2024). Ayrıca İsrail, 1 Ekim 2024 tarihinde Lübnan'a kara saldırısı başlatarak Lübnan'ın da toprak bütünlüğünü ihlal etmiştir.

İsrail, insanlığa karşı suç olarak değerlendirilebilecek bu haksız eylemleri tüm dünyanın gözü önünde işlerken, uluslararası kuruluşlar bu suçların işlenmesini engellemek için yeterli çabayı göstermemiş ve gerekli önlemleri almamıştır. Filistin tarafından Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulan İsrail'in Batı Şeria'daki hukuka aykırı varlığının 1 yıl içinde son bulması talebini içeren hiçbir yasal bağlayıcılığı bulunmayan tasarı 14'e karşı 124 oy ile kabul edilirken içinde İtalya, Almanya, Birleşik Krallık, İsveç, İsviçre, Hindistan, Kanada, Avustralya'nın bulunduğu 43 ülke oylamada çekimser kalmıştır. Başka bir deyişle, oylamada dünyanın GSYH'si en yüksek 10 ülkesinin 7'si karşı oy vermiş ya da çekimser kalmıştır. Öte yandan dünyanın dört bir yanından sivil toplum kuruluşları Filistin'e olan desteklerini protesto yürüyüşleriyle, etkinliklerle; bölgeye sağlamaya çalıştıkları gıda, su, sıhhi hizmet gibi maddi yardımlarla göstermiştir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları, İsrail'in sivil katliamlarını ve Gazze Şeridi'nin işgalini sona erdirmesi için İsrail'e karşı ekonomik ve sosyal yaptırım niteliğinde olan İsrail boykotlarına öncülük etmiş ve boykotların daha geniş sivil çevrelere yayılmasını sağlamış, dünya çapında halkların hükümetlerine boykot hususunda baskı yapabilmesi için zemin hazırlamıştır.

**Boykot edilen şirketlerin
hisse senetleri, piyasa
beklentilerinin altında
performans sergilemiştir.**

İsrail Boykotları

Güncel İsrail boykotları İsrail'e karşı uygulanan ilk boykot hareketi değildir. Hatta tarihsel olarak Filistin topraklarında uygulanan ilk sistematik boykotun 1907-1908 tarihlerinde Siyonist yerleşimciler tarafından Filistin Araplarına karşı olduğunu belirtmek gerekir (İskander, 1966). İsrail boykotları, günümüz-

de kimi çevrelerce, İsrail'in Gazze Şeridi'ni işgaline karşı bir tutum olarak algılansa da aslında ilk kez 1945'te Arap Birliği tarafından, İsrail Bağımsızlık Bildirgesi henüz ilan edilmeden önce, İsrail'in devlet kurma sürecini ekonomik olarak zora sokmak ve İsrail'i yalnızlaştırmak amacıyla uygulanmaya başlanmış ve Arap ülkeleri tarafından uzun yıllar boyunca sürdürülmüştür. 1991 yılında Madrid'te başlayan barış müzakerelerinin ardından Körfez Arap Ülkeleri İsrail boykotlarını uygulamayı bırakmış, 1994'te Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi resmî olarak ikincil ve bölgesel boykot uygulamalarını kaldırmıştır (Trofimov, 1994). Sonuç olarak, 1993 ve 1995 Oslo Anlaşmalarına kadar Arap ülkeleri tarafından İsrail'e uygulanan ekonomik boykot, bu anlaşmaların ardından birçok Arap ülkesinin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesiyle sona ermiştir. 2000'li yılların başında 2. İntifada sırasında İsrail'in inşa ettiği Batı Şeria Duvarı'nın 2004'te UAD tarafından hukuka aykırı bulunması hükmü tesis edildikten tam olarak 1 yıl sonra, 170'ten fazla Filistin merkezli STK'nın öncülüğünde BDS Hareketi teşkil edilmiş ve İsrail Boykotları sistematik bir sivil hareket haline gelmiştir. Son olarak 7 Ekim 2023'te başlayan İsrail saldırılarından sonra gerçekleşen boykot çağrıları ile İsrail boykotları daha geniş çevrelere yayılmıştır.

Başından beri diplomatik, sosyal ve ekonomik boyutları ile dikkat çeken İsrail boykotları 7 Ekim saldırılarından sonra daha çok ekonomik yönü ile anılır olmuştur. Son dönemdeki ekonomik boykot çağrıları, öncekiler gibi İsrail menşeli şirketlerin ürünlerini ve hizmetlerini satın almamaya yönelik çağrıları içerdiği gibi öncekilerden daha baskın olarak İsrail'in uluslararası hukuku ihlal eden yerleşimlerinde iş yapan, İsrail hükümeti ve ordusuyla iş yapan, kamuoyuna açık bir şekilde İsrail'in işgalini destekleyen ve bu desteklerini medya kanalları vasıtasıyla paylaşmaktan imtina etmeyen uluslararası şirketlerin ürünlerini ve hizmetlerini satın almamaya yönelik çağrıları da içermektedir (BDS, 2024).

Güncel İsrail boykotları çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde olduğu gibi diğer ülkelerde de geniş halk kitlelerince benimsenmiştir. Günümüz ekonomik ilişkilerinin girift yapısı ve boykot çağrılarının sivil niteliği dolayısıyla boykot, boykot hareketinin vuku bulduğu hemen her ülkede küçük çapta farklılıklarla tezahür etmiştir. Dolayısıyla, boykot edilen şirketlerin, markaların ve ürünlerin bulunduğu boykot listeleri ülkeden ülkeye değişiklik göstermiştir. Bu durum, boykotun ekonomik değerlendirmesinin ülkeler seviyesinde yapılmasındaki öneme işaret etmektedir.

Boykotları Ele Alınan Bilimsel Çalışmalar

Bugüne kadar İsrail boykotlarının etkilerini ortaya koyan birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan birçoğu Arap Birliği'nin 1945-1991/1994 yılları arasında uyguladığı İsrail boykotları üzerineken bazı çalışmalar 2005 yılında doğan BDS Hareketinin öncülük ettiği akademik boykot üzerine yapılmıştır. Sayıca daha az olsa da bazı kaynaklar tarafından ikinci dalga boykot adıyla anılan güncel İsrail boykotlarının etkileri üzerine de çalışmalar bulunmaktadır. Güncel İsrail boykotları üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların büyük çoğunluğunun Endonezya'da

uygulanan İsrail boykotlarının nitel analizine ilişkin olduğu görülmektedir. Az sayıda nicel çalışmanın Endonezya'da boykot listesinde olan aynı zamanda Jakarta Menkul Kıymetler Borsası'nda hisse senedi işlem gören halka açık şirketlerin boykot öncesi ve sonrası hisse senedi fiyatlarındaki değişime ilişkin çalışmalar olduğu görülmektedir.

Boykot, şirketlerin öz sermaye ve aktif kârlılık oranlarında ciddi düşüşlere yol açmıştır.

Ülkemize gelindiğinde, Türkiye'de yakın zamanda yapılan anketleri içeren iki ayrı çalışmada katılımcıların sırasıyla %73'ünün (Uğur vd., 2024) ve %74,3'ünün (Duğan vd., 2024) boykota iştirak ettikleri belirlenmiştir. Salt bu veriye bakıldığında bile boykot listesinde yer alan şirketlerin boykottan ciddi seviyede etkilendikleri tahmin edilebilir. Ancak bu tahmin bilimsel olarak sınırlıdır. Örneğin, Koku, Akhigbe ve Springer (1997) boykotların ve boykot tehditlerinin ele aldıkları şirketlerin değerlerini etkileyip etkilemediğini olay çalışması (event study) yöntemiyle sınırlı ve bu şirketlerin değer kaybı yaşamak bir yana değerlerinin arttığını bulmuşlardır. Bu nedenle, boykota yüksek oranda iştirak sağlanmış olsa dahi boykotun finansal etkileri ancak bilimsel bir analizle anlaşılabilir. Ancak bilindiği üzere, halka açık olmayan şirketler; borsaya kote olmayan ortaklıklar olup, herkes tarafından alınıp satılabilen hisse senetlerine sahip değildir. Bu nedenle, boykot edilen şirketlerin sadece halka açık olanları üzerinde, boykotun etkilerine dair bir analiz yapılması mümkündür.

Boykotun Halka Açık Şirketlerin Finansal Performanslarına Etkisi

Araştırmalarımıza göre, Türkiye'deki boykotun ilgili halka açık şirketleri etkileyip etkilemediğini şirketlerin piyasa değerleri ya da mali tabloları üzerinden bilimsel bir çerçevede sınavan nicel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu boşluğu kapatmak üzere gerçekleştirdiğim işbu analizde ilk olarak "Boykot edilen şirketlerin piyasa değeri kayda değer seviyede düşmüştür." ve "Boykot edilen şirketlerin aktif kârlılığı, öz sermaye kârlılığı, satış gelirleri ciddi seviyede düşmüştür." şeklinde iki hipotez kurulmuştur. Bu hipotezleri test etmek için öncelikle ülkemizde boykot listeleri için en sık başvurulan iki web sitesi, web sitesi trafiği siteleri vasıtasıyla belirlenmiştir. Bu iki siteye ek olarak BDS Hareketinin Türkiye sitesinden yararlanılmıştır. Hatırlamak gerekirse BDS Türkiye, BDS Hareketinin belirlediği amaca hizmet etmek üzere oldukça sınırlı sayıda markayı/şirketi boykot etme kararı almıştır (BDS Türkiye, 2024). Nihayetinde 3 ayrı boykot listesi belirlenmiştir. Şirket verisi için Türkiye'de halka açık olan şirketlerin hisse senetlerinin Borsa İstanbul'da işlem görmesi hasebiyle Borsa İstanbul verilerine başvurulmuştur. Şöyle ki 04.10.2024 tarihinde Borsa İstanbul'da hisse senedi işlem gören 596 şirket tespit edilmiştir. Tespit edilen şirketlerin faaliyet alanları ve varsa ticari markaları belirlenmiştir. 596 şirket ve bu şirketlerden bazılarının ticari markaları 3 ayrı boykot listesi ile eşleştirilmek üzere karşılaştırılmıştır. Birinci web sitesine göre 26, ikinci web sitesine göre 30, BDS Türkiye'ye göre 2 şirketin/markanın boykot edilenler listesinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, Borsa İstanbul'da hisse senedi işlem gören halka açık 596 şirket arasından boykot listelerinde markası ya da kendisi bulunan 31 şirket (boykot şirketleri) olduğu tespit edilmiştir. Bir başka deyişle Türkiye'de halka açık şirketlerin yaklaşık %5'i İsrail boykotları sebebiyle boykot edilmektedir.

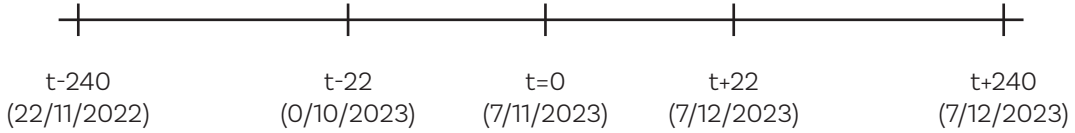
Boykot edilen bu şirketlerin piyasa değerlerinin boykottan etkilenip etkilenmediklerini sınamak için olay çalışması adı verilen bilimsel yöntemden yararlanılmıştır. Olay çalışması, belirli bir olayın

Ekonomik verilere göre, boykot hareketi, kısa vadede olmasa da uzun vadede güçlü etkiler yaratabilir.

şirket değerine olan etkisini ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde öncelikle olayın tanımı yapılır ve olayın gerçekleştiği zaman olay penceresi adı verilen bir aralık olarak belirlenir (Kolari ve Pynnonen, 2011). Daha sonra olaydan önceki ve olaydan sonraki durumu gözlemlemek için olay periyodu belirlenir. Bu tanımlamalardan sonra olay öncesi ve olay sonrası dönemi kapsayacak şekilde ilgili hisse senedi fiyatları

ve gösterge endeks değerleri verileri elde edilir. Bu veriler üzerinden getiri hesabı yapıp hisse senedi getirisi ile gösterge endeksi getirisi arasında doğrusal regresyon analizi yapılır. Veri analizi sonuçları üzerinden sabit ortalama getiri modeli, piyasa getirisi modeli ve piyasa modeli adı verilen modeller kapsamında anormal getiri ve kümülatif anormal getiri hesaplamaları yapılır.

Hipotezi test etmek için olay olarak “Şirketin ya da markalarından birinin Türkiye’de ilgili boykot listelerinde bulunması” belirlenmiştir. Boykot listelerinin teşkil edildiği tarih olarak halkta boykota dair farkındalığın belli bir seviyeye geldiği, boykotun kurumsallaşmaya başladığı günlere karşılık gelen İsrail saldırılarının başladığı tarihin 22 işlem günü ve 1 ay sonrası olan 7 Kasım 2023 (t=0) tarihi belirlenmiştir. Bu bağlamda boykotun kurumsallaşmasına örnek olarak 8 Kasım 2023 tarihinde TBMM restoranlarında ve kafeteryalarında boykot ürünlerinin satılmayacağı duyurusu verilebilir BBC (British Broadcasting Corporation) Türkçe (2023, Kasım 8). Olay penceresi olarak 6 Ekim (t-22)-7 Aralık (t+22) tarihleri belirlenmiştir. Dolayısıyla, beklenen getiri hesabı için 7 Kasım 2023’ten 240 işlem günü önceki gün olan 22 Kasım 2022 tarihi ve 7 Kasım 2023’ten 240 işlem günü sonraki gün olan 21 Ekim 2024 tarihi dikkate alınmıştır. Tüm bu tarihler aşağıda Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8. Olay Çalışması Değişkenlerinin Sayı Doğrusunda Gösterimi

Kaynak: Yazarın Hesaplaması

Veri için boykot edilen 31 hisse senedinin 22.11.2022 ile 21.10.2024 tarihleri arasındaki piyasa kapanış fiyatı verisi elde edilmiştir (Yahoo Finance, 2024). Bu noktada, ele alınan şirketlerin 10’unun 22.11.2022 tarihinden sonra halka arz edildiği tespit edildiği için bu şirketlere dair bir analiz yapılmayacağı anlaşılıp işbu şirketler çalışmadan çıkarılmıştır. Geriye kalan 21 şirketin hisse senedinin ve gösterge olarak seçilen BİST-100 endeksinin 21.11.2022 ile 21.10.2024 tarihleri arasındaki 479 işlem günü için kapanış fiyatı verisi toplanmış, 22.11.2022 ile 21.10.2024 tarihleri arasındaki 478 işlem günü için getiri hesabı yapılmıştır. Hisse senedi getirileri ile gösterge endeks getirisi arasında ayrı ayrı regresyonlar yapılmıştır. Gerçekleşen getiri ve regresyon analizi sonuçları üzerinden üç ayrı model kapsamında [-22,22] olay penceresi dahilinde 45 işlem günü için anormal getiri ve kümülatif anormal getiri hesaplamaları yapılmıştır.

Sonuç olarak, boykota ilişkin farkındalığın zirve yaptığı varsayılan dönemde gösterge olarak belirlenen BİST-100 endeksi beklenenden %19 daha fazla değer kaybetmiştir. Bu dönemde, markalarından biri ya da kendisi boykot edilen 21 halka açık şirketten 18’inin hisse senedi beklenenden çok daha kötü performans sergilemiştir. Bu hisse senetleri ortalama olarak %34 değer kaybı yaşamıştır. Yani boykot edilenlerin %85’inin piyasa değeri 3’te 1 oranında erimştir.

Tablo 4. Boykot Edilen Şirketlerin 3 Farklı Modele göre Beklenen Getiri Oranları

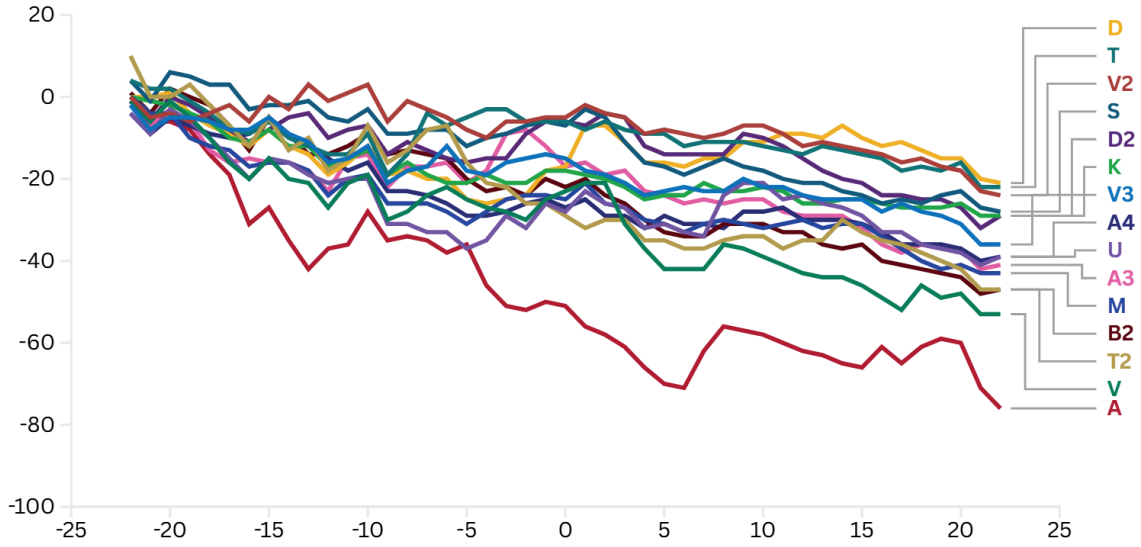
Şirketler	Constant Mean Return Model (CMRM)	Şirketler	Market Return Model (MRM)	Şirketler	Market Model (MM)
A	-76%	T2	-31%	A	-70%
V	-53%	V	-26%	V	-40%
B2	-47%	B2	-24%	T2	-30%
T2	-47%	A	-18%	B2	-30%
M	-43%	V3	-18%	M	-27%
A2	-41%	A3	-17%	A2	-21%
U	-39%	A2	-13%	U	-19%
A3	-39%	M	-11%	A3	-16%
V3	-36%	D	-8%	V3	-14%
K	-29%	D2	-7%	D2	-11%
D2	-29%	K3	-7%	S	-11%
S	-28%	T	-6%	K	-8%
V2	-24%	V2	-4%	V2	-5%
T	-22%	K	-3%	T	-3%
D	-21%	U	-3%	D	-3%
X	-19%	X	0%	X	0%
A4	-15%	S	1%	A4	1%
K3	-12%	A4	6%	C	4%
C	-10%	C	14%	K3	4%
C2	12%	C2	31%	K2	24%
B	15%	K2	44%	C2	31%
K2	16%	B	52%	B	33%

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Not: Şirket isimleri, mevzuat gereği açıkça belirtilmemiş olup, tabloda temsili kodlamalarla yer almıştır.

Tablo 4, boykot edilen şirketlerin olay penceresi boyunca üç farklı model kapsamında hesaplanan beklenen getiri oranlarını göstermektedir. Constant Market Return Model (CMRM), Market Return Model (MRM) ve Market Model (MM) uygulamalarının sonuçlarına göre, çoğu şirketin hisse senedi performansı belirgin şekilde negatif etkilenmiştir. Özellikle CMRM sonuçlarında, boykot edilen birçok şirketin piyasa getirilerinde %70'e varan ciddi düşüşler dikkat çekmektedir. MM sonuçları bazı şirketler için görece daha düşük kayıplar ortaya koymakla birlikte, boykotun etkisinin çoğunlukla olumsuz olduğunu göstermektedir. Buna karşın, üç modele göre de birkaç şirket pozitif getiriler sergilemiş ve boykottan etkilenmemiş gibi görünmektedir (örneğin, C2, B ve K2). Bu durum, boykotun etkilerinin şirket ve marka algısına bağlı olarak değişiklik göstermiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu çalışma kapsamında araştırılmamış olsa da gelecekte bir çalışmada, markaları/ürünleri kitlelerce boykot edilmesine rağmen beklenen getiri oranı pozitif kalan şirketlerin kendi hisse senetlerini geri alma eğilimleri, markalarına ilişkin kamuoyu algısını yönetmek için yaptıkları reklam harcamaları, bağış ve sosyal yardımlar irdelenebilir.

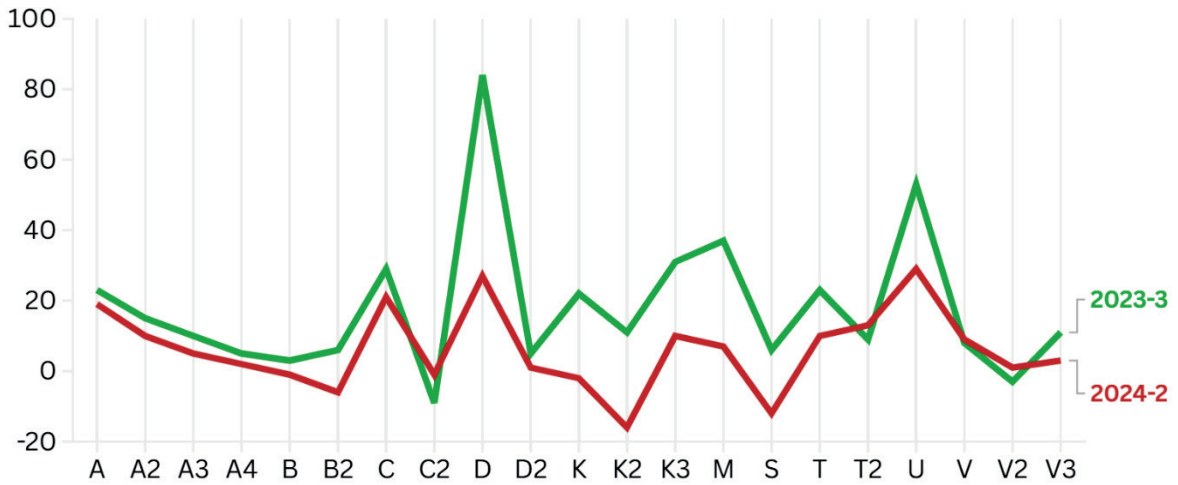
Grafik 6'da bahsi geçen 18 hisse senedinden gösterge endeksten de kötü performans gösteren 15'inin boykot süresince yaşadıkları piyasa değeri kayıpları gösterilmiştir.

Grafik 6. Boykot Edilen Şirketlerin Olay Penceresi Boyunca Yaşadıkları Değer Kaybı

Kaynak: Yahoo Finance API

İkinci hipotezi test etmek üzere boykot edilen 21 şirketin 2018-2024 yılları arasındaki 26 mali çeyrek için aktif kârlılığı, öz sermaye kârlılığı ve satış gelirleri kalemleri elde edilmiştir (Bloomberg Veri Terminali, 2024). Daha sonra 2018 yılı 1. mali çeyrekte başlayarak 2024 yılı 2. mali çeyreğe kadar birbirini takip eden her iki çeyrekte gözlemlenen aktif kârlılık, öz sermaye kârlılığı ve satış gelirleri kalemleri için ayrı ayrı eşleştirilmiş örneklem t-testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, boykot edilen şirketlerin satış gelirleri 2023 yılı son çeyreğinde ve 2024 yılı ikinci çeyreğinde bir önceki çeyreklere kıyasla ciddi seviyede düşmüştür. Boykot şirketlerinin aktif kârlılıkları ve öz sermaye kârlılıkları 2024 yılı 1. çeyreğinde önceki çeyreğe kıyasla ciddi seviyede düşmüştür. Bu iki rasyo için her ne kadar diğer çeyrek çiftleri arasında kayda değer düşüş gözlemlenmemiş olsa da aslında değişimlerin çeyrekler boyunca devam ettiği ve kalıcılaştığı tespit edilmiştir. 2023 yılı 3. çeyreği ile 2024 yılı 2. çeyrek verileri kıyaslandığında, 21 şirketten 19'unun öz sermaye kârlılığının ve 21 şirketten 17 şirketin aktif kârlılık oranının ciddi seviyede düştüğü gözlemlenmiştir.

Grafik 7. Boykot Edilen Şirketlerin 2023-3 ve 2024-2 Çeyrekleri Aktif Kârlılık Oranı Karşılaştırması

Kaynak: Bloomberg Veri Terminali

Grafik 8. Boykot Edilen Şirketlerin 2023-3 ve 2024-2 Çeyrekleri Öz Sermaye Kârlılık Oranı Karşılaştırması

Kaynak: Bloomberg Veri Terminali

Sonuç ve Değerlendirme

7 Ekim 2023 tarihinden bu yana İsrail Devleti tarafından gerçekleştirilen saldırılarla soykırıma uğrayan bölge halkı için devletler düzeyinde yapılan girişimler yetersiz kalmış, 1 yılı aşkın sürede İsrail saldırıları artan şiddetiyle ve farklı bölgelere yayılarak devam etmiştir. Saldırıların başlangıcını müteakiben küresel çapta bir sivil inisiyatif olarak İsrail boykotları ortaya çıkmış ve doğudan batıya neredeyse tüm dünya halkları tarafından büyük oranda benimsenmiştir. Ülkemizde yaklaşık 4 kişiden 3'ünün katıldığı bu boykotların finansal piyasalara tezahürü tarafımızca bilimsel bir çerçevede irdelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin yaklaşık %5'i boykot edilmektedir. Boykot edilen 31 şirketin hisse senetlerinin 21'inin analiz yapılabilecek nitelikte verisi bulunmaktadır. Verileri analiz edilen 21 hisse senedinin 18'i boykot süresince yatırımcılarına, boykotun olmadığı bir senaryoda sağlamaları beklenen getirilere kıyasla oldukça düşük seviyede getiri sağlamıştır. Bu 18 hisse senedinin piyasa değerleri ilgili dönemde BİST-100 endeksinden de fazla düşüş yaşayarak ortalama 3'te 1 oranında değer kaybetmiştir. Şirketlerin mali tablolarına ve bu tablolardan türetilen finansal rasyolarına bakıldığında, boykot başlangıcından bugüne 21 şirketin 19'unun öz sermaye kârlılığının ciddi seviyede düştüğü 17'sinin de aktif kârlılık oranının kayda değer oranda düştüğü sonucuna varılmıştır. Tüm bu bulgular ışığında güncel boykotların finansal olarak çok etkili olduğu ortadadır.

Öneriler

- **Elde edilen bulgular, boykot edilen şirketlerin piyasa değerlerinin ve ilgili rasyolarının kayda değer düşüşler yaşaması nedeniyle boykotların finansal olarak oldukça etkili olduğunu bilimsel olarak kanıtlamaktadır.** Bu sonuçlar, boykotların sadece sembolik bir protesto aracı olmadığını, aynı zamanda somut ekonomik sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, boykotların sürdürülebilir bir şekilde devam ettirilmesi önem arz etmektedir.
- **Boykot edilen şirketlerin finansal performanslarını koruma stratejilerinin ve bu stratejilerin boykotun etkisini nasıl sınırladığına dair detaylı etki analizlerinin yapılması gereklidir.** Boykot denilince akla gelen ilk markalar arasında bulunan bazı markaların sahibi şirketlerin hisse senedi ve finansal rasyo performanslarının boykottan olumsuz yönde etkilenmediği tespit edilmiştir. Tüketici olarak tanık olduğumuz üzere ilgili şirketlerin boykot süresince yürüttükleri halkla ilişkiler faaliyetleri, boykotun bu şirketler için neden etkisiz kaldığını açıklayabilir. Bu bağlamda, gelecek akademik çalışmaların, boykot edilen şirketlerin satış gelirlerini korumak adına yaptıkları reklam harcamalarını, halkla ilişkiler faaliyeti olarak gerçekleştirdikleri bağışları ve sosyal yardımları ele alması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bu şirketlerin piyasa değerlerini korumak adına hisse senedi piyasalarında spekülasyon hareketlerinde bulunmuş olma olasılıklarını da göz ardı etmemek gerekir. Bu tür hareketler, hisse senedi hacmini ve şirketin kendi hisselerini geri alıp almadığını inceleyen çalışmalarla rahatlıkla ortaya konabilir.
- **Boykotun benimsenmesi kadar boykotun etkili olması için de üst akıl kurulmalıdır.** Ülkemizde boykot, her dört kişiden üçü tarafından benimsenmiştir. Analiz sonuçları, boykot edilen şirketlerin (%5), boykot edilmeyen çoğunluktan (%95) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ayrıştığını ve boykot şirketlerinin ciddi değer ve gelir kaybına uğradığını göstermektedir. Bu bulgular, ülkemizde boykotta ilişkin farkındalık düzeyinin yeterli olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak çalışmamız sırasında dikkatimizi çeken önemli bir husus, muhtelif boykot listelerinin dağınık şekilde yer almasıdır. İşin hukuki boyutu da göz önüne alınarak, oluşturulacak ve sürekli güncellenecek tekbir liste, özellikle bu konuyu kendine dert edinen STK'lar eliyle yaygınlaştırılabilir.
- **Boykotun etkilerini daha iyi anlayabilmek için bilimsel verilere dayalı araştırmaların artırılması büyük önem taşımaktadır.** Boykotun başarısına ilişkin kamuoyuna yansıyan tartışmalar çoğunlukla bilimsel veri içermemektedir. Bu durum, halkın kendi aldığı inisiyatifle elde ettiği başarıların doğru bir şekilde anlatılamamasına yol açmaktadır. Bu boşluk, sivil toplum ve üniversite işbirliği tarafından yapılacak nitelikli araştırmalarla doldurulmalıdır. Bu araştırmalarda en hayati kısım analizlerde kullanılmaya elverişli verilere ulaşmaktır. Bunun için hem sahadan veri toplanması hem de devletin hazırda tuttuğu istatistikleri kamuoyuyla paylaşması önem arz etmektedir.
- **Boykot edilen şirketlerin finansal durumlarının şeffaf bir şekilde izlenmesi ve analiz edilmesi doğru boykot stratejileri geliştirmemize yardımcı olacaktır.** Bu noktada, dikkat çekilmesi gereken husus ise boykot denilince akla gelen ilk markaların sahibi şirketlerin çoğunlukla halka açık olmamasıdır. Dolayısıyla, bu şirketlerin mali tablolarına ulaşmak oldukça zor. Boykotun bu şirketlerin finansal durumlarını ne yönde ve hangi şiddette etkilediklerini tespit etmek güçleşmektedir. Bu belirsizliği ortadan kaldırmanın yolu spekülasyon olmamalıdır. Bu şirketlerin yaptıkları reklam harcamalarına dair veriler ve sattıkları ürünlerin fiyatlarındaki değişimlere dair bilgiler, dolaylı olarak önemli ipuçları sağlayabilir. Bu verilerin derlenmesi ve analiz edilmesi, çok kıymetli sonuçlar ortaya çıkarabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç ve Değerlendirme

Zulme karşı sessiz kalmamak, hakkın yanında saf tutmak, tarih boyunca insanlığın en büyük erdemlerinden biri olmuştur. Tarih, haklı bir direnişin karşısında hiçbir gücün ebedi olmadığını göstermiştir. Bu raporun ortaya koyduğu üzere, boykot, modern çağın en güçlü sivil direniş araçlarından biri olarak zalim rejimlere ve bu rejimlere ekonomik destek sağlayan yapılara karşı etkin bir mücadele yöntemi sunmaktadır. Ancak boykot, basit bir tüketim tercihi olmaktan çıkarılıp, sürdürülebilir bir toplumsal mücadele haline getirilmelidir. Bu, sadece bireylerin değil, toplumların, sivil toplum kuruluşlarının, akademisyenlerin ve devletlerin ortak çabalarını gerektirmektedir.

Filistin halkının yaşadığı zulüm, sadece Müslümanların değil, insanlığın ortak vicdanını yaralamaktadır. Boykotun etkinliğini artırmak için öncelikle şeffaf ve kapsayıcı bir organizasyona ihtiyaç vardır. Bu amaçla her ülkede sivil inisiyatiflerin bir parçası olan boykot ofislerinin kurulması elzemdir. Bu ofisler, boykot hedeflerinin belirlenmesi, bilgi akışının sağlanması ve uluslararası eşgüdüm için kritik bir rol oynayacaktır. Ayrıca, boykotun etkilerini ölçmek ve bu etkileri kamuoyuna şeffaf bir şekilde aktarmak, sürecin meşruiyetini güçlendirecektir.

Akademik camianın boykot çalışmalarına daha fazla eğilmesi, boykotun ekonomik, politik ve toplumsal boyutlarını daha iyi anlamamıza imkan sağlayacaktır. Üniversitelerde düzenlenecek kongreler, yayımlanacak kitaplar ve dergi özel sayıları, bu alandaki bilgi birikimini artıracaktır. Akademisyenler, boykot edilen şirketlerin finansal stratejilerini, piyasa manipülasyonlarını ve halkla ilişkiler faaliyetlerini detaylıca inceleyerek, boykot hareketlerinin daha stratejik bir şekilde yönetilmesine katkı sağlayabilir.

Sivil toplum kuruluşlarının, boykot listelerinin hazırlanması ve yaygınlaştırılmasında daha aktif bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Ancak bu çabalar yalnızca liste hazırlamayla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda boykot edilen ürünlere alternatiflerin geliştirilmesi için çaba gösterilmelidir. Devletler, yerli üreticilere destek sağlayarak, yerli firmaların rekabet gücünü artırmalı ve boykot edilen ürünlerin ikamesini mümkün kılmalıdır. Bu doğrultuda selektif finansman politikaları ve piyasa düzenlemeleri, boykotun sürdürülebilirliğini artıracaktır.

Boykotun sadece bireysel bir eylem olmadığı gerçeği unutulmamalıdır. Toplumların ve devletlerin bu süreçte daha aktif roller üstlenmesi, boykotun uluslararası siyasette dönüşüm yaratacak bir araç haline gelmesini sağlayabilir. Özellikle İsrail'in işgal politikalarına karşı devletlerin ticari ve diplomatik ilişkilerini kesmesi, boykotun en etkili sonuçlarından biri olacaktır. Bu adımlar, uluslararası kamuoyunda zulme karşı güçlü bir duruş sergilemenin yolunu açacaktır.

Devletler, İsrail'in işgal politikalarına karşı daha cesur adımlar atmalı; ticari, diplomatik ve siyasi ilişkileri yeniden değerlendirmelidir. Bu noktada, uluslararası toplumun adaletin yanında saf tutmasını sağlayacak yeni diplomatik stratejiler geliştirilmelidir. Her hâlükârda Türkiye, İsrail Terörünü, Gazze ve Filistin meselesini bir dava olarak insanlığın gündeminden hiç indirmedığı için önemli bir misyonu yerine getirmektedir. Diğer yandan Türkiye'nin büyüklüğü dikkate alındığında ise henüz üzerine düşeni yapabilmiş ya da yapabildiklerinin semerelerini alabilmiş değildir. Ticaret yolları ve finansal ilişkiler üzerinde kurulacak güçlü yaptırımlar, boykotun etkisini artıracak ve işgale ekonomik destek veren yapıların zayıflamasını sağlayacaktır.

Boykot, yalnızca tüketim alışkanlıklarını değiştirmek değil, aynı zamanda bir vicdan hareketidir. Hz. Peygamber'in Kureyş kervanlarına yönelik ekonomik stratejilerinden, İslam medeniyetinin farklı dönemlerinde uygulanan yaptırımlara kadar, tarih boyunca adalet arayışının bir parçası olmuştur. Bugün de bu mücadele, Gazze'nin yaralarını sarmak, Filistin halkının özgürlüğünü savunmak ve zulmü durdurmak için bir fırsattır.

Boykot bir tercih değil, bir sorumluluktur. Hak ile batıl arasındaki mücadelede tarafımızı belirleyen bir vicdan hareketidir. Bu hareketin başarıya ulaşması, bireylerden devletlere kadar herkesin üzerine düşeni yapmasına bağlıdır. Adalet arayışımızın somut bir ifadesi olan boykot, sadece bir tepki değil, insanlık onurunu savunmanın en güçlü araçlarından biridir. Tarih boyunca olduğu gibi, bugün de zulme karşı boykot bilincini yaygınlaştırmak, sadece Filistin halkı için değil, adalet ve barış için bir umut ışığı olacaktır. Boykot yarın da insanlığın elindeki en güçlü silahlardan biri olarak kalacaktır.

Kaynakça

- Abunimah, A. (2016, Ocak 11). *Campaigners Hail "Inspiring" BDS Victory as Orange Quits Israel*. The Electronic Intifada. <https://electronicintifada.net/blogs/ali-abunimah/campaigners-hail-inspiring-bds-victory-orange-quits-israel> adresinden erişildi.
- Açıköz Yigit, F., Ayhan, A. ve Kurtuluş, G. (2021). Türkiye'nin karşılaştığı diplomatik krizler sonucunda yapılan boykot çağrılarının toplumdaki yansımaları. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 285-309.
- Afrillana, A., & Al-Khaidar, M.A. (2023). Opinion leaders and boycott intentions: Factors influencing consumer behavior in support of Israel Boycott, *Journal of Digital Marketing and Halal Industry* 5.2, 243-264.
- Agnew, H., & Cumbo, J. (2024, Ağustos 8). UK's Biggest Private Pension Fund Dumps £80mn of Israeli Assets. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/db6956be-3da3-46b7-84d6-3b8740a88fc6> adresinden erişildi.
- Ahsyam, F., Syaharana, S., Alfira, M., Sudarmi, S., & Muchran, M. (2024). The impact of the pro-Israel product boycott on stock prices companies registered on bej. *International Social Sciences and Humanities*, 3(1), 75-80.
- Al Jazeera. (2024, Haziran 26). *Norwegian pension fund dumps caterpillar over Gaza War risks*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2024/6/26/norways-largest-pension-fund-blacklists-caterpillar-over-gaza-war> adresinden erişildi.
- Baycar, H., & Atar, E. (2021). Birinci intifadanın İsrail ekonomisine etkilerinin analizi, *İmgelem*, 5(9), 565-578.
- BBC Türkçe. (2024, Kasım 8). TBMM restoranlarında ve kafeteryalarında boykot ürünlerinin satılmayacağı duyurusu. <https://www.bbc.com/turkce/articles/clwp2787g2vo> adresinden erişildi.
- BDS Türkiye. (2024). Anasayfa. <http://bdsturkiye.org/> adresinden erişildi.
- BDS. (2005, Temmuz 9). *Palestinian Civil Society Call for BDS*. BDS Movement. <https://bdsmovement.net/call> adresinden erişildi.
- BDS. (2016a, Nisan 25). *What is BDS?* BDS Movement. <https://bdsmovement.net/what-is-bds> adresinden erişildi.
- BDS. (2016b, Aralık 21). *UNICEF in Lebanon ends its Contracts with G4S*. BDS Movement. <https://bdsmovement.net/news/unicef-lebanon-ends-its-contracts-g4s> adresinden erişildi.

- BDS. (2021, Ocak 8). *Puma Swaps One Complicit Israeli Distributor for Another, Maintains Support for Israel's Violent Land Grabs*. BDS Movement. <https://bdsmovement.net/news/puma-swaps-one-complicit-israeli-distributor-for-another-maintains-support-for-israels-violent> adresinden erişildi.
- BDS. (2022, Ekim 18). *Uruguay National Football Team Will Not Hold World Cup Training in Apartheid Israel*. BDS Movement. <https://bdsmovement.net/news/uruguay-national-football-team-will-not-hold-world-cup-training-apartheid-israel> adresinden erişildi.
- BDS. (2024). <https://bdsmovement.net/tags/turkey> adresinden erişildi.
- BDS. (2024a). *Join a BDS Campaign*. BDS Movement. <https://bdsmovement.net/get-involved/join-a-bds-campaign> adresinden erişildi.
- BDS. (2024b). *Know What to Boycott*. BDS Movement. <https://bdsmovement.net/get-involved/what-to-boycott> adresinden erişildi.
- BDS. (2024c, Ocak 5). *Act Now Against These Companies Profiting from the Genocide of the Palestinian People*. BDS Movement. <https://bdsmovement.net/Act-Now-Against-These-Companies-Profiting-From-Genocide> adresinden erişildi.
- BDS. (2024d, Ekim 29). *#ShutDownNation: Global Divestment, Economic Strain, and the Accelerating "Collapse" of Israel's Economy*. BDS Movement. <https://bdsmovement.net/ShutDownNation-Global-Divestment-Economic-Strain-Accelerating-Collapse-Of-Israel's-Economy> adresinden erişildi.
- Bloomberg Veri Terminali. (2024). [Şirketlere ilişkin Mali Tablo Verileri]. Erişim adresi: <https://bloomberg.com> adresinden erişildi.
- Britannica. (2024), T. Editors of Encyclopaedia (2024, June 15). Charles Cunningham Boycott. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/money/Charles-Cunningham-Boycott> adresinden erişildi.
- Braunsberger, K. (2011). Brian Buckler, what motivates consumers to participate in boycotts: Lessons from the ongoing Canadian seafood boycott. *Journal of Business Research*, 64(1), 96-102.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. (1994). *Sahîhü'l-Buhârî*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fî. (2001). *Sahîhü'l-Buhârî*. 1. bs. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât.
- Buheji, M., & Ahmed, D. (2023). Keeping the boycott momentum-from 'War on Gaza Till 'Free-Palestine'. *International Journal of Management (IJM)*, 14(7), 205-229.
- Business & Human Rights Resource Center. (2024a, Nisan 12). *Israel/OPT: Samsung Next Announces Plans to Shut Down Pperations in Israel as War on Gaza Continues*. Business & Human Rights Resource Centre. <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/israel-opt-samsung-next-announces-plans-to-shut-down-operations-in-israel-as-war-on-gaza-continues/> adresinden erişildi.
- Business & Human Rights Resource Center. (2024b, Haziran 19). *I/OPT: Intel Halts Construction of \$25bn Factory in Israel, Marking "Biggest Victory Yet" for BDS Campaign Amid War on Gaza*. Business & Human Rights Resource Centre. <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/iopt-intel-halts-construction-of-25bn-factory-in-israel-marking-biggest-victory-yet-for-bds-campaign-amid-war-on-gaza/> adresinden erişildi.

- CCI. (2024). *Finansal Sonuçlar ile İlgili Bilgi Notu* (s. 15). Coca Cola İçecek. [https://ccicomtrcdh.cci.com.tr/global/documents/finansal-sonuclar/2023/4%C3%8723%20Bilgilendirme%20Dok%C3%BCman%C4%B1%20\(2\).pdf](https://ccicomtrcdh.cci.com.tr/global/documents/finansal-sonuclar/2023/4%C3%8723%20Bilgilendirme%20Dok%C3%BCman%C4%B1%20(2).pdf) adresinden erişildi.
- CIA. (1982). *The Arab Boycott of Israel: New Efforts and Old Problems* (Near Eastern and South Asian Analysis (NESA) 82-10492). US Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP83S00854R000100150004-6.pdf> adresinden erişildi.
- Crescent International. (2023, Kasım 7). *Countries That Have Cut Ties with Israel or Recalled Ambassadors*. ICIT Digital Library. <https://www.icit-digital.org/articles/countries-that-have-cut-ties-with-israel-or-recalled-ambassadors> adresinden erişildi.
- Di Stefano, P., & Henaway, M., (2014) Boycotting apartheid from South Africa to Palestine, *Peace Review*, (26)1, 19-27. DOI: 10.1080/10402659.2014.87630
- Douglas, M. (2000). *Tüketimin antropolojisi*, Dost Yayınları.
- Duğan, Ö., Hoşgör, H., Kaya, M., Demirel, M., Can, Ö., & Akçalı, S. (2024). İsrail-Filistin savaşı kapsamında tüketici düşmanlığının boykot tutumuna etkisi. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 13(25), 1-28.
- Dutta, P.K. (2024, Mayıs 9). *Mapping the Conflict in Israel and Gaza*. <https://www.reuters.com/graphics/ISRAEL-PALESTINIANS/MAPS/movajdladpa/> adresinden erişildi.
- Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim. (1979). *Kitâbu'l-Harac*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- Ergöçün, G. (2024, Mayıs 3). *Türkiye Suspends All Trade Operations with Israel until Uninterrupted flow of Humanitarian Aid to Gaza Allowed*. Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/turkiye-suspends-all-trade-operations-with-israel-until-uninterrupted-flow-of-humanitarian-aid-to-gaza-allowed/3208573> adresinden erişildi.
- European Parliament. (2013, Nisan 25). *Answer Given by High Representative/Vice-President Ashton on Behalf of the Commission*. Parliamentary Question. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-7-2013-001280-ASW_EN.html adresinden erişildi.
- Ewe, K. (2024, Nisan 30). *Fast-food outlets in Muslim countries suffer from Pro-Palestinian Boycotts* [TIME]. <https://time.com/6972603/pro-palestinian-boycotts-fast-food-chains-israel-muslim-countries/> adresinden erişildi.
- Fadzilah, N.I., Yovita, L., Waluyo, D.E., & Oktavia, V. (2024). Does the boycott affect Israel-affiliated companies in Indonesia?. *Finance: International Journal of Management Finance*, 1(4), 65-78.
- Fayda, M. (1994). Ebvâ. *TDV İslâm ansiklopedisi*. c. 10. Ankara: TDV Yayınları.
- Fershtman, C., & Gandal, N. (1998). The effect of the Arab boycott on Israel: The automobile market. *The RAND Journal of Economics*, 29(1), 193-214.
- Fershtman, C., & Gandal, N. (1998). The effect of the Arab boycott on Israel: The automobile market. *The RAND Journal of Economics*, 29(1), 193-214. <https://doi.org/10.2307/2555822>
- Filistin Resmî İstatistik Bürosu (PCBS). (2024). Erişim adresi: <https://www.pcbs.gov.ps/default.aspx> adresinden erişildi.
- Filistin Resmî İstatistik Bürosu. (PCBS). (2024). State of Palestine Palestinian Central Bureau of Statistics, 07.12.2024 tarihinde <https://www.pcbs.gov.ps/default.aspx> adresinden erişildi.

- Gilat, E.Z. (1992). *The Arab boycott of Israel: Economic political warfare against Israel* [Yüksek Lisans Tezi], Naval Postgraduate School. <https://core.ac.uk/download/pdf/36716724.pdf> adresinden erişildi.
- Graham, S. (2011, Mart 23). *UJ Cuts Ties with Israeli University*. Independent Online (IOL). <https://www.iol.co.za/news/south-africa/gauteng/uj-cuts-ties-with-israeli-university-1046158> adresinden erişildi.
- Greendorfer, M.A. (2017). The BDS movement: That which we call a foreign boycott, by any other name, is still illegal. *Roger Williams University Law Review*, 22(1), 1-143.
- Haidary, M.H. (2011). *Sebeup ve sonuçlarıyla Hayber gazvesi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Hale, E. (2023, Ekim 19). *McDonald's Franchises in Middle East at Odds Over Israel-Hamas War*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/economy/2023/10/20/mcdonalds-franchises-in-middle-east-at-odds-over-israel-hamas-war> adresinden erişildi.
- Hamidullah, M. (1990). *İslam Peygamberi*. Salih Tuğ (çev.). İstanbul: İrfan Yayımcılık.
- Heilmann, K. (2016). Does political conflict hurt trade? Evidence from consumer boycotts. *Journal of International Economics*, 99, 179-191.
- Holmes, O. (2024, Eylül 3). Which Countries Have Banned or Restricted Arms Sales to Israel? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/article/2024/sep/03/which-countries-banned-or-restricted-arms-sales-to-israel-gaza-war> adresinden erişildi.
- İskander, M. (1966). *The Arab boycott of Israel*. https://digitalassets.lib.berkeley.edu/areastudies/arab_boycott_of_israel.pdf adresinden erişildi.
- İbn Hacer, el-Askalânî, Ahmed b. Ali. (1986). *Fethu'l-Bâñ bi-Şerhi Sahihi'l-İmâm Ebî Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî*. Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Turas.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik. (1995). *es-Siratu'n-Nebeviyye*. Dâru's-Sahabeti li't-Turas.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dımaşkı. (1997). *el-Mübdî fî şerhi'l-Muknî*. 1. bs. Beyrut.
- İhsanoğlu, E. (1991). Arap Birliği, içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 325). Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arap-birligi> adresinden erişildi.
- İSAR Medya. (2024, Ağustos 13). *Soykırım Davası ve Türkiye'nin Müdahilliği | Selman Aksünger | B02*. <https://www.youtube.com/watch?v=l5hW1diiPOU> adresinden erişildi.
- İstanbul Araştırma ve Eğitim Merkezi. (2024). *Turkish General Social Survey (TGSS - Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması)*.
- KAP. (2024). *CCI Bilgilendirme Notu*. <https://www.kap.org.tr/tr/> adresinden erişildi.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alâuddîn b. Mes'ud. (1986). *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Koku, P.S., Akhigbe, A., & Springer, T. M. (1997). The financial impact of boycotts and threats of boycott. *Journal of Business Research*, 40(1), 15-20.
- Kolari, J.W., & Pynnonen, S. (2011). Nonparametric rank tests for event studies. *Journal of Empirical Finance*, 18(5), 953-971.

- Kurniawan, R.S. & Putri, S.H.A. (2024). The effectiveness of the call for a boycott of pro-Israel products on purchasing decision and its impact on local products, içinde *Proceedings of Annual Conference on Scientific Writing*, 1, 266-279.
- LAS. (2024). *Member States*. League of Arab States. <http://www.leagueofarabstates.net/en/aboutlas/Pages/CountryData.aspx> adresinden erişildi.
- Leibniz Institute for the Social Sciences. (2021). German Social Survey (ALLBUS). <https://www.gesis.org/home> adresinden erişildi.
- Lestari, P. & Jazil, T. (2024). The role of religiosity, consumer animosity, and ethnocentrism in explaining the boycott motivation. *Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 5(1), 134-152.
- Losman, D.L. (1972). The Arab Boycott of Israel. *International Journal of Middle East Studies*, 3(2), 99-122.
- Mahallî, Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed. (1995). Şerhu'l-Mahallî ale'l-Minhâc, (Amîra ve Kalyûbî hâşiyeleriyle birlikte). Beyrut, Darü'l-Fikr.
- Makrîzî, Takıyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir. (1997). *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düve-li'l-Mülûk*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmıyye.
- Mâlik, Enes b. (1422). *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Suud: Vizârâtu'l-Evkâfi's-Suudiyye.
- Masters, J., & Merrow, W. (2024, Mayıs 31). *U.S. Aid to Israel in Four Charts*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/article/us-aid-israel-four-charts> adresinden erişildi.
- McMahon, S.F. (2014). The Boycott, Divestment, Sanctions Campaign: Contradictions and Challenges. *Race & Class*, 55(4), 65-81.
- Menache, S. (2012). Papal Attempts at a Commercial Boycott of the Muslims in the Crusader Period. *Journal of Ecclesiastical History*. V. 63. N.2.
- Ministry of Foreign Affairs. (2023, Şubat 15). *List of Countries and Status of Diplomatic Relations with Israel*. Israeli Ministry of Foreign Affairs. https://www.gov.il/en/pages/israeli_relations adresinden erişildi.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. (1955). *el-Câmi'u's-sahîh*. 1. bs. Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Okay, D.Z. (2024). Kahve zinciri Starbucks boykotlar nedeniyle Orta Doğu'daki mağazalarında işten çıkarmalara gidiyor, Anadolu Ajansı, 05.11.2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kahve-zinciri-starbucks-boykotlar-nedeniyle-orta-dogu-daki-magazalarinda-isten-cikarmalara-gidiyor/3156146> adresinden erişildi.
- Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. (2024). European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC).
- Önkâl, A. (1992). Buvât Gazvesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. c. 6. Ankara: TDV Yayınları
- Özel, A. (1993a). Dârülharp. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. islamansiklopedisi.org.tr/darulharp adresinden erişildi.
- Özel, A. (1993b). Dârülişlâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. islamansiklopedisi.org.tr/darulislam adresinden erişildi.

- Özel, A. (1994). Dârüssulh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. islamansiklopedisi.org.tr/darussulh adresinden erişildi.
- Özel, A. (1997). Harbî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. islamansiklopedisi.org.tr/harbi--gayr-i-muslim adresinden erişildi.
- Özel, A. (2006). Müste'men. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. islamansiklopedisi.org.tr/mustemen adresinden erişildi.
- Pala, M., & Dincel, S. (2024, Temmuz 20). *European Countries Use 3rd-party Countries to Keep Arming Israel: British Journalist*. <https://www.aa.com.tr/en/europe/european-countries-use-3rd-party-countries-to-keep-arming-israel-british-journalist/3280917> adresinden erişildi.
- Perspektif, (7 Şubat, 2024). Boykot Büyük Şirketleri Nasıl Etkiledi? McDonald's, Starbucks ve Coca-Cola, 19.12.2024 tarihinden <https://perspektif.eu/2024/02/07/boykot-buyuk-sirketleri-nasil-etkiledi-mcdonalds-starbuck-ve-coca-cola/> adresinden erişildi.
- Rajagukguk, H. & Pratama, D. (2024). The impact of boycott on financial performance and market reaction at PT Unilever Indonesia, içinde *Cirebon International Conference on Education and Economics Proceeding*, 1(1), 73-78.
- Ruhaybânî, Mustafa b. Sa'd b. Abduh es-Suyûtî. (1994). *Metâlib ulî'n-nuhâ fî şerhi Ğâyeti'l-muntehâ*. Dimaşk, el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Sahnûn. (1994). *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye.
- Sapir, S. (2024, Kasım 5). *Carrefour Quits Jordan Over Anti-Israel Boycott*. <https://en.globes.co.il/en/article-carrefour-quits-jordan-over-anti-israel-boycott-1001493220> adresinden erişildi.
- Saric, I., & Mukherjee, R. (2023, Kasım 16). *Countries Are Cutting Ties with Israel Over War in Gaza*. Axios. <https://www.axios.com/2023/11/16/israel-gaza-war-countries-against-cease-fire-diplomats> adresinden erişildi.
- Sentosa, D.S. & Sitepu, N.I. (2024). Descriptive analysis of Israeli product boycott action: Between fatwas and the urgency of compliance. *International Journal of Kita Kreatif*, 1(1), 12-19.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. (1993). *Mebûsât*. Beyrut, Dâru'l-Mârife.
- Seyhan, V.M. (2024). Haksız rekabet hukuku açısından boykot (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Shamshiyev, O. (2024). Consumer boycotts and Jurisprudential challenges related to identifying their legal cause (İlah). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (61), 179-93.
- Şenocak, K. (2009). Haksız rekabet açısından boykot (boykot). *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, 25(1), 65-95.
- Şikago Üniversitesi. (1971-2022). The General Social Survey (GSS). <https://gss.norc.org/us/en/gss.html> adresinden erişildi.
- Tarsûsî, Necmettin İbrahim b. Ali b. Ahmed. (2018). *Tuhfetüt-Türk*. İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

- Ticaret Bakanlığı. (2024). Türkiye'nin İsrail ile Ticareti Durdurma Süreci Hakkında Bilgi Notu. <https://ticaret.gov.tr/haberler/turkiyenin-israil-ile-ticareti-durdurma-sureci-hakkinda-bilgi-notu#> adresinden erişildi.
- Ticaret Bakanlığı. (2024). Türkiye'nin İsrail ile Ticareti Durdurma Süreci Hakkında Bilgi Notu, 19.12.2024 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/data/675d31b813b8761ad0813b54/Ticaret%20Bakanl%C4%B%CC%86%C4%B1%20-%20%C4%B0srail%20ile%20Ticaretin%20Durdurulmas%C4%B1%20S%C3%BCreci%20Hakk%C4%B1nda%20Bilgi%20Notu.pdf> adresinden erişildi.
- TKBB. (2024). Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardı. No: 1.5. <https://tkbb.org.tr/upload/Pay%20Senedi%20I%CC%87hrac%C4%B1%20ve%20Al%C4%B1m-Sat%C4%B1m-%C4%B1%20Standard%C4%B1.pdf> adresinden erişildi.
- TOI. (2024, Ekim 22). *Ireland Eyes Revival of Bill to Ban Trade with Israeli Settlements*. The Times of Israel. <https://www.timesofisrael.com/ireland-eyes-revival-of-bill-to-ban-trade-with-israeli-settlements/> adresinden erişildi.
- Toros, S., & Emre, T. (2021). #Tüketmiyorum. Sosyal Medyada Boykotlar, in Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi-5 Tam Bildiri Kitabı, 151-163.
- Trofimoc, Y. (1994). Peace dividend. *The Far Eastern Economic Review*, 157, 74.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Boykot. sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.
- Uğur, Z. B., Demir, Ö., & Dalmış, İ. (2024). Türkiye'de 7 Ekim sonrası İsrail'in Gazze'deki savaşı üzerine kamuoyu ve tepkiler. *Insight Turkey*, 26(2), 71-92.
- United Nations. (2024, Ekim 30). *South Africa vs Israel: 14 Other Countries Intend to Join the ICJ Case*. United Nations Regional Information Centre for Western Europe. <https://unric.org/en/south-africa-vs-israel-14-other-countries-intend-to-join-the-icj-case/> adresinden erişildi.
- Uysal, A., & Yavuz, C. (2017). Tüketici boykotu katılım güdülleri: Muş ili örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 8(1), 97-125.
- Venşerîsî, Ahmed b. Yahya. (1981). *el-Mi'yârü'l Mu'rib an Fetevâ Ulemâi İfrikkiye ve'l Endülüs ve'l Magrib*. Beyrut: Dâru'l Garbi'l İslâmî.
- Visualizing Palestine. (2023). *Collective Action Timeline*. Visualizing Palestine. <https://visualizing-palestine.org/collective-action-timeline/#timeline> adresinden erişildi.
- Watson, P.S., Nuzum, J.A., Bohr, D.B., Newquist, D.E., Crawford, C.T., & Bragg, L.M. (1994). *Effects of the Arap league boycott of Israel on U.S. businesses* (2827; s. 92). U.S. International Trade Commission. https://www.usitc.gov/publications/332/pub2827_0.pdf adresinden erişildi.
- Weiss, M.A. (2006). *Arab League Boycott of Israel* (RS22424). Congressional Research Service. https://www.everycrsreport.com/files/20060519_RS22424_b1e1296284b0eeaca-26c158751abd3bd33da8703.pdf adresinden erişildi.
- Weiss, M.A. (2017). *Arab League Boycott of Israel* (RL33961). Congressional Research Service. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL33961> adresinden erişildi.
- World Bank. (2023a). *Foreign Direct Investment, Net Inflows (% of GDP)*. World Bank Open Data. <https://data.worldbank.org> adresinden erişildi.

- World Bank. (2023b). *Imports of Goods and Services (% of GDP)*. World Bank Open Data. <https://data.worldbank.org> adresinden erişildi.
- Wrobel, S. (2024, Temmuz 18). *Up to 60,000 Israeli Businesses May Close in 2024 as War Takes Toll on Economy*. The Times of Israel. <https://www.timesofisrael.com/up-to-60000-israeli-businesses-may-close-in-2024-as-war-takes-toll-on-economy/> adresinden erişildi.
- Yahoo Finance. (2024). [Hisse Senetlerine ilişkin Piyasa Verileri]. <https://finance.yahoo.com> adresinden erişildi.
- Yaman, A. (2013). Zimmî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. islamansiklopedisi.org.tr/zimmi#2-fikih adresinden erişildi.
- 24TV. (t.y.). *İsrail'e karşı boykottan en çok hangi 5 şirket zarar gördü?*, 05.11.2024 tarihinde <https://www.yirmidort.tv/dunya/israile-karsi-boykottan-en-cok-hangi-5-sirket-zarar-gordu-175233> adresinden erişildi.

Yazarlar

Yunus Emre Aydınbaş

Editör

Maliye ve sosyoloji lisans eğitiminin ardından iktisat ve din sosyolojisi alanlarında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Bankacılık sektörü ve özel sektörde muhtelif görevler üstlenmiştir. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Programında doktorasını tamamlayan Aydınbaş işgal ettiği akademik pozisyonlarda araştırmalarına devam etmektedir. Çalışmaları İslami iktisat metodolojisi, İslami iktisat düşüncesi, İslami ekonomide mali yapı ve vergi sistemi, ahlâk ve iktisat konuları etrafında yoğunlaşmaktadır.

Abdulgani Bozkurt

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Uluslararası İlişkiler (2008) ve Ankara Üniversitesi İlahiyat (2013) bölümlerini bitirmiştir. Yüksek lisans derecesini Hizbullah üzerine hazırladığı teziyle 2010 senesinde Karadeniz Teknik Üniversitesinde almıştır. Doktora eğitimini, 2016 senesinde aynı üniversitede Ürdün rejiminin hayatta kalma stratejileri üzerine hazırladığı tezi savunarak tamamladı. Bozkurt halen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Doçent Doktor olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanlarının odağını Ortadoğu Siyaseti, siyasi coğrafya ve İslami hareketler oluşturmaktadır.

Faruk Bal

Lisans eğitimini 2001-2005 yılları arasında Anadolu Üniversitesi İktisat Bölümünde tamamlayarak, 2006 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2008 yılında İktisat Tarihi alanında yüksek lisansını, 2011 yılında da doktorasını tamamlamıştır. Aynı yıl İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır. Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümünde görevine devam etmektedir. Akdeniz dünyası ve İslam iktisat tarihi alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir.

Yusuf Erdem Gezgin

2014 yılında ise Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Hanefilerde Öncelik Açısından Kıyas ve İstihsan Tahlili" adlı araştırmasıyla 2016 yılında tamamlamıştır. 2019 yılında "Fıkhî Açısından Altın Mübadele İşlemleri" isimli çalışmasıyla doktorasını tamamlamıştır. Ayrıca 2017 yılında Anadolu Üniversitesi Adalet Meslek Yüksek Okulundan mezun olmuştur.

Safa Yıldırım

İktisat alanındaki lisans ve yüksek lisans eğitimlerini sırasıyla TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi (2017) ve Boğaziçi Üniversitesi'nde (2020) tamamlamıştır. 2018-2022 yıllarında arasında Kafkas Vakfı yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmıştır. Abdullah Tivnikli İSAR Vakfı'nın İslami ilimler ve Arapça eğitimi sunan temel eğitim programından ise 2022 yılında mezun olmuştur. Halihazırda İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde İslam Ekonomisi ve Finansı (İngilizce) programında doktora eğitimine devam etmekte ve aynı programda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Araştırma alanları arasında İslam kamu maliyesi ve İslami finans teorisi yer almaktadır.

Muhammed Bedrettin Toprak

Ekonomi lisans mezunu olan Toprak, doktorasını iktisat tarihi alanında tamamlamıştır. Durham, Columbia ve Münster Üniversitelerinde araştırma projeleri yürütmüş, halihazırda makroekonomi ve iktisat tarihi dersleri vermektedir. Uzun Dönemli Eşitsizlikler, Türkiye ve bölge ekonomileri üzerine çalışmaları vardır. Toprak'ın ilgi alanları Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi, Türkiye ve Bölge ekonomileri, demografi ve veri bilimidir.

Ozan Maraşlı

Maraşlı, lisans eğitimini 2014 yılında İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi İşletme Bölümünde, yüksek lisans eğitimini ise 2018 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İktisat Anabilim Dalında, doktorasını ise 2022 yılında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde İslam Ekonomisi ve Finansı alanında doktorasını tamamlamıştır. Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsünde görev yapmaktadır. Akademik ilgi alanları arasında zekât, vakıf ve İslam kamu maliyesi gibi konular bulunmaktadır.

Şükrü Çağrı Çelik

Çelik, 2016 yılında Hacettepe Üniversitesi Maliye Bölümünden mezun olmuştur. 2017 yılında Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2020 yılında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "2008 Küresel Finansal Kriz Sonrası Seçili Ülkelerdeki Maliye Politikalarının Dönüşümünün Değerlendirilmesi" isimli teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. Aynı üniversitede doktora çalışmalarını sürdürmektedir. İslam iktisadı, kamu maliyesi ve maliye politikası alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

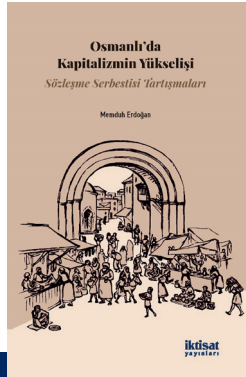
Burak Doğan

Lisans seviyesinde Bilkent Üniversitesinde İşletme ve İstanbul Üniversitesinde Hukuk bölümlerinden mezun olmuştur. Yüksek lisans öğrenimini Bahçeşehir Üniversitesinde Sermaye Piyasaları ve Finans Bölümünde tamamlamıştır. Doktora derecesini İstanbul Teknik Üniversitesinden Ekonomi alanında almıştır. Bahçeşehir Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktadır. Akademik ilgi alanları arasında dağıtım adaleti, finansal iktisat ve hukuk ve ekonomi yer almaktadır.

Diğer Yayınlarımız

İktisat yayınları

İktisat Yayınları'ndan çıkan tüm kitaplar için: iktisatyayinlari.com

Filistin topraklarında yıllardır süregelen insanlık trajedisinin gölgesinde, "Finansal, Toplumsal ve Fıkhi Boyutlarıyla Boykot" başlıklı bu rapor, bireylerden devletlere kadar geniş bir yelpazede boykotun anlamını ve etkilerini ele alıyor. Raporda Filistin meselesine yönelik vicdani bir duruşun nasıl stratejik bir harekete dönüştürülebileceği analiz ediliyor. Tarihsel örneklerle zenginleştirilen bu çalışma, boykotun sadece ekonomik bir yaptırım değil, aynı zamanda adalet arayışının güçlü bir sembolü olduğunu ortaya koyuyor.

Boykotun bireylerin tüketim alışkanlıklarından uluslararası siyasete kadar geniş bir alandaki etkilerini irdelleyen bu rapor, kapsamlı analizler ve öneriler sunarak adil bir dünyanın inşasında boykotun rolünü gözler önüne seriyor. Ahlaki bir duruş ve toplumsal dayanışmanın anlamlı bir tezahürü olan boykotun sürdürülebilirliği için bireylerin, sivil toplum kuruluşlarının ve devletlerin nasıl bir yol haritası izleyebileceği, bu raporun odak noktalarından biridir. Filistin davasını savunan herkes için bir rehber niteliğinde olan bu eser, vicdan sahibi tüm okurları adaleti ve insan haklarını savunmaya davet ediyor.

